

ВЕТЕРАНИ І ВЕТЕРАНКИ НА ВІЙСЬКОВІЙ СЛУЖБІ

Аналіз гарантій, потреб та рекомендації
для державної політики

2026

Цей матеріал став можливим завдяки підтримці Уряду Великої Британії, яку він надає через Міністерство закордонних справ, у справах Співдружності та розвитку Великої Британії в межах проекту «Концепція державної політики України щодо ветеранів та їхніх сімей». Його реалізують громадські організації Ветеран Хаб, Принцип, Юридична Сотня та Платформа відновлення людського капіталу. Рестарт (раніше – команда Простору Можливостей). Інформація у матеріалі не завжди відображає погляди Уряду Великої Британії.

Анотація

Документ присвячений аналізу забезпечення добробуту ветеранів і ветеранок, які продовжують військову службу, та врахуванню їхніх потреб у межах кадрової політики сектору оборони України. У ньому розглядаються міжнародні підходи до підтримки військових із бойовим досвідом, чинне нормативно-правове регулювання в Україні, а також специфіка потреб ветеранів/ок у військовому середовищі.

У межах дослідження авторки провели кабінетний аналіз міжнародного досвіду та національного законодавства, а також провели мапування потреб ветеранів і ветеранок, які залишаються на службі, з урахуванням їхнього бойового досвіду та поєднання статусів. За результатами дослідження сформульовані рекомендації для вдосконалення державної політики та підвищення рівня добробуту ветеранів і ветеранок у військовому середовищі.

Цей матеріал став можливим завдяки підтримці Уряду Великої Британії, яку він надає через Міністерство закордонних справ, у справах Співдружності та розвитку Великої Британії в межах проєкту «Концепція державної політики України щодо ветеранів та їхніх сімей». Його реалізують громадські організації Ветеран Хаб, Принцип, Юридична Сотня та Платформа відновлення людського капіталу. Рестарт (раніше – команда Простору Можливостей). Інформація у матеріалі не завжди відображає погляди Уряду Великої Британії.

Цей документ є виключною відповідальністю авторок та може не відображати думки й позиції донорів і партнерів організацій-авторів.

Довідка про авторів

Правозахисний центр для військовослужбовців «Принцип» – громадська організація, яка займається правозахистом, адвокацією та аналітикою у військовому і ветеранському напрямках. Серед пріоритетних цілей – людиноцентрична кадрова політика у війську, посилення військової системи правосуддя, створення структури переходу від військової кар’єри до цивільного життя, правозахист з акцентом на дотриманні прав людини. Організація має розвинену мережу юристів pro bono, які надають консультації воїнам з пораненнями, а також окремий напрям просвіти для навчання як надавачів послуг, так і самих військових та ветеранів/ок.

Сайт: pryncyp.org

Facebook: fb.com/pryncypua

Ветеран Хаб – мережа сталої підтримки ветеранів, ветеранок і близьких воїнів та воїнок. Організація працює з 2018 року та надає юридичні консультації, психологічну підтримку, консультації з пошуку роботи та покликання і персональний супровід. Мережа об’єднує простори в Києві та Вінниці, мобільні офіси для доставлення послуг додому в Київській і Вінницькій областях, національну Лінію підтримки, що працює телефоном 067 348 28 68.

На основі щоденного досвіду взаємодії з ветеранами, ветеранками та їхніми сім’ями організація проводить глибинні дослідження, адвокатує покращення їхнього добробуту, розробляє інформаційні й медіапроєкти та допомагає різним стейкхолдерам сфери підтримувати воїнів/ок і їхніх близьких.

Сайт: veteranhub.com.ua

Facebook: fb.com/VeteranHubUa

Instagram: instagram.com/veteran_hub

Юридична сотня — всеукраїнська правозахисна організація, яка з 2014 року працює для воїнів, ветеранів та їхніх родин, зокрема сімей загиблих, полонених і зниклих безвісти. Місія організації — забезпечити системний правовий захист людини у контексті військової служби та створити сталі механізми реінтеграції ветеранів.

Організація ініціювала та долучилася до розроблення понад 20 ухвалених законів і державних програм у сфері ветеранської політики, соціального захисту та безпеки. Є співзасновниками Проєктного офісу з формування Міністерства у справах ветеранів, розробниками «Пам'ятки учасникам російсько-української війни» з комплексною юридичною інформацією для захисників та захисниць, імплементує Інструкцію протидії домаганням у Силах оборони. Також «Юридична сотня» створила всеукраїнську гарячу лінію, щомісяця обробляє понад 3 000 запитів.

Сайт: legal100.org.ua

Facebook: facebook.com/yursotnya

Instagram: instagram.com/yursotnya

РеСтарт. Платформа відновлення людського капіталу — організація, яка бере участь у розробленні та локалізації ветеранської політики. Експертна команда є партнером у запуску та супервізійного супроводу проєкту «Фахівець із супроводу ветеранів»: розробляла професійний стандарт, первинну та допоміжну документацію, тренінговий курс, готувала тренерів та самих фахівців із супроводу. Навчальний центр РеСтарту спрямований на навчання фахівців із різних сфер, які працюють або надають послуги ветеранам.

Ще один напрям діяльності організації — робота з громадами: від стратегування до імплементації якісної ветеранської політики (формування стратегії розвитку громади та програми підтримки ветеранів та членів їхніх родин з урахуванням їхніх потреб, формування управлінської вертикалі, навчання фахівців, менторство у відкритті ветеранських просторів). Організація координує Коаліцію ветеранських просторів — об'єднання 29 сервісних організацій, ветеранських просторів у різних регіонах України.

Сайт: restartukraine.com.ua

Facebook організації: facebook.com/platforma.RestartUA

Facebook Коаліції ветеранських просторів: facebook.com/vetprostory

Авторська команда

Авторки ідеї та очільниці громадських організацій Коаліції

Івона Костина – Ветеран Хаб

Любов Галан – Принцип

Юлія Морій – Юридична сотня

Оксана Коляда – РеСтарт. Платформа відновлення людського капіталу

Менеджмент

Вікторія Зражевська – старша менеджерка

Єлизавета Канєвська, Катерина Тихолаз – менеджерки

Аналітика

Олена Андрєєва – аналітикиня

Анастасія Криштанович – юристка, аналітикиня

Марія Панченко – юристка, аналітикиня

Редакція

Елеонора Чорноморченко – головна редакторка

Юлія Панченко – старша редакторка

Ангеліна Олійник – редакторка

Яна Коваль – редакторка

Дар'я Бледнова – коректорка

Дизайн

Вікторія Денисова – артдиректорка

Анастасія Скокова – дизайнерка і верстальниця

Зовнішнє рецензування

Денис Султангалієв – старший дослідник Truth Hounds

Дякуємо респондентам і респонденткам цього дослідження за можливість дізнатися про їхній досвід. А також усім експертам та експерткам, які долучилися до ревізії та коментування цього документа.

Зміст

Анотація.....	2
Довідка про авторів.....	3
Для кого.....	7
Список скорочень.....	8
Глосарій.....	11
Методологія.....	14
Розділ 1 Огляд міжнародної практики.....	25
Франція.....	27
Сполучені Штати Америки.....	39
Ізраїль.....	56
Фінляндія.....	64
Велика Британія.....	71
Висновки.....	80
Розділ 2 Нормативно-правове регулювання забезпечення добробуту у військовому середовищі.....	85
Вступ.....	86
Статус учасника бойових дій.....	88
Військова кар'єра.....	105
Грошове забезпечення та пенсії.....	119
Медичне забезпечення.....	133
Забезпечення житлом.....	136
Стосунки з родиною та соціальний захист членів сім'ї.....	139
Висновки.....	146
Розділ 3 Мапування потреб ветеранів і ветеранок на військовій службі.....	152
Вступ.....	153
Надання статусу УБД.....	154
Військова кар'єра.....	159
Матеріальне забезпечення та соціальні гарантії.....	174
Лікування та реабілітація.....	182
Сім'я та близьке оточення.....	195
Висновки.....	198
Загальні висновки та рекомендації.....	203
Висновки.....	204
Рекомендації.....	212
Список джерел.....	220

Для кого

Цей документ буде корисним для стейкхолдерів, залучених до формування, реалізації або вдосконалення військової кадрової політики, а також суміжних сфер – ветеранської політики, охорони здоров'я та пенсійного забезпечення:

- Представникам і представницям державних інституцій та органів на національному рівні
- Представникам вищого військового керівництва, військових частин, навчальних центрів та вищих військових навчальних закладів
- Воїнам і воїнкам, ветеранам і ветеранкам
- Родинам воїнів і воїнок, ветеранів і ветеранок та їхньому близькому оточенню
- Науковцям/ицям, аналітикам/иням та дослідникам/ицям
- Міжнародній спільноті та донорам
- Громадськості, ЗМІ та всім іншим зацікавленим у темі військової кадрової політики

Список скорочень

АБТ	акубаротравма
АТО	Антитерористична операція
БВС	базова військова служба
БЗВП	базова загальновійськова підготовка
БПЛА	безпілотні літальні апарати
БР	бойове розпорядження
БРО	батальйонний район оборони
ВВНЗ	вищий військовий навчальний заклад
ВЛК	військово-лікарська комісія
ВМС	Військово-морські сили
ВОС	військово-облікова спеціальність
ГЗ	грошове забезпечення
ГУР	Генеральне управління розвідки
ГШ	Генеральний штаб
ДБР	Державне бюро розслідувань
ДГВ	додаткова грошова винагорода
ДГЗ	додаткове грошове забезпечення
ДКВС	Державна кримінально-виконавча служба України
ДПСУ	Державна прикордонна служба України
ДПтС	Державна пенітенціарна служба України
ДСНС	Державна служба з надзвичайних ситуацій
ДФС	Державна фіскальна служба

з/п в/с	заробітна плата військовослужбовця
ЗБД	зона бойових дій
ЗСУ	Збройні сили України
КАБ	керована авіаційна бомба
КМУ	Кабінет Міністрів України
КСП	командно-спостережний пункт
КТ	комп'ютерна томографія
ЛБЗ	лінія бойового зіткнення
МВС	Міністерство внутрішніх справ
МОУ	Міністерство оборони України
МСЕК	Медико-соціальна експертна комісія
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НАТО	NATO, North Atlantic Treaty Organization
НГУ	Національна гвардія України
НСЗУ	Національна служба здоров'я України
ОГД	одноразова грошова допомога
ОІВВ	особа з інвалідністю внаслідок війни
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ООС	Операція об'єднаних сил
ПКМ	кулемет Калашникова модернізований
ППО	протиповітряна оборона
ПТСР	посттравматичний стресовий розлад
РЕБ	радіоелектронна боротьба
РЕР	радіоелектронна розвідка

СБУ	Служба безпеки України
СЗР	Служба зовнішньої розвідки
СЗЧ	самовільне залишення військової частини
ССО	Сили Спеціальних Операцій
ТЦК та СП	Територіальний центр комплектування та соціальної підтримки
УБД	учасник бойових дій
УЗД	ультразвукове дослідження

Глосарій

Ветеран / ветеранка

людина, яка брала безпосередню участь у бойових діях із захисту Батьківщини, а також на території інших держав, якщо це є частиною міжнародних зобов'язань України.

Добробут

категоризація різноманітних потреб, необхідна для комплексного аналізу стану, функціональності та рівня задоволення людини щодо різних аспектів свого життя. Ми вирізняємо добробут у військовому середовищі (на військовій службі) та добробут у цивільному середовищі.

Військова кар'єра

професійний шлях військовослужбовця/иці, до якого входять сама служба, здобуття спеціальних знань, підвищення у званнях, обіймання вищих посад, мотивація та винагороди у військовій системі.

Військова служба

державна служба особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язана з обороною України, її незалежності та територіальної цілісності.

Визнання

складник добробуту, що відображає суспільне й інституційне підтвердження внеску військовослужбовця/иці або ветерана/ки, зокрема через нагороди, статуси, публічну повагу та справедливе ставлення з боку держави, командування й суспільства.

Воєнний стан

особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження

конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень

Грошове забезпечення

сукупність виплат, які отримує військовослужбовець/иця під час служби (посадовий оклад, оклад за військовим званням, щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які є постійними, премія), одноразові додаткові види грошового забезпечення).

Кадрова політика у війську

система підходів, рішень і практик управління людськими ресурсами у війську, що охоплює залучення, формування, розвиток, підготовку, ефективне використання персоналу відповідно до потреб військових формувань, утримання та звільнення військовослужбовців/иць та ветеранів/ок, а також врахування їхніх потреб і досвіду під час проходження служби.

Мапування потреб

аналітичний підхід до виявлення та структурування потреб цільової групи (у цьому документі ветеранів/ок на військовій службі) у різних сферах життя.

Медичне забезпечення

система організації та надання медичної допомоги, що охоплює профілактику, діагностику, лікування, реабілітацію та медичний супровід під час та після служби.

Мирний час

період функціонування держави за відсутності відкритих збройних конфліктів, воєнних чи бойових дій з іншими державами або недержавними збройними формуваннями, коли діяльність органів влади, економіки та суспільства здійснюється у звичайному правовому режимі.

Мобілізація

комплекс заходів, які робить держава для переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а військових формувань, сил цивільного захисту — на організацію і штати воєнного часу.

Мотивація до служби	сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, що визначають готовність вступати на службу, продовжувати її, виконувати завдання та розвиватися, зокрема через поєднання матеріальних стимулів, умов служби, визнання, можливостей кар'єрного зростання та особистого сенсу діяльності.
Нагородна система	сукупність державних, відомчих та інших відзнак, процедур та критеріїв їх присвоєння, спрямованих на відзначення заслуг військовослужбовців/иць.
Особливий період	період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково період відбудови після закінчення воєнних дій.
Перехід	короткотривалий транзитний період, під час якого військовослужбовець/иця звільняється зі служби та інтегрується до цивільного життя.
Покликання	складник добробуту, що відображає реалізацію людини через значущу діяльність (службу, роботу, освіту чи інші форми зайнятості), а також можливість розвитку, професійного зростання й осмислення власної ролі та цінності цієї діяльності.
Реабілітація	комплекс медичних, психологічних і соціальних заходів, спрямованих на відновлення фізичних і психічних функцій, працездатності та якості життя військовослужбовця/иці або ветерана/ки після поранення, травми чи захворювання.
Соціальний захист	система державних гарантій і механізмів підтримки, спрямованих на забезпечення базових потреб і добробуту військовослужбовців/иць, ветеранів/ок та їхніх родин, зокрема через виплати, пільги, послуги та правові інструменти.

Методологія

Актуальність

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну призвело до залучення великої кількості людей до військової служби через потребу захищати незалежність, суверенітет та територіальну цілісність країни. За даними міністерки у справах ветеранів, станом на грудень 2025 року в Україні було приблизно 1,5 мільйона ветеранів і ветеранок. Йдеться не лише про людей зі статусом «учасник бойових дій» (УБД), а й про тих, хто отримав статус особи з інвалідністю внаслідок війни (ОІВВ)¹.

Під час роботи над Концепцією державної політики щодо ветеранів і ветеранок ми з'ясували, що їхні потреби змінюються залежно від середовища: військова служба, резерв / запас чи цивільне життя².

У сучасних умовах значна кількість ветеранів та ветеранок продовжує військову службу, поєднуючи статус учасника бойових дій із роллю чинного/ї військовослужбовця/иці. Зараз, коли критично необхідно, щоби досвідчені військовослужбовці/иці залишалися в Силах оборони України, особливо важливо цілісно розуміти їхній добробут саме у військовому середовищі. Проте чинні політики переважно не враховують комплекс потреб, що виникають на перетині двох статусів. Це ускладнює формування ефективної кадрової політики та створює ризики професійного вигорання, втрати мотивації і, як наслідок, можливого відтоку кадрів з війська.

¹ Веремеева, Т., & Гончарова, К. (2025, 2 грудня). Ветеранів в Україні стає більше: як зміниться їх кількість після завершення війни. РБК-Україна. rb.ua/rus/news/veteraniv-ukrayini-stae-bilshе-k-zminitsya-1764664391.html

² Коаліція громадських організацій. (2025). Концепція державної політики щодо ветеранів та ветеранок: експертний огляд та рекомендації. pryncyp.org/wp-content/uploads/2025/12/derzhavna-veteranska-polityka-1.pdf

Проблематика

Досвід участі в бойових діях впливає на добробут ветеранів/ок як у військовому, так і в цивільному середовищі. З'являються потреби, які частково покривають державні гарантії та пільги після отримання статусу УБД. Водночас частина ветеранів/ок продовжує військову службу і має також потреби, пов'язані з військовою кар'єрою. Державні пільги та послуги спрямовані на покращення насамперед цивільного добробуту людини, а потреби, які виникають на перетині статусів військовослужбовця/иці та ветерана/ки, залишаються недостатньо вивченими.

Мета

Визначити потреби ветеранів і ветеранок, які залишаються на військовій службі, та розробити рекомендації для забезпечення їхнього добробуту у військовому середовищі в межах кадрової політики сектору оборони.

Предмет

Забезпечення потреби ветеранів та ветеранок під час військової служби.

Завдання

1. Визначити підходи інших країн до забезпечення добробуту ветеранів та ветеранок, які брали участь у бойових діях і залишилися на військовій службі або повернулися до неї, а також інструменти для задоволення їхніх потреб.
2. Встановити практики застосування нормативно-правових актів України, що регулюють добробут ветеранів і ветеранок на військовій службі чи впливають на нього.

3. Окреслити спектр і зміст потреб ветеранів та ветеранок, які продовжують військову службу.
4. Напрацювати рекомендації для стейкхолдерів щодо врахування потреб ветеранів та ветеранок на військовій службі в кадровій політиці Сил оборони.

Фокус

Увага зосереджена лише на тих аспектах нормативно-правового регулювання військової служби та потреб ветеранів і ветеранок, які безпосередньо пов'язані з їхнім бойовим досвідом і впливають з наявності статусу УБД чи статусу особи з інвалідністю внаслідок війни. Ми не аналізували загальні соціальні гарантії для всіх військовослужбовців/иць Сил оборони – зокрема окремі питання кар'єрного розвитку, грошового та пенсійного забезпечення, медичної допомоги чи житлового забезпечення. Натомість ми розглянули лише додаткові гарантії, форми визнання та переваги, пов'язані саме з участю в бойових діях.

Теоретична основа

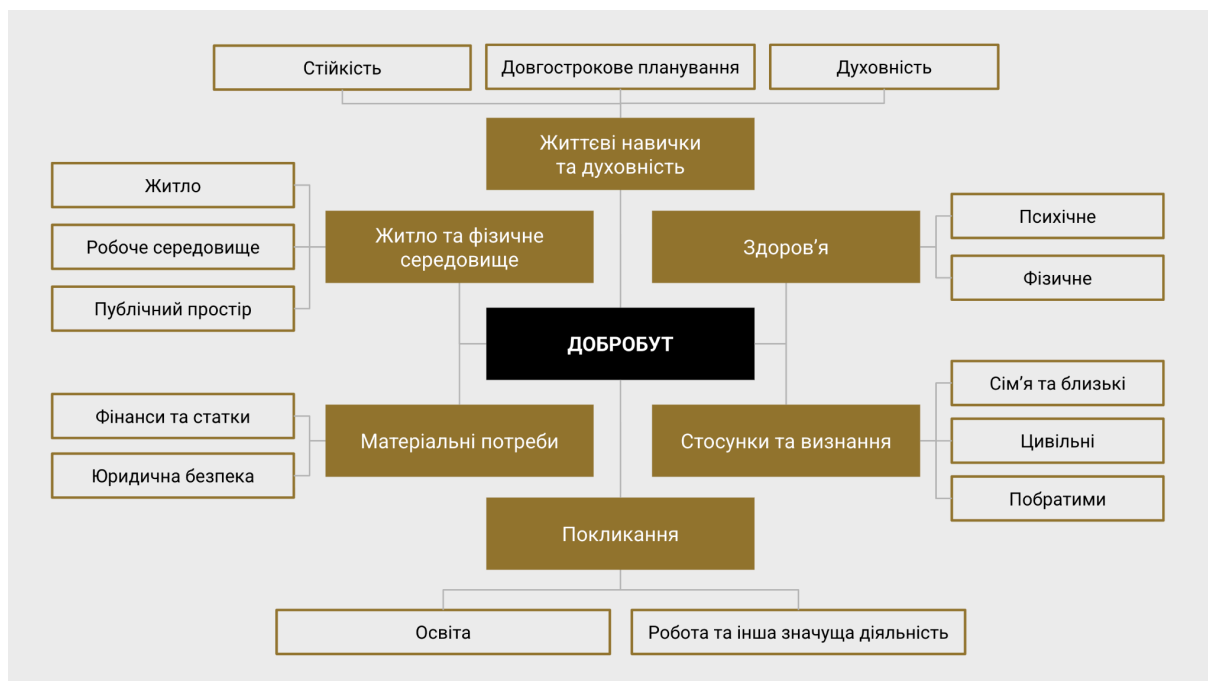
Теоретичною основою дослідження є концепція **Добробуту** – категоризація різних потреб людини, яка дає змогу комплексно оцінити її стан, функціонування та рівень задоволення різними сферами життя. Вона ґрунтується на концепції добробуту ветеранів і ветеранок у США та Канаді й роботі міжнародних дослідників Девіда Педлара та Джеймса Томпсона.

У 2023 році команда Ветеран Хабу розробила власну модель добробуту ветеранів і ветеранок, на яку ми спираємося в цьому документі. Вона охоплює ключові складники задоволення від рівня життя: покликання, матеріальні потреби, здоров'я, стосунки, житло та фізичне середовище, життєві навички та духовність³.

³ Ветеран Хаб. Добробут. veteranhub.com.ua/dobrobut

У цьому документі окрема увага зосереджена на складниках добробуту, які безпосередньо пов'язані з військовою службою та формуються **у військовому середовищі**. Їх ми визначили на основі аналізу правового статусу військовослужбовців/иць, особливостей реалізації їхніх професійних прав і обов'язків, а також умов служби, що впливають на доступ до певних можливостей і гарантій. Саме ці аспекти добробуту є основним фокусом подальшого аналізу, адже вони формуються під час служби та найбільше змінюються впродовж переходу до цивільного життя.

Візуалізація моделі Добробуту

Покликання

Покликання є важливим компонентом добробуту ветеранів і ветеранок, що пов'язане із відчуттям сенсу, самореалізації та соціальної включеності. Воно впливає на мотивацію, психологічну стійкість і здатність людини будувати довгострокові життєві траєкторії як під час служби, так і після її завершення.

Основні загальні складники цього компоненту:

- освіта (формальна, неформальна, самоосвіта);
- працевлаштування;
- хобі;
- підприємництво;
- волонтерська діяльність.

У військовому середовищі цей компонент добробуту ми розглядаємо в HR-вимірі служби як формі працевлаштування: просування по службі, відзначення за службу, прогнозування військової кар'єри, освіта й підготовка, можливості для відпочинку.

Матеріальні потреби

Фінансова спроможність є важливим компонентом добробуту ветеранів і ветеранок, що впливає і на інші його складники, зокрема здоров'я, житлові умови та стосунки з близькими.

Цей компонент охоплює:

- активи (транспорт, нерухомість, земля);
- фінанси (дохід, соціальні виплати);
- правовий захист.

У військовому середовищі фінансова спроможність прямо залежить від гарантованого грошового забезпечення та додаткових винагород. Також важливим залишається питання можливості мати інші доходи, крім офіційного в межах служби.

Здоров'я

Здоров'я – один з основних елементів добробуту ветеранів і ветеранок, що включає фізичні, психічні аспекти та здатність брати участь у різних видах діяльності. Оцінювання здоров'я може бути об'єктивним (наявність захворювань, поранень)

та суб'єктивним (самооцінка, рівень задоволення). Деякі моделі добробуту ветеранів і ветеранок, як, приміром, канадська та американська, враховують широкий спектр чинників: фізичний і психічний стани, хронічний біль, стрес, якість життя, здатність виконувати життєві ролі, а також безперервний доступ до медичних послуг під час переходу від військової до цивільної системи охорони здоров'я.

У військовому середовищі цей компонент охоплює доступ до необхідних послуг і можливість компенсувати наслідки участі в бойових діях для здоров'я. Також важливо, як стан здоров'я ветерана/ки враховується під час ухвалення кадрових рішень, зокрема щодо придатності до служби.

Стосунки

Соціальні зв'язки — сім'я, близьке коло, колеги — є важливим компонентом добробуту ветеранів і ветеранок. Перехід від військового до цивільного життя передбачає відновлення довоєнних стосунків або побудову нових. Бойовий досвід може ускладнювати цей процес. Водночас на службі ветерани й ветеранки здобувають унікальний досвід соціальної взаємодії з побратимами та посестрами, і ці зв'язки зберігаються в цивільному житті, трансформуються або втрачаються. Згідно з канадською моделлю добробуту, соціальна інтеграція є ключовим викликом для ветеранів і ветеранок, адже психологічний добробут тісно пов'язаний з якістю стосунків та очікуваною соціальною підтримкою⁴.

У військовому середовищі важливо мати можливість будувати стійкі соціальні зв'язки, наприклад, сімейні — як під час служби, так і поза нею. Також важливою є впевненість у тому, що про цих близьких подбають, зокрема й у разі негативних сценаріїв на службі.

⁴ Hatch, S. L., Harvey, S. B., Dandeker, C., Burdett, H., Greenberg, N., Fear, N. T., & Wessely, S. (2013). Life in and after the Armed Forces: Social networks and mental health in the UK military. *Sociology of Health & Illness*, 35(7), 1045–1064. pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23356827

Житло та фізичне середовище

Під час служби ветерани й ветеранки мають обмежений вплив на свої житлові умови, оскільки можуть проживати у казармах із мінімумом особистого простору або ж у польових умовах — у бліндажах і окопах. Після переходу до цивільного життя вони можуть повертатися до попереднього власного чи орендованого житла, умови в якому могли змінитися за час служби, а подекуди і шукати нове житло через відсутність власного, його втрату чи окупацію.

У військовому середовищі ми розрізняємо тимчасове житло (для виконання бойових завдань), і постійне житло на час служби, що є важливою частиною добробуту, адже саме там військовослужбовець/иця може мати приватність, базовий комфорт і можливість підтримувати стосунки поза службою.

Життєві навички та духовність

Життєві навички та адаптивність — це компонент добробуту, який показує, наскільки ветерани й ветеранки здатні адаптуватися до цивільного життя після військової служби.

Дослідження Стенфордського університету свідчить про те, що постійний стрес впливає на здатність планувати⁵. У цьому контексті важливими є два елементи: управління кар'єрою та подальшим проходженням служби (пов'язане з покликанням), а також духовна стійкість і м'які навички, які впливають на психічне здоров'я і здатність протистояти зовнішнім чинникам. Тому ми припускаємо, що здатність до довгострокового планування є одним із ключових показників добробуту та адаптації до цивільного життя.

⁵ Kulshreshtha, A., Alonso, A., McClure, L. A., Hajjar, I., Manly, J. J., & Judd, S. (2023). Association of stress with cognitive function among older Black and White US adults. *JAMA Network Open*, 6(3). pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36881411

У військовому середовищі важливо, щоб військовослужбовець/иця з бойовим досвідом міг / могла вибудувати та осмислювати свою військову кар'єру не лише як підготовку до цивільного життя, а й як джерело стійкості, покликання та духовної опори під час служби.

Методологічна основа

Методологічною основою дослідження став **кабінетний аналіз у поєднанні з інтерв'ю** для вивчення міжнародного досвіду та українського нормативно-правового забезпечення добробуту ветеранів і ветеранок у військовому середовищі. Для мапування потреб ветеранів та ветеранок, які залишаються на військовій службі, ми використали метод **фокус-групових дискусій**.

Полевий збір даних відбувався в січні–лютому 2026 року.

Для аналізу міжнародного досвіду ми провели **дев'ять експертних інтерв'ю** з колишніми військовослужбовцями, представниками вищого офіцерського складу та державних інституцій, а саме з:

- генерал-лейтенантом армії Франції у відставці, професором Інституту політичних досліджень;
- бригадним генералом, начальником управління персоналу Збройних сил Фінляндії;
- комодором авіації Повітряних сил Великої Британії у відставці, Командором Ордена Британської імперії;
- представником сектору оборони Великої Британії;
- чотирма представниками США (керівник вищої ланки Департаменту у справах ветеранів, розробник Національної стратегії у справах ветеранів США, офіцер Корпусу морської піхоти та експерт у сфері ветеранських сервісів);
- військовослужбовцем Держави Ізраїль.

Для доповнення аналізу законодавства України щодо кадрової політики в Силах оборони України щодо військовослужбовців/иць з бойовим досвідом ми провели **12 глибоких інтерв'ю**, зокрема з:

- трьома представниками департаментів Міністерства оборони України;
- начальником управління персоналу корпусу Сухопутних військ ЗС України;
- начальником відділу комплектування рядовим та сержантським складом корпусу Сухопутних військ ЗС України;
- колишнім начальником групи персоналу бригади Сухопутних військ ЗС України;
- начальником штабу бригади Сухопутних військ ЗС України;
- офіцером медичної служби однієї з військових частин Сил оборони;
- начальником фінансової служби однієї з військових частин Сил оборони;
- військовослужбовицею офіцерського складу;
- юристкою-фахівчицею у сфері пенсійного забезпечення;
- ветеранкою, юристкою у сфері захисту прав військовослужбовців/иць та членів їхніх сімей.

У частині мапування потреб ми провели **три фокус-групові дискусії** за участю **12 військовослужбовців** з бойовим досвідом. Під час відбору інформантів ми враховували такі характеристики: вік, рід військ, період отримання статусу УБД та військове звання. За досвідом участі в бойових діях (наявністю статусу УБД) та статтю вибірка є гомогенною. Ми запросили учасників, які отримали статус УБД з 2014 року до повномасштабного вторгнення (чотири інформанти) та після 24 лютого 2022 року (вісім інформантів).

Розподіл інформантів у фокус-групових дискусіях

Військове звання	Рід / Вид військ	Вік				Загальний результат
		18-25	26-35	36-45	46-55	
Офіцерський склад	Військово-морські сили			1		1
	Десантно-штурмові війська			1		1
	Повітряні сили		1			1
	Сухопутні війська			2	1	3
Усього для категорії			1	4	1	6
Рядовий склад	Військово-морські сили			1		1
	Генеральний Штаб	1				1
	Сухопутні війська				1	1
Усього для категорії		1		1	1	3
Сержантський склад	Сили безпілотних систем	1				1
	Сили територіальної оборони			1		1
	Сухопутні війська			1		1
Усього для категорії		1		2		3
Загальний результат		2	1	7	2	12

Для поглиблення висновків ми використали інструмент тріангуляції. Для цього опрацювали **48 анкет** військовослужбовців/иць, які повторюють або доповнюють питання фокус-групових дискусій. Анкетування проводилося адресно серед учасників, які зареєструвалися для участі у фокус-групах.

Розподіл інформантів у письмових відповідях

Військове звання	18-25	26-35	36-45	46-55	56-65	Загальний результат
Офіцерський склад		3	7	9	2	21
Рядовий склад	1	1	5	5		12
Сержантський склад		4	6	3	2	15
Загальний результат	1	8	18	17	4	48

Серед інформантів/ок 14 людей отримали УБД з 2014 року до повномасштабного вторгнення, а 34 – після. Більшість учасників/иць, які давали письмові відповіді, наразі належать до Сухопутних військ (29 інформантів/ок).

Обмеження

1. Збір даних від інформантів/ок відбувався впродовж січня–лютого 2026 року, тому описані потреби та проблемні аспекти актуальні насамперед станом на цей період.
2. Числові дані, використані в цьому звіті, узагальнені з письмових відповідей інформантів/ок і відображають погляди обмеженої кількості людей.

Структура

Цей звіт складається зі вступу та трьох розділів, що охоплюють аналіз міжнародних практик забезпечення добробуту ветеранів і ветеранок на службі, аналіз нормативно-правового регулювання забезпечення потреб ветеранів/ок на службі в Україні, мапування потреб ветеранів та ветеранок на службі. Наприкінці звіту подано рекомендації, сформовані за результатами цього дослідження.

РОЗДІЛ 1

Огляд міжнародної практики

Вступ

У кожній країні функціонує своя система підтримки військовослужбовців/иць, які беруть участь у бойових діях. У цьому розділі ми порівняли чинні практики Франції, США, Ізраїлю, Фінляндії та Великої Британії, що стосуються формування статусу учасника/ці бойових дій, підходів до кар'єрного просування, системи фінансових виплат, медичної та психологічної підтримки, а також механізми допомоги сім'ям.

Відмінності між ними зумовлені історичним досвідом, інтенсивністю участі у збройних конфліктах та особливостями національних систем соціального забезпечення. Водночас всюди простежується прагнення до комплексної підтримки військовослужбовців/иць на всіх етапах – від безпосередньо служби та участі в бойових операціях до довгострокової реабілітації та ветеранської політики.

Франція

Наразі Французька Республіка (Франція) не бере прямої участі у збройних конфліктах, але зберігає значну військову присутність у стратегічних регіонах світу для захисту своїх інтересів в умовах глобальної нестабільності. Сучасні операції за межами метрополії (скорочена назва – OPEX⁶) та операційні місії (MISOPS) охоплюють:

- Європу (місія AIGLE в Румунії⁷, LYNX в Естонії⁸);
- Близький Схід (операція Chammal⁹ в Іраку, Daman у Лівані);
- та Африку (місії у Чаді, Кот-д'Івуарі, Сенегалі, Джибуті)¹⁰.

Чисельність армії станом на 2025 рік

Сухопутні війська, що є найбільшими зі структур війська Франції

110 000 військовослужбовців/иць, з них:

- 3 300 залучені до OPEX;
- 5 700 перебувають у силах суверенітету та присутності (заморські території Франції та двосторонні оборонні угоди з іншими державами)

⁶ OPEX (Opérations Extérieures) — це зовнішні військові операції збройних сил Франції за межами національної території.

⁷ Місія AIGLE — операція Сухопутних військ Франції, розгорнута 28 лютого 2022 року, через 4 дні після російського вторгнення в Україну, в Румунії, де французькими збройними силами був створений батальйон «вістря списа» Сил швидкого реагування НАТО. З 1 травня 2022 року Франція є країною-рамкою багатонаціонального батальйону, розгорнутого в Румунії, у Чинку.

⁸ Операція Lynx — це назва французького військового внеску в розширену передову присутність НАТО в країнах Балтії (eFP), спрямованого на посилення оборонної позиції Альянсу на його східному фланзі.

⁹ Операція Chammal — це французька військова операція в Іраку та Сирії, розпочата з метою стримування розширення угруповання «Ісламська держава Іраку та Леванту» та підтримки іракської армії.

¹⁰ Ministère des Armées. Opérations extérieures (OPEX) et missions opérationnelles (MISOPS) (Зовнішні операції та операційні місії).

defense.gouv.fr/terre/missions-larmee-terre/operations-exterieures-opex-missions-operationnelles-misops

Статус

У французькій системі діяльність військовослужбовця/иці фіксується в ESS (État Signalétique et des Services) – основному обліковому документі в персональній військовій обліковій книжці (livret de matricule). Цей документ фіксує дати відбуття й повернення з операцій, а також підрозділ призначення та опис бойових заслуг (faites d'armes)¹¹. На його підставі Національний офіс колишніх учасників бойових дій і жертв війни (Office national des anciens combattants et victimes de guerre) ухвалює рішення про надання посвідчення.

Статус учасників бойових дій OPEX¹²

Статус для учасників OPEX	Статус учасника бойових дій, що підтверджується посвідченням (Carte du Combattant)
Орган, що видає	Національний офіс колишніх учасників бойових дій і жертв війни (Office national des anciens combattants et victimes de guerre (ONaCVG))
Критерії отримання (альтернативні)	1. Участь у дев'яти бойових діях у складі підрозділу; 2. Особиста участь у п'яти бойових зіткненнях; 3. Щонайменше 112 днів служби в зоні конфлікту
Соціальні пільги	Соціальна допомога та доступ до механізмів, зарезервованих для учасників бойових дій
Податкові пільги	Додаткові «пів частки» (demi-part) при розрахунку податку на доходи (для осіб старше 74 років)

¹¹ Експертне інтерв'ю з генерал-лейтенантом у відставці Сухопутних військ Франції, професором Інститутом політичних досліджень Мішелем Яковлеффом, проведене 7 січня 2026 року.

¹² Quels sont les avantages des militaires en OPEX? (Які переваги мають військові в зовнішніх операціях?). Mutuelle Epargne Retraite (Взаємне пенсійно-ощадне товариство). mutuelleepargneretraite.fr/actualites/avantages-militaires-opex

Додаткові фінансові механізми	Доступ до пенсійної програми взаємодопомоги (Retraite Mutualiste du Combattant)
Символічні та статусні привілеї	Право носити Хрест учасника бойових дій; статус підопічного ONaCVG; право на накриття труни національним прапором під час поховання

Оскільки таке посвідчення не надає ніяких нових пільг порівняно зі статусом військовослужбовця/иці, то його зазвичай оформлюють не під час служби, а вже за бажанням після виходу на пенсію.

Головним ідентифікатором статусу в суспільстві та під час церемоній для французьких військовослужбовців/иць є нагороди, наприклад, «За військову доблесть» (la valeur militaire) або «Воєнний хрест» (croix de guerre). За словами генерал-лейтенанта Мішеля Яковлеффа, військовослужбовці/иці Франції часто більше зацікавлені у визнанні, ніж суто у грошах¹³.

Кар'єра, відзнаки, визнання

Кар'єрний розвиток

Участь в операціях за кордоном є важливою перевагою для професійного досьє військовослужбовців/иць у Франції. Такий досвід зазвичай враховується під час атестацій для підвищення по службі та кар'єрного просування. Практичний досвід і технічні навички, набуті безпосередньо в зоні виконання завдань, уміння діяти в кризових ситуаціях і лідерські якості високо цінуються та можуть пришвидшити здобуття вищих військових звань.

Участь в OPEX також сприяє розвитку компетенцій, затребуваних у цивільному секторі, зокрема в управлінні кризами, міжнародній координації та роботі в умовах високого тиску. Завдяки цьому

¹³ Експертне інтерв'ю з генерал-лейтенантом у відставці Сухопутних військ Франції, професором Інститутом політичних досліджень Мішелем Яковлеффом, проведене 7 січня 2026 року.

військовослужбовцям/ицям легше знайти першу роботу в цивільному житті в разі зміни професійної сфери¹⁴.

Відзнаки та визнання

Військовослужбовці/иці, які брали участь в OPEX, можуть отримувати почесні відзнаки та медалі, зокрема Медаль національної оборони та Хрест військової доблесті.

Критерії нагородження:

- тривалість військової служби,
- проявлена мужність та хоробрість,
- характер і тривалість місії та конкретні вчинки військовослужбовця/иці.

Повернення з OPEX часто супроводжується церемоніями. Такі заходи зазвичай організовують підрозділи, вони проходять за участі родин і військового командування (керівництва) та спрямовані на вшанування внеску військовослужбовців/иць.

Фінансове забезпечення

Виплати під час служби

■ Операційні надбавки (Sold OPEX / ISSE)

Головною надбавкою для кадрових військовослужбовців/иць у Франції під час розгортання є **ISSE (Indemnité de Sujétions pour Service à l'Étranger)** – виплата за особливі умови служби за кордоном¹⁵. Вона є формою визнання труднощів та ризиків, з якими стикаються військовослужбовці/иці під час служби

¹⁴ Quels sont les avantages des militaires en OPEX ? (Які переваги мають військові в зовнішніх операціях?). Mutuelle Epargne Retraite (Взаємне пенсійно-ощадне товариство). mutuelleepargneretraite.fr/actualites/avantages-militaires-opex

¹⁵ Там само.

за межами своєї держави. З 1990-х років у Франції діє єдина ставка Sold OPEX, що вважається більш справедливим підходом. Важливо, що принцип нарахування надбавки є універсальним, однак фінальна сума корелює з рангом через множник до базового окладу¹⁶, тобто що вище звання – то більша сума винагороди.

Надбавка нараховується подово з моменту відбуття на виконання місії¹⁷. **Для рядового складу:**

Середнє базове грошове забезпечення (брутто ¹⁸) у 2023 році	Надбавка
2 679 євро	Розраховується за множником 1,5 до основної суми (4 018 євро додатково на місяць)
Виплати звільнені від податку на прибуток ¹⁹	

■ **Додаткові виплати та премії, диференційовані за званням**

Крім базового окладу та операційних надбавок, для військовослужбовців/иць у Франції передбачені **додаткові премії (сімейні, кваліфікаційні, за умови служби)**, які залежать від рангу та рівня відповідальності. **У 2023 році середній розмір таких щомісячних премій становив:**

Для рядових	Для сержантів	Для офіцерів
864 євро	1 230 євро	2 559 євро²⁰

¹⁶ Експертне інтерв'ю з генерал-лейтенантом у відставці Сухопутних військ Франції, професором Інститутом політичних досліджень Мішелем Яковлеффом, проведене 7 січня 2026 року.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Сума до відрахування податків і внесків.

¹⁹ Prime de soldat : montant, conditions et versement (Надбавка військовослужбовця: розмір, умови та виплати). Journal du Net.

journaldunet.com/management/salaire-cadres/1544321-cd1-prime-soldat

²⁰ Quels sont les avantages des militaires en OPEX ? (Які переваги мають військові в зовнішніх операціях?). Mutuelle Epargne Retraite (Взаємне пенсійно-ощадне товариство). mutuelleepargneretraite.fr/actualites/avantages-militaires-opex

Відкладені вигоди

■ Пільгова вислуга

Французька система пенсійного забезпечення військовослужбовців/иць використовує механізм «**бонусів кампанії**» (**bénéfices de campagne**) як форму відкладеної винагороди за службу в умовах підвищеного ризику.

Замість прямих виплат військовослужбовцю/иці зараховується **додатковий стаж**, що дає змогу достроково вийти на пенсію чи збільшити розмір пенсійних виплат.

Проста кампанія (Campagne simple)	Подвійна кампанія (Campagne double)
Один день служби в зоні проведення операції рахується як 1,5 дня стажу. Наприклад, за 100 днів фактичного перебування в зоні бойових дій військовослужбовець/иця накопичує 150 днів пенсійного стажу. Це стандарт для більшості закордонних операцій	Один день служби рахується як два дні. Цей коефіцієнт застосовують під час інтенсивних бойових дій, офіційно визнаних зоною війни ²¹

■ Пенсійна програма взаємодопомоги (Retraite Mutualiste du Combattant)

Це інструмент відкладеного доходу та накопичувальна програма, яка допомагає військовослужбовцям/ицям самостійно інвестувати у власні додаткові виплати після досягнення 65 років. Усі внески до фонду повністю вираховуються з оподаткованого доходу, що дає змогу зменшити податки під час активної служби та накопичувати кошти на майбутнє.

Держава своєю чергою доплачує до цих внесків додаткові 12,5 % до 60 % (залежно від віку отримання статусу та типу конфлікту,

²¹ Експертне інтерв'ю з генерал-лейтенантом у відставці Сухопутних військ Франції, професором Інститутом політичних досліджень Мішелем Яковлеффом, проведене 7 січня 2026 року.

у якому брала участь людина). Після 65 років військовослужбовець/иця отримує пожиттєво додаткову виплату, повністю звільнену від податків²².

Хоча відкладені вигоди реалізуються після завершення служби, вони безпосередньо впливають на добробут ветеранів/ок під час служби у двох вимірах компонента «Матеріальні потреби». По-перше, вони є складником загального оцінювання справедливості грошового забезпечення, яке військовослужбовець/иця здійснює, ухвалюючи рішення про продовження кар'єри. По-друге, як зазначив генерал Яковлефф, саме комбінація поточних виплат і відкладених вигод створює баланс, за якого «гроші є чинником підтримки, а не головною мотивацією служби»²³.

Здоров'я

Фізичне здоров'я

Здоров'я є одним із базових компонентів добробуту військовослужбовців і військовослужбовиць у Франції, тісно пов'язаним зі специфікою служби та ризиками, які вона передбачає. Французька система поєднує медичне забезпечення, фінансові гарантії та інструменти реабілітації, формуючи цілісний підхід до підтримки фізичного стану та відновлення після поранень.

²² Quels sont les avantages des militaires en OPEX? (Які переваги мають військові в зовнішніх операціях?). Mutuelle Epargne Retraite (Взаємне пенсійно-ощадне товариство). mutuelleepargneretraite.fr/actualites/avantages-militaires-opex

²³ Експертне інтерв'ю з генерал-лейтенантом у відставці Сухопутних військ Франції, професором Інститутом політичних досліджень Мішелем Яковлеффом, проведене 7 січня 2026 року.

Так, у разі поранення військовослужбовець/иця продовжує отримувати **повне забезпечення** під час перебування в шпиталі. Якщо є потреба в лікуванні та протезуванні у межах цивільної системи охорони здоров'я, то Департамент догляду та супроводу (DSBP) в складі Національної військової каси соціального забезпечення (CNMSS) гарантує **100 % покриття медичних витрат** для станів, пов'язаних зі службою.

Для поранених під час OPEX передбачені **додаткові виплати** з фондів військового страхування за умови підтвердження зв'язку травми зі службою та отримання статусу PMI²⁴. Військовослужбовці/иці з інвалідністю від 25 % (показник зниження загальної дієздатності порівняно зі здоровою людиною того самого віку) отримують відповідну карту від ONaCVG, яка надає **пріоритетні права та значні транспортні пільги**. За потреби в догляді ці пільги поширюються й на людей, які супроводжують людину з інвалідністю²⁵.

Підтримка здоров'я стосується не лише лікування, а й **фізичного відновлення через спорт**. Для цього держава фінансує спортивні протези та створює спеціалізовані центри, зокрема «Містечко поранених». Професійну реінтеграцію поранених підтримують **квоти на робочі місця в Збройних силах та активна діяльність агентства «Défense Mobilité»**, що сприяє збереженню фахівців/чинь у системі оборони або їхньому успішному переходу від військової кар'єри до цивільного життя²⁶.

Основним інструментом компенсації за наслідки травм чи захворювань, отриманих під час служби, у Франції є **військова пенсія у зв'язку з інвалідністю (pension militaire d'invalidité, PMI)**, яку призначають за наявності довготривалих наслідків для здоров'я. Подати запит на PMI можна онлайн через спеціальний

²⁴ PMI (pension militaire d'invalidité) — військова пенсія у зв'язку з інвалідністю.

²⁵ Експертне інтерв'ю з генерал-лейтенантом у відставці Сухопутних військ Франції, професором Інститутом політичних досліджень Мішелем Яковлеффом, проведене 7 січня 2026 року.

²⁶ Ministère des Armées (Міністерство збройних сил Франції). Dossier de presse: Plan Blessés 2023–2027 (Пресдосьє: План підтримки поранених 2023–2027). defense.gouv.fr/sites/default/files/ministere-armees/Dossier20de20presse20Plan20BlessC3A9s202023-2027.pdf

портал. У разі важкої травми, що призвела до непрацездатності військовослужбовця/иці, запит може ініціювати командування чи військовий шпиталь.

У межах стратегії «План для поранених 2023–2027» в країні також планують зменшувати адміністративне навантаження на військовослужбовців/иць та автоматично подовжувати пенсії й створювати цифровий сейф для їхніх документів.

Система компенсації не обмежується пенсією: держава також відшкодовує фізичні та психологічні страждання, естетичну шкоду, позбавлення можливості займатися спортом або хобі, а також неможливість створити родину²⁷.

Психологічна підтримка після участі в операціях

Міністерство оборони Франції пропонує механізми психологічної підтримки для подолання стресу та травматичних наслідків бойового досвіду. У країні діють служби супроводу, які полегшують перехід після повернення, зокрема **програми реабілітації** для лікування симптомів посттравматичного стресового розладу. Також військовослужбовці/иці можуть отримувати **консультації для кращої адаптації** в сімейному та професійному середовищі. Допомога охоплює психотерапію, групи підтримки та індивідуальні консультації. Фахівці/чині надають послуги психологічної підтримки як під час виконання місії, так і після її завершення.

Після повернення військовослужбовці/иці зазвичай отримують **додаткові дні відпустки** для відпочинку та часу з близькими. Це важливо для відновлення після тривалої відсутності вдома та служби в умовах стресу й напруги. Така відпустка допомагає зміцнити сімейні зв'язки й полегшує адаптацію після повернення,

²⁷ Ministère des Armées (Міністерство збройних сил Франції). Mes démarches: je suis militaire blessé ou malade en service (Мої дії: я військовослужбовець, поранений або хворий під час служби). defense.gouv.fr/sga/au-service-agents/soutien-aux-blesses/guide-du-blesse/je-suis-militaire-blesse-malade-service/mes-demarches

зазвичай триває кілька тижнів і дає можливість повноцінно відновитися²⁸.

У контексті добробуту на службі ці механізми є не частиною адаптації до цивільного життя, а елементом відновлення бойової спроможності та підготовки до наступного тренувального циклу чи ротації. Їхня ефективність безпосередньо впливає на здатність військовослужбовця/иці продовжувати кар'єру без накопичення негативних наслідків бойового досвіду.

Соціальний захист та підтримка родини

У рамці добробуту компонент «Стосунки» у військовому середовищі має два виміри: по-перше, можливість будувати стійкі сімейні та соціальні зв'язки під час служби; по-друге, впевненість у тому, що про близьких подбають у разі негативних сценаріїв. Французький досвід ілюструє передусім другий вимір – систему гарантій, яка дає змогу військовослужбовцю/иці зосередитися на виконанні бойових завдань, знаючи, що держава бере на себе відповідальність за родину.

Генерал Яковлефф підкреслює важливість офіційної реєстрації стосунків у Франції (шлюб або PACS), адже без цього партнер/ка не має юридичного статусу в армійській системі. Для тих, хто не встиг зробити цього до виїзду на місію, є можливість одружитися *in absentia* (без фізичної присутності військовослужбовця/иці). У такому разі полковник підрозділу виконує функції офіцера цивільного стану й може зареєструвати шлюб без фізичної присутності партнера/ки. Водночас наречена/ий має звернутися до мерії у Франції й оформити шлюб.

²⁸ Quels sont les avantages des militaires en OPEX? (Які переваги мають військові в зовнішніх операціях?). Mutuelle Epargne Retraite (Взаємне пенсійно-ощадне товариство). mutuelleepargneretraite.fr/actualites/avantages-militaires-opex

Поки військовослужбовці/иці перебувають за кордоном, **підрозділи організовують дозвілля для їхніх сімей** – наприклад, чаювання для дружин або поїздки для дітей. Таку форму підтримки родин зазвичай беруть на себе партнери або партнерки командирів підрозділу. Водночас держава не фінансує ці ініціативи, і вони не мають комерційного характеру.

У випадку загибелі сім'я отримує значну підтримку. Загиблого/у зазвичай підвищують у званні в день смерті, що автоматично збільшує пенсію для вдови / вдівця. Членам подружжя загиблих військовослужбовців зі статусом «*Veuve / Veuf de guerre*» гарантують **виплату повного грошового забезпечення** чоловіка / дружини до моменту, поки їхня молодша дитина не досягне 18 років.

Діти загиблих або важкопоранених отримують статус «Вихованців Нації» (*Pupilles de la Nation*), який передбачає **державне опікунство, пільги на освіту та допомогу під час вступу до навчальних закладів**.

Військовополонені формально зберігають право на виплати. Відповідно до Женевських конвенцій, держава, що утримує полонених, має виплачувати їм **кошти на дрібні потреби**, які потім компенсує держава, з якої походить людина. Яковлефф наводив приклади іракських полонених, яким Франція платила, проте випадків з французькими полоненими він не згадував. У разі зникнення безвісти (*disparu*) статус військовослужбовців/иць прирівнюється до загибелі, щоб забезпечити другому/ій з подружжя **виплати без тривалого очікування**, як це буває в інших системах²⁹.

²⁹ Експертне інтерв'ю з генерал-лейтенантом у відставці Сухопутних військ Франції, професором Інститутом політичних досліджень Мішелем Яковлеффом, проведене 7 січня 2026 року.

Висновки

Французька модель підтримки учасників бойових дій у війську ґрунтується на балансі між негайною фінансовою винагородою, довгостроковими гарантіями й визнанням. Центральною у матеріальній підтримці є надбавка, яка нараховується подовоно як множник 1,5 до базового доходу й повністю звільняється від податку на прибуток. Водночас участь у бойових діях враховується через систему пільгової вислуги років, що дає змогу або достроково вийти на пенсію, або суттєво збільшити її розмір. Додатково діє програма приватних інвестицій за підтримки держави для окремих виплат після виходу на пенсію.

Поточні виплати та кар'єрне просування не залежать від наявності посвідчення учасника бойових дій: його отримання є добровільним і дає додаткові пільги вже в цивільному житті. Основним внутрішнім документом системи оборони є ESS (Etat Signalétique et des Services), який визначає надбавки, стаж і пенсійні права. Окрему увагу приділяють психологічній реабілітації, додатковому відпочинку після повернення з операцій та соціальному захисту родин у разі загибелі або зникнення безвісти військовослужбовця/иці. Водночас у Франції система побудована так, щоби поєднувати внутрішню мотивацію із зовнішніми стимулами, де фінансові виплати виконують підтримувальну, а не визначальну роль.

На думку генерала Яковлеффа, французька система вигідно відрізняється від британської та американської, де, за його оцінюванням, переважає символічне визнання без адекватного фінансового підкріплення. Водночас варто зазначити, що це оцінювання відображає позицію лише одного експерта і потребує зіставлення з фактичним аналізом відповідних систем, представленим далі в кейсах інших країн.

Сполучені Штати Америки

Сполучені Штати Америки (США) підтримують наймасштабнішу військову присутність у світі та позиціюють це як інструмент забезпечення глобальної стабільності та захисту національних інтересів. Система підтримки учасників бойових дій регламентована законодавчим визначенням «періодів війни» (periods of war), закріпленим у Розділі 38 Кодексу федеральних правил. Ці офіційні дати є критично важливими, оскільки саме вони визначають право військовослужбовця/иці на специфічні ветеранські пенсії, медичне обслуговування та виплати у зв'язку з інвалідністю.

Упродовж останніх десятиліть США здійснили низку військових операцій, зокрема:

- Operation New Dawn в Іраку³⁰;
- Operation Enduring Freedom³¹ (28 грудня 2014 року);
- Operation Freedom's Sentinel³² (30 вересня 2021 року) в Афганістані.

Станом на січень 2026 рік збройні сили США продовжують активні дії в межах операції Inherent Resolve³³ та Operation Enduring

³⁰ Операція «Новий світанок» — військова операція США в Іраку, яка офіційно розпочалася 1 вересня 2010 року та тривала до 31 грудня 2011 року, офіційною метою якої були забезпечення стабільності в Іраку, тренування іракських військових та підтримка іракського уряду у боротьбу з тероризмом.

³¹ Операція «Нескорена свобода» — військова кампанія США та їхніх союзників, що розпочалася 7 жовтня 2001 року у відповідь на терористичні акти 11 вересня 2001 року; найдовша війна в історії США, спрямована на знищення терористичної організації «Аль-Каїда» та повалення режиму Талібан, що надавав їй притулок.

³² Операція «Страж свободи» — це військова місія США в Афганістані, яка розпочалася 1 січня 2015 року, тривала до середини серпня 2021 року і стала логічним продовженням операції «Нескорена свобода» (2001–2014) після офіційного завершення бойової місії НАТО.

³³ Операція «Непохитна рішучість» — це поточна військова операція під проводом США, яка розпочалася у 2014 році, спрямована на боротьбу з терористичною організацією «Ісламська держава» (ІДІЛ) на території Іраку та Сирії.

Sentinel³⁴, ініційованої 1 жовтня 2021 р. для протидії терористичним загрозам, зокрема в Афганістані³⁵.

Станом на березень 2025 року	Загальна чисельність збройних сил США	Приблизно 2,86 млн людей серед нихорієнтовно 1,5 млн перебувають на кадровій військовій службі. Конгрес також санкціонував додаткове зростання чисельності ще на 30 000 людей для зміцнення пріоритетних напрямків (зокрема в Індо-Тихоокеанському регіоні)
	Розгорнуті в різних країнах світу	Приблизно 180 000 військовослужбовців з них на десять країн припадає 95 % всіх американських військовослужбовців/иць ³⁶
	Кількість живих ветеранів і ветеранок у США	16 млн (приблизно 6 % дорослого населення), з них кожен третій/а старший/а за 75 років
Станом на 2024 рік	Ветерани/ки зі статусом «людина з інвалідністю»	Приблизно 5 млн

Система підтримки військовослужбовців/иць США базується на розмежуванні між Департаментом оборони, що відповідає за бійців/чинь під час служби, та Департаментом ветеранських справ, який забезпечує супровід після звільнення.

³⁴Операція «Непохитний вартовий» — це місія під проводом США в Афганістані після виведення військ, розпочата 1 жовтня 2021 року, зосереджена на боротьбі з тероризмом проти «Аль-Каїди» та ІДІЛ-К, захисті американських інтересів і підтримці гуманітарних зусиль.

³⁵Congressional Research Service (Дослідницька служба Конгресу США). (n.d.). Military Funeral Honors: Post-Service Benefit and Promotional Detail (Почесні військові поховання: пільга після служби та організаційні аспекти). congress.gov/crs-product/RS21405

³⁶ How many people are in the US military? A demographic overview (Скільки людей служить у збройних силах США? Демографічний огляд). (2026, 5 березня). USAFacts. usafacts.org/articles/how-many-people-are-in-the-us-military-a-demographic-overview

Статус

У системі США розмежування між учасником бойових дій та військовим/ою, який/а не є учасником бойових дій, здійснюють на основі бойових відзнак та записів в особовій справі безпосередньо під час проходження служби. Відповідно до законодавства США, **статус «ветеран» мають усі військовослужбовці/иці, які проходили військову службу.** Відповідно, Департамент ветеранів опікується всіма, хто має досвід військової служби, незалежно від безпосередньої участі в бойових діях.

Для чинних військовослужбовців/иць **статус, подібний до українського «УБД», підтверджується нагородами.** У Морській піхоті та Флоті це Combat Action Ribbon (CAR), а в Сухопутних військах (Армії) – Combat Action Badge (CAB). Ці відзнаки мають чіткі критерії, фіксуються в цифрових записах і підтверджують безпосередню участь у бойових діях, а не лише перебування в зоні конфлікту.

Адміністративно статус учасника бойових дій також підтверджують фінансові записи – факт отримання надбавок за небезпеку (Hazardous Duty Pay) або службу в зоні бойових дій (Combat Zone Pay). Для тих, хто виконував/ла завдання в секретних зонах, статус фіксує спеціальне кодування, доступне лише уповноваженим органам для подальшої верифікації пільг.

Увесь бойовий досвід зберігається в єдиній системі даних Департаменту оборони та Департаменту ветеранів, що дає змогу системі автоматично ідентифікувати учасника бойових дій ще до його звільнення зі служби та під час неї. Остаточним підтвердженням статусу для цивільного життя є **форма DD-214, у якій фіксуються бойові заслуги та зони розгортання** як юридичний факт³⁷.

³⁷ Експертне інтерв'ю з екскерівником відділу досвіду ветеранів (Chief Veterans Experience Officer) Департаменту у справах ветеранів США Джоном Берстлером, проведене 29 січня 2026 року.

Кар'єра, відзнаки, визнання

Кар'єрний розвиток

Бойовий досвід є важливим чинником кар'єрного просування на військовій службі. Звіти про придатність (Fitness Reports), складені під час бойового розгортання, мають спеціальне маркування і більшу вагу під час підвищення у званні або зарахування до військових шкіл. Щоб отримати гарне оцінювання від командування, необхідно себе добре проявити незалежно від того, чи людина на бойовому завданні, чи в тилу. Водночас досвід виконання завдання у реальних бойових умовах може мати позитивне значення для фінального результату оцінювання.

Просування у США – меритократична система, за якої підвищення та вплив здобувають люди з найвищими здібностями; бойовий досвід розглядається як додаткова перевага, що підтверджує здатність людини діяти в екстремальних умовах³⁸. Одним інструментом у межах повноважень, наприклад, Коменданта Корпусу морської піхоти є **Meritorious Promotion – позачергове підвищення у званні**. Воно надається не за сам факт хоробрості (для цього є медалі), а за продемонстровану здатність бійця / бійчині виконувати обов'язки вищого рангу краще за своїх колег. Боець / Бійчиня обов'язково має здобути відповідну військову професійну освіту та прослужити в армії визначений термін, проте вимоги щодо мінімальної вислуги у поточному військовому званні у таких випадках скасовуються. Це дає змогу командуванню пріоритетно просувати лідерів/ок, які проявили себе під час виконання «нетипових завдань»³⁹.

³⁸ Експертне інтерв'ю з екскерівником відділу досвіду ветеранів (Chief Veterans Experience Officer) Департаменту у справах ветеранів США Джоном Берстлером, проведене 29 січня 2026 року.

³⁹ United States Marine Corps (Корпус морської піхоти США). (2006). Marine Corps Promotion Manual, Volume 2, Enlisted Promotions (MCO P1400.32D) (Посібник з просування по службі в Корпусі морської піхоти США, том 2: просування рядового складу). [marines.mil/Portals/1/Publications/MCO20P1400.32D20W20CH%201-2.pdf](https://www.marines.mil/Portals/1/Publications/MCO20P1400.32D20W20CH%201-2.pdf)

Для утримання кадрів у строю застосовуються **фінансові стимули**:

- система грошових бонусів за перепідписання контракту – re-enlistment bonus (від \$20 000 до \$30 000);
- можливість вибрати бажане місце наступної дислокації.

Офіцерам можуть запропонувати повністю **оплачуване навчання в магістратурі** в обмін на додаткові роки служби⁴⁰.

Нагородна система США

- Медалі за доблесть (Silver Star – Срібна Зірка, Medal of Honor – Медаль Пошани)
- Нагорода за поранення (Purple Heart – Пурпурове серце)

Враховуються під час оцінювання кар'єрного шляху та надання пільг^{41, 42}

Механізм спеціальних літерних знаків (devices), які уточнюють характер бойового внеску бійця/чині:

- «V» (Valor) – за прояв героїзму під час бою;
- «C» (Combat) – за виконання завдань під вогнем або в умовах ризику;
- «R» (Remote) – за вплив на операції дистанційно (наприклад, оператори БПЛА).

Така градація дає змогу державі диференціювати бойовий досвід для подальшого просування по службі та під час надання пільг⁴³

⁴⁰ Експертне інтерв'ю з доктором філософії (Ph.D.), віцепрезидентом із питань партнерства та впливу компанії Sabana, одним із ключових розробників останньої Національної стратегії у справах ветеранів США Ніколасом Армстронгом, проведене 28 січня 2026 року.

⁴¹ Експертне інтерв'ю з майором Корпусу морської піхоти США (активна служба та резерв), ветераном бойових дій в Афганістані (2013) Кайлом Вільямсом, проведене 14 січня 2026 року.

⁴² Експертне інтерв'ю з екскерівником відділу досвіду ветеранів (Chief Veterans Experience Officer) Департаменту у справах ветеранів США Джоном Берстлером, проведене 29 січня 2026 року.

⁴³ Air Reserve Personnel Center (Центр кадрового резерву Повітряних сил США). (2017, 21 вересня). Award devices: Valor "V", Combat "C" and Remote "R" (Нагородні відзнаки: «V» за доблесть, «C» за бойові дії та «R» за дистанційний вплив). arpc.afrc.af.mil/News/Article-Display/Article/1316685/award-devices-valor-v-combat-c-and-remote-r

Повернення до служби після поранень

Повернення до служби після важких поранень (наприклад, втрати кінцівок) можливе через перекваліфікацію, хоча військовослужбовці/иці в таких випадках **частіше обирають вихід на пенсію.**

Для реабілітації важкопоранених створені спеціальні підрозділи (Wounded Warrior Battalions), де їх утримують на активній службі до завершення відновлення^{44, 45}. За запитом від військовослужбовця/иці або через потреби оборонного відомства, секретар/ка відповідного міністерства може дозволити бійцю / бійчині, офіційно визнаному/ій непридатним/ою (unfit), продовжити службу в статусі постійної обмеженої придатності (permanent limited-duty status). Таке рішення ґрунтується на цінності спеціальних навичок та унікального досвіду військовослужбовця/иці й дає йому / їй змогу продовжувати кар'єру в активному складі чи резерві за тією самою або новою військовою спеціальністю⁴⁶.

З погляду рамки добробуту, механізми утримання поранених у строю перебувають на перетині компонентів «Здоров'я» (врахування стану здоров'я у кадрових рішеннях щодо придатності) та «Покликання» (збереження можливості продовжувати кар'єру після поранення). Для кадрової політики Сил оборони цей перетин є особливо релевантним, оскільки він демонструє, як система може зберігати досвідчені кадри, які інакше були б втрачені.

⁴⁴ Експертне інтерв'ю з майором Корпусу морської піхоти США (активна служба та резерв), ветераном бойових дій в Афганістані (2013) Кайлом Вільямсом, проведене 14 січня 2026 року.

⁴⁵ Експертне інтерв'ю з екскерівником відділу досвіду ветеранів (Chief Veterans Experience Officer) Департаменту у справах ветеранів США Джоном Берстлером, проведене 29 січня 2026 року.

⁴⁶ Executive Services Directorate (Директорат виконавчих служб Міністерства оборони США). (2022, 10 листопада). DoD Instruction 1332.18: Disability Evaluation System (DES) (Інструкція Міністерства оборони США 1332.18: Система оцінювання інвалідності). esd.whs.mil/Portals/54/Documents/DD/issuances/dodi/133218e.PDF

Фінансове забезпечення

Виплати під час служби

■ Операційні надбавки

Базова зарплатня (Basic Pay) офіцера залежить від рангу та вислуги років. Наприклад:

Другий лейтенант (O-1) на початку служби	Капітан (O-3, 4–6 років служби)	Полковник (O-6)
приблизно \$4 150 на місяць	\$7 380–\$7 730	понад \$10 700 ⁴⁷

Під час виконання завдань у зоні бойових дій базовий оклад повністю звільняється від федерального оподаткування, що збільшує чистий дохід на суму, яка раніше йшла на податки (зазвичай це від 10 % до 24 % залежно від рівня доходу).

Додатково виплачуються **щомісячні надбавки за небезпеку або службу в зоні бойових дій (Hazardous Duty Pay / Combat Zone Pay)**, розмір яких є фіксованим і становить приблизно \$200–\$300 на місяць. Ця виплата не залежить від звання чи посади та є однаковою для всіх, хто перебуває в зоні ризику. Хоч суми спеціальних бойових надбавок невеликі, загальний фінансовий баланс вирівнюється завдяки відсутності податків на всі види доходів бійців/чинь у зоні бойових дій.

■ Додаткові виплати та премії, диференційовані за званням

Військовослужбовці/иці отримують **неоподатковувану допомогу на житло (Base Allowance for Housing)**, розмір якої залежить від військового рангу та вартості життя за місцем проживання родини. Житлова надбавка виплачується військовослужбовцю/иці під час

⁴⁷ Defense Finance and Accounting Service (DFAS) (Служба фінансів і бухгалтерського обліку Міністерства оборони США). Basic Pay – Commissioned Officers (Базове грошове забезпечення – офіцерський склад). dfas.mil/MilitaryMembers/payentitlements/Pay-Tables/Basic-Pay/CO

участі в бойових діях, якщо він / вона має утриманців (дружину / чоловіка або дітей). Це дає змогу родині оплачувати іпотеку або оренду житла в тилу. Наявність утриманців також може збільшувати базовий дохід: військовослужбовці/иці з родиною отримують дещо **вищу винагороду (higher salary rate)**, яка під час служби в зоні бойових дій також стає неоподатковуваною.

Відкладені вигоди

У США діє поєднання двох пенсійних механізмів:

Державна пенсія після 20 років служби	Накопичувальні програми
<p>Зазвичай становить приблизно 50 % від активного грошового забезпечення.</p> <p>У разі звільнення до досягнення 20 років служби набутий стаж можна викупити, щоб зарахувати його до стажу цивільної федеральної служби та отримати пенсію від федерального уряду</p>	<p>Військовослужбовець/иця робить внески, а держава їх співфінансує (401k або Thrift Savings Plan) у форматі подвоєння внесків (matching pay) — до 5 % від заробітної плати. Внески, які людина зробила під час перебування в зоні бойових дій, звільняються від оподаткування як під час внесення, так і під час подальших виплат</p>

Ветерани й ветеранки з пораненнями після звільнення отримують також **виплати з інвалідності** — до \$2 500 на місяць, залежно від важкості поранення, які не оподатковуються. Раніше не можна було одночасно отримувати й пенсію за вислугу, і виплату у зв'язку з інвалідністю. Зараз, якщо інвалідність становить 50 % і більше (показник зниження загальної дієздатності порівняно зі здоровою людиною того самого віку), вони отримують обидві суми.

Ще одна важлива фінансова вигода — програма GI Bill, що забезпечує **повне фінансування вищої освіти**. Її можна використовувати самостійно або передати членам родини⁴⁸.

⁴⁸ Експертне інтерв'ю з майором Корпусу морської піхоти США (активна служба та резерв), ветераном бойових дій в Афганістані (2013) Кайлом Вільямсом, проведене 14 січня 2026 року.

Здоров'я

Фізичне здоров'я

Міністерство оборони має власну автономну систему охорони здоров'я з медичними закладами на кожній військовій базі, які забезпечують повний цикл лікування під час служби. Після повернення з місії військовослужбовці/иці проходять **обов'язкове оцінювання стану здоров'я** та фізичний огляд у межах своєї дивізії (насамперед це самооцінювання)⁴⁹. Для лікування важких травм (втрата кінцівок, опіки) створені спеціалізовані центри, зокрема медичний центр Walter Reed і Brooke Army Medical Center, де надають послуги з високотехнологічного лікування та протезування.

Для поранених із важкими травмами створюються **спеціальні підрозділи**. Військовослужбовців/иць залишають на службі до повного відновлення, зберігаючи **повне грошове забезпечення**. Військовослужбовці/иці, які перебувають на службі, отримують **одноразову виплату за травму** (наприклад, виплату T-SGLI (Traumatic Servicemembers' Group Life Insurance) в разі втрати кінцівки або зору) для фінансової підтримки родини в період адаптації до нових фізичних умов. Також є **можливість залишатися на службі** навіть після важких поранень (із втратою кінцівок чи повною втратою зору) за умови відповідності стандартам і готовності до перекваліфікації на менш фізично вимогливі посади, наприклад, інструкторів/ок або штабних офіцерів⁵⁰.

⁴⁹ Експертне інтерв'ю з доктором філософії (Ph.D.), віцепрезидентом із питань партнерства та впливу компанії Sabana, одним із ключових розробників останньої Національної стратегії у справах ветеранів США Ніколасом Армстронгом, проведене 28 січня 2026 року.

⁵⁰ Експертне інтерв'ю з екскерівником відділу досвіду ветеранів (Chief Veterans Experience Officer) Департаменту у справах ветеранів США Джоном Берстлером, проведене 29 січня 2026 року.

Психологічна підтримка після участі у військових операціях

Психологічна підтримка після участі у військових операціях будується на поєднанні формального супроводу з боку системи, фахової допомоги в підрозділах і конфіденційних каналів неформальної підтримки. Останніми роками серед військових змінилося ставлення до психічного здоров'я: лікування більше не є перешкодою для кар'єри, а дискримінувати військовослужбовців/иць за звернення по допомогу заборонено законом.

У межах цього підходу **психологи/ині тепер можуть працювати безпосередньо в підрозділах**, допомагаючи військовослужбовцям/ицям проходити декомпресію⁵¹ одразу після завершення операцій. Водночас **важливим джерелом підтримки залишаються військові капелани**, оскільки в армійському середовищі досі зберігається стигма щодо звернення до лікарів, а спілкування з капеланом гарантує повну конфіденційність розмов і не фіксується в медичній картці людини⁵².

Додатково у країні впроваджують технологічні рішення, які дають можливість військовослужбовцям/ицям **анонімно спілкуватися з колегами зі схожим досвідом** під псевдонімами, без отримання офіційного клінічного діагнозу. Такі ініціативи також реалізують окремі організації, що працюють безпосередньо з підрозділами^{53, 54}.

Окремий особливий фокус — **підтримка бійців/чинь протягом перших трьох місяців після повернення додому з бойових дій**, оскільки саме в цей період можуть проявлятися труднощі

⁵¹ Декомпресія — спеціальна програма реабілітації для військовослужбовців після бойових дій, спрямована на поетапне повернення до мирного життя.

⁵² Експертне інтерв'ю з екскерівником відділу досвіду ветеранів (Chief Veterans Experience Officer) Департаменту у справах ветеранів США Джоном Берстлером, проведене 29 січня 2026 року.

⁵³ Наприклад, Cabana. Military, Veterans, Public Services Mental Health Solutions (Рішення для підтримки ментального здоров'я військових, ветеранів і працівників публічного сектору). yourcabana.com/military

⁵⁴ Експертне інтерв'ю з доктором філософії (Ph.D.), віцепрезидентом із питань партнерства та впливу компанії Cabana, одним із ключових розробників останньої Національної стратегії у справах ветеранів США Ніколасом Армстронгом, проведене 28 січня 2026 року.

адаптації, зокрема в емоційному стані, сімейних взаєминах та розвитку залежностей. Стандартний цикл передбачає 12–18 місяців перебування вдома між ротаціями, хоча в окремих підрозділах (наприклад, у Спеціальних силах) ротації відбуваються набагато частіше та інтенсивніше. Одразу після повернення підрозділ зазвичай отримує **від двох до чотирьох тижнів колективної відпустки** для відпочинку з сім'ями перед початком нового тренувального циклу.

Перехід від військової кар'єри до цивільного життя

Хоча предметом цього дослідження є добробут ветеранів/ок під час служби, процедури переходу заслуговують на увагу в контексті двох компонентів рамки. По-перше, «Здоров'я»: наявність безперервного медичного супроводу (Integrated Disability Evaluation Service або I DES) між військовою та ветеранською системами впливає на рішення військовослужбовця/иці щодо продовження або завершення кар'єри. По-друге, «Покликання»: за даними інтерв'ю з Джоном Берстлером, підрозділи з бойовим досвідом часто обмежують доступ бійців/чинь до програм переходу, що фактично знижує їхню спроможність планувати кар'єру – ключовий показник добробуту.

Під час переходу з військової служби до цивільного життя в США діють спеціальні процедури, мета яких – запобігати появі труднощів у житті учасників бойових дій. Одним із головних суб'єктів такої підтримки є IDES, яка забезпечує **безперервний супровід від військового шпиталю до ветеранської адміністрації**. Перед звільненням військовослужбовцям/ицям також проводять **фінальне комплексне оцінювання фізичного й психічного стану**

для визначення відсоткового рівня інвалідності та обсягу подальшої допомоги (Separation Health Assessment).

Департамент ветеранів встановлює відсоток інвалідності (від 0 % до 100 %). Якщо він перевищує 50 %, ветеран/ка отримує **пожиттєве безоплатне лікування** будь-яких захворювань у ветеранській системі. Ветерани/ки з ПТСР мають пріоритет у доступі до медичних послуг. Навіть за 0 % інвалідності зберігається право на **безоплатне лікування протягом перших років після служби**.

Важливим нововведенням за останні роки у системі стала політика надання психологічної підтримки навіть тим, хто був звільнений із дисциплінарними стягненнями, якщо їхня поведінка була наслідком не діагностованого ПТСР або черепно-мозкової травми. Це дає змогу таким людям отримати належні пільги.

Найскладнішим періодом переходу для учасників бойових дій є перший рік після служби, коли суттєво зростає ризик самогубства. Тому стратегія зараз сфокусована на роботі з людиною за півтора року до звільнення. Водночас для учасників бойових дій це складніше через інтенсивність служби та обмежену можливість повноцінно брати участь у програмах підтримки⁵⁵.

Соціальний захист та підтримка родини

У межах військових баз діють відділи сімейних служб, які **допомагають з харчуванням, доглядом за дітьми та працевлаштуванням** для сімей, які цього потребують.

У підрозділах також є волонтерські мережі (FRG), які зазвичай очолюють партнери/ки командирів. Вони виконують роль горизонтальної підтримки: **організують дозвілля, інформують родини та допомагають адаптуватися** під час перебування

⁵⁵ Експертне інтерв'ю з екскерівником відділу досвіду ветеранів (Chief Veterans Experience Officer) Департаменту у справах ветеранів США Джоном Берстлером, проведене 29 січня 2026 року.

бійця/чині на місії. Рівень розвитку таких мереж залежить від підрозділу⁵⁶.

Окрім локальних ініціатив на базах, діє загальнонаціональна програма Military OneSource, яку фінансує Департамент оборони. Це централізований цілодобовий ресурс, який надає військовослужбовцям/ицям та їхнім родинам безоплатну **немедичну підтримку**: психологічні консультації, допомогу у веденні сімейного бюджету, з працевлаштуванням і пошуком догляду за дітьми. Програма дає змогу родинам учасників і учасниць бойових дій отримувати фахову допомогу дистанційно, незалежно від місця дислокації підрозділу.

У разі отримання важких травм військовослужбовці/иці мають право на **одноразову страхову виплату T-SGLI (Traumatic Servicemembers' Group Life Insurance)** в розмірі від \$25 000 до \$100 000, незалежно від продовження чи припинення служби. Ключова мета цієї виплати — забезпечити родині фінансову можливість швидко адаптуватися до нових умов. Кошти часто використовують для переобладнання житла чи автомобіля до потреб пораненого/ї, а також для компенсації втраченого доходу партнера/ки, який/а змушений/а доглядати за пораненим/ою.

Одночасна служба обох партнерів/ок у подружжі залишається викликом, зокрема в питаннях догляду за дітьми. Хоч армія намагається уникати одночасних ротацій, спеціальної допомоги для таких пар, крім стандартних бойових надбавок, не передбачено⁵⁷.

⁵⁶ Експертне інтерв'ю з доктором філософії (Ph.D.), віцепрезидентом із питань партнерства та впливу компанії Sabana, одним із ключових розробників останньої Національної стратегії у справах ветеранів США Ніколасом Армстронгом, проведене 28 січня 2026 року.

⁵⁷ Експертне інтерв'ю з екскерівником відділу досвіду ветеранів (Chief Veterans Experience Officer) Департаменту у справах ветеранів США Джоном Берстлером, проведене 29 січня 2026 року.

Підтримка у разі зникнення безвісти, полону, загибелі або смерті військовослужбовця/иці

Згідно з Розділом 37 Кодексу США⁵⁸, система забезпечує повну адміністративну та фінансову безперервність статусу **військовослужбовця, який перебуває у статусі зниклого безвісти**, включно з перебуванням у полоні або інтернуванням у нейтральній країні. Військовослужбовці/иці в статусі зниклих безвісти мають право на **нарахування всіх видів грошового забезпечення та надбавок**, які вони отримували на момент зникнення або могли б отримати згодом, навіть якщо термін дії контракту завершується.

Поки людина перебуває в статусі зниклої, виплати не припиняються автоматично. Просування по службі відбувається й надалі так, ніби військовослужбовець/иця продовжує службу, що дає гарантію після повернення не відставати в кар'єрі від колег.

Система також гарантує гнучке управління виплатами на користь родини. Секретар/ка відповідного департаменту може як продовжувати наявні відрахування з бойових виплат на рахунки рідних, так і ініціювати нові, зокрема збільшувати аліменти в інтересах сім'ї навіть без згоди самого/ї військовослужбовця/иці.

Для людей, які **перебувають у полоні** внаслідок ворожих дій, створюється **спеціальний ощадний фонд** у скарбниці США. На нерозподілену частину грошового забезпечення нараховуються відсотки за ринковими ставками. Крім того, після повернення протягом року держава виплачує звільненним з полону **спеціальну одноразову грошову компенсацію за кожен день перебування в неволі**. Закон вимагає обов'язкового перегляду справи після 12 місяців перебування в статусі зниклого безвісти для ухвалення рішення про продовження цього статусу або оголошення людини загиблою. Податкові зобов'язання та подання декларацій

⁵⁸ United States Code (Кодекс законів США). 37 U.S.C. §§ 551–559 (Розділ 37 Кодексу законів США, §§ 551–559). [uscode.house.gov](https://www.uscode.house.gov)

автоматично відтермінуються до моменту повернення людини під контроль США⁵⁹.

Система підтримки **сімей загиблих військовослужбовців/иць** реалізується у вигляді **інституційного супроводу та інструментів довгострокового фінансового забезпечення**. Адміністративна допомога реалізується через програми на кшталт Casualty Assistance (Допомога сім'ям загиблих, поранених та зниклих безвісти), які забезпечують координацію юридичних виплат і психологічну підтримку, закріплюючи за родиною відповідального офіцера⁶⁰.

Фінансову основу становить План виплат уцілілим (Survivor Benefit Pay або SBP), що передбачає добровільну участь, сплату страхових внесків та гарантує пожиттєве утримання бенефіціарів у відсотковому співвідношенні до пенсії військовослужбовця/иці. Водночас це не означає автоматичного успадкування всіх невиплачених коштів і потребує окремого юридичного оформлення⁶¹.

Висновки

Американська модель підтримки учасників/иць бойових дій заснована на законодавчому визначенні «періодів війни». Статус учасника бойових дій визначається не фактом перебування в зоні конфлікту, а через нагородну систему (відзнаки CAR, CAB та бойові літерні знаки «V» і «C») та фінансові записи про отримання бойових надбавок. Бойовий досвід інтегрований у меритократичну систему просування по службі: він не гарантує підвищення, але є вагомим

⁵⁹ Cornell Law School. 37 U.S. Code § 559 - Benefits for members held as captives and their dependents (Розділ 37 Кодексу законів США § 559 — Пільги для військовослужбовців, утримуваних у полоні, та їхніх утриманців). law.cornell.edu/uscode/text/37/559

⁶⁰ Military OneSource. Support for Survivors (Підтримка для родин загиблих). militaryonesource.mil/resources/millife-guides/support-for-survivors

⁶¹ Defense Finance and Accounting Service (DFAS). Survivor Benefit Plan (SBP) Cost (Вартість програми забезпечення утриманців (SBP)). dfas.mil/RetiredMilitary/provide/sbp/cost

бонусом у звітах про придатність (Fitness Reports) та дає право на присвоєння позачергових звань (Meritorious Promotion) за умови продемонстрованої здатності виконувати лідерські обов'язки.

Фінансове забезпечення ветеранів/ок у США поєднує негайні стимули та відкладені вигоди. Під час розгортання основна зарплата повністю звільняється від оподаткування, а до неї додаються фіксовані щомісячні надбавки за небезпеку (Combat Zone Pay). До довгострокових інструментів належать програма GI Bill для оплати освіти та пенсійні плани (Thrift Savings Plan) із державним співфінансуванням.

У разі важких поранень передбачені одноразові страхові виплати (T-SGLI), а після звільнення – неоподатковувані виплати по інвалідності, які, за рівня інвалідності в понад 50 %, виплачуються одночасно з пенсією за вислугу років. Додатково діють механізми обмеженої придатності та перекваліфікації, що дають змогу США утримувати кваліфіковані кадри в строю навіть після важких травм.

Система охорони здоров'я та психологічної підтримки зосереджена на безперервності супроводу та дестигматизації психічних розладів. Після повернення з операцій підрозділи забезпечують обов'язковий період декомпресії та тримісячний особливий нагляд для виявлення кризових станів. Водночас важливу роль і далі відіграють військові капелани як конфіденційне джерело підтримки, а також анонімні цифрові платформи для спілкування без ризику для кар'єри. Служба IDES забезпечує перехід медичного супроводу від військового госпіталю до ветеранської адміністрації без пауз у наданні допомоги.

Особливу увагу у військовій системі приділяють захисту у випадках полону й зникнення безвісти, а також інституційній підтримці сімей загиблих. Для військовослужбовців/иць у статусі зниклих безвісти й полонених гарантована повна адміністративна та фінансова безперервність: збереження виплат, нарахування відсотків на грошове забезпечення й безперешкодне кар'єрне просування. У разі загибелі система Casualty Assistance забезпечує родину персональним офіцером для координації виплат і психологічної підтримки, а План виплат уцілілим (SBP) надає можливість отримувати пожиттєві щомісячні виплати.

Ізраїль

У стані постійного збройного конфлікту високої інтенсивності ізраїльська військова система відрізняється від моделей мирних армій інших країн – як у визначенні статусів, так і в підходах до підтримки військовослужбовців/иць. З жовтня 2023 року в країні триває операція «Залізні мечі», яка призвела до наймасштабнішої мобілізації в історії держави.

Чисельність армії станом на 2025 рік

Регулярні сили Ізраїлю (кадрова та строкова служба)	приблизно 170 000 людей
Резерв	465 000 людей ⁶²

Статус

Ідентифікація учасників бойових дій в Ізраїлі відбувається в межах загальної системи управління персоналом через **цифрові інструменти, де доступ до статусу можна отримати через застосунок «IDF Wallet»**. Спеціалізацію та права людини у системі фіксують 22 типи карток зі статусами, серед яких є статуси «Лохат» (боєць / бійчиня) та «Лохат Худ» (фронтний/а боєць / бійчиня)⁶³.

«Лохат Худ» закріплюють за військовослужбовцями/ицями, які можуть діяти в оперативному просторі для ураження противника в умовах ризику для життя – піхоті, спецпризначенцям, інженерним, бронетанковим військам та іншим екіпажам,

⁶² Israel Defense Forces (Сили оборони Ізраїлю). Wikipedia (Вікіпедія). en.wikipedia.org/wiki/Israel_Defense_Forces

⁶³ Israel Defense Forces (Сили оборони Ізраїлю). הארנק הדיגיטלי (The Digital Wallet) (Цифровий гаманець). idf.il/השירות-שלי/סוגי-השירות-בצה-ל/סדיר-הארנק-הדיגיטלי/

що заходять у зону бойових дій⁶⁴. Окремого документа після конкретного бою не видають — **участь фіксується щоденно через електронну систему «Report 1»⁶⁵**.

Після завершення служби військові автоматично отримують **посвідчення з відповідним рівнем пільг**: для фронтових бійців / бійчинь — після 18 місяців (з них щонайменше 14 у бойовій ролі), для інших — після 21 місяця⁶⁶.

Кар'єра, відзнаки, визнання

Кар'єрний розвиток офіцерського складу в Ізраїлі заснований на комплексному показнику відповідності офіцерству, куди вносять дані першого призову, соціометричні оцінки та результати відбіркових етапів. Досвід служби в бойових підрозділах є визначальним чинником для кар'єрного розвитку⁶⁷.

Визнання статусу фронтового бійця підкреслює **специфічна атрибутика**, зокрема унікальний нагрудний знак (срібний меч на оливковому тлі) та особливі знаки розрізнення для сержантського складу⁶⁸. За участь у війнах та спецопераціях також надають **медалі**, проте вони мають переважно символічне значення й не супроводжуються прямими фінансовими виплатами⁶⁹.

⁶⁴ Israel Defense Forces (Сили оборони Ізраїлю). המדריך המלא ללוחמי החוד (The Full Guide for Combat Soldiers) (Повний посібник для бойових військовослужбовців).

idf.il/השירות-שלי/סוגי-השירות-בצה-ל/סדיר/לוחמה/המדריך-המלא-ללוחמי-החוד

⁶⁵ Israel Defense Forces (Сили оборони Ізраїлю). שירות סדיר (Regular Service) (Строкова служба).

idf.il/השירות-שלי/סוגי-השירות-בצה-ל/סדיר

⁶⁶ Israel Defense Forces (Сили оборони Ізраїлю). המדריך המלא ללוחמי החוד (The Full Guide for Combat Soldiers) (Повний посібник для бойових військовослужбовців).

idf.il/השירות-שלי/סוגי-השירות-בצה-ל/סדיר/לוחמה/המדריך-המלא-ללוחמי-החוד

⁶⁷ Israel Defense Forces (Сили оборони Ізраїлю). לוחמה (Combat Roles) (Бойові ролі).

idf.il/השירות-שלי/סוגי-השירות-בצה-ל/סדיר/לוחמה

⁶⁸ Israel Defense Forces (Сили оборони Ізраїлю). המדריך המלא ללוחמי החוד (The Full Guide for Combat Soldiers) (Повний посібник для бойових військовослужбовців).

idf.il/השירות-שלי/סוגי-השירות-בצה-ל/סדיר/לוחמה/המדריך-המלא-ללוחמי-החוד

⁶⁹ Експертне інтерв'ю із військовим Сил оборони Ізраїлю.

Фінансове забезпечення

Система виплат під час служби диференціюється за рівнем ризику, де **найвище щомісячне грошове забезпечення (Dmei Kiyum)** отримують фронтові бійці.

Виплати фронтового/ої бійця / бійчині
станом на лютий 2026

Базове забезпечення		Додаткова щомісячна надбавка до моменту демобілізації ⁷⁰
Перші два роки служби	На третьому році служби	Після 24 місяців бездоганної служби
Приблизно 2 647 шекелів (725 євро)	Зростає до 3 276 шекелів (900 євро) , що суттєво перевищує виплати тилових підрозділів, які отримують орієнтовно 1 327 шекелів (363 євро) ⁷¹	

Фінансовий розрив між бойовими та допоміжними ролями становить приблизно 25 %, проте прямих доплат за перебування під вогнем у зоні зіткнення не передбачено – виплата прив'язана до загального статусу підрозділу⁷². **До відкладених вигод** входить програма «Mimmadim LeLimudim» («Можливості для навчання»), яка покриває дві третини вартості вищої освіти для бійців / бійчинь, що завершили повний термін служби⁷³.

⁷⁰ Israel Defense Forces (Сили оборони Ізраїлю). המדריך המלא ללוחמי החוד (The Full Guide for Combat Soldiers) (Повний посібник для бойових військовослужбовців).

idf.il/השירות-שלי/סוגי-השירות-בצה-ל/סדיר/לוחמה/המדריך-המלא-ללוחמי-החוד

⁷¹ Israel Defense Forces (Сили оборони Ізраїлю). לוחמה (Combat Roles) (Бойові ролі).

idf.il/השירות-שלי/סוגי-השירות-בצה-ל/סדיר/לוחמה

⁷² Експертне інтерв'ю із військовим Сил оборони Ізраїлю.

⁷³ Israel Defense Forces (Сили оборони Ізраїлю). המדריך המלא ללוחמי החוד (The Full Guide for Combat Soldiers) (Повний посібник для бойових військовослужбовців).

idf.il/השירות-שלי/סוגי-השירות-בצה-ל/סדיר/לוחמה/המדריך-המלא-ללוחמי-החוד

Здоров'я

Медичний супровід військовослужбовців/иць здійснюється через спеціалізований сектор RM2⁷⁴, куди прикомандировують тих, хто за медичними показаннями не може продовжувати регулярну службу⁷⁵. У разі поранення під час виконання бойового завдання реабілітацією та протезуванням опікується Міністерство оборони й забезпечує **дещо вищі стандарти допомоги, ніж у загальній системі цивільного соціального страхування**.

Обов'язковим елементом системи протягом останніх десяти років також стала **психологічна підтримка**: після виходу з бойових дій підрозділи проходять колективну декомпресію з психологами. Участь у таких заходах зазвичай добровільна, але командири мають право ініціювати обов'язкові консультації для свого особового складу в разі потреби⁷⁶.

Соціальний захист та підтримка родини

До соціального пакета військовослужбовців/иць входить **низка побутових пільг**: безоплатний проїзд у громадському транспорті в цивільному одязі у вихідні та знижки в комерційних мережах (магазини одягу / продуктів, дозвілля) за наявності цифрового посвідчення⁷⁷. Соціальне визнання бойового досвіду також реалізується через **освітні пільги**: університети надають допомогу студентам/кам-учасникам/цям бойових дій у надолуженні

⁷⁴ RM2 (Rofe Mirkaz 2) – це спеціалізований підрозділ у системі медичного забезпечення Армія оборони Ізраїлю, який займається медичним супроводом військовослужбовців, особливо у складних або тривалих випадках.

⁷⁵ Israel Defense Forces (Сили оборони Ізраїлю). שירות סדיר (Regular Service) (Строкова служба). idf.il/השירות-שלי/סוגי-השירות-בצה-ל/סדיר/

⁷⁶ Експертне інтерв'ю із військовим Сил оборони Ізраїлю.

⁷⁷ Israel Defense Forces (Сили оборони Ізраїлю). הארנק הדיגיטלי (The Digital Wallet) (Цифровий гаманець). idf.il/השירות-שלי/סוגי-השירות-בצה-ל/סדיר/הארנק-הדיגיטלי/

навчальної програми, а за умови тривалої служби у воєнний період можливе повне повернення вартості навчання⁷⁸.

У контексті компонента «Стосунки» ізраїльський досвід ілюструє обидва його виміри. По-перше, інструменти підтримки зв'язку з родиною під час служби (побутові пільги, спеціальна відпустка для сімейних криз). По-друге – і це найбільш розвинений аспект – система фінансових гарантій на випадок загибелі, полону або зникнення безвісти, яка забезпечує військовослужбовцю/иці впевненість у тому, що держава бере на себе повну відповідальність за добробут його / її близьких.

Окрім стандартних 18 днів щорічної відпустки, бійці / бійчині можуть претендувати на **30 днів спеціальної відпустки для розв'язання фінансових або сімейних проблем**. Хоча система не передбачає автоматичних грошових виплат на дітей або подарунків сім'ям бійців / бійчинь, діють **механізми адресної підтримки** через офіцерів із соціальних питань у разі підтвердження важкого економічного становища родини (батьків або партнера/ки та дітей)^{79,80}.

Підтримка у разі зникнення безвісти, полону, загибелі або смерті військовослужбовця/иці

У разі зникнення безвісти, полону, загибелі або смерті військовослужбовця/иці держава прагне максимально звільнити сім'ї від фінансового навантаження та побутових труднощів, щоби вони мали змогу зосередитися на емоційному відновленні.

⁷⁸ Експертне інтерв'ю із військовим Сил оборони Ізраїлю.

⁷⁹ Експертне інтерв'ю із військовим Сил оборони Ізраїлю.

⁸⁰ Israel Defense Forces (Сили оборони Ізраїлю). [השירות-שלי/סוגי-השירות-בצה-ל/סדיר](https://idf.il/השירות-שלי/סוגי-השירות-בצה-ל/סדיר) (Regular Service) (Строкова служба).

Статус родини загиблого/ої надає право на **широкий діапазон щомісячних та щорічних виплат**, які диференціюються залежно від віку вдови / вдівця, наявності та віку дітей.

Підтримка рідних загиблих ветеранів і ветеранок

Вдова / вдівець до 60 років	Діти-сироти	Батьки	Наречені
<ul style="list-style-type: none"> ■ без дітей – базова щомісячна виплата в розмірі 10 525 шекелів (2 885 євро) ■ за наявності однієї дитини – базова щомісячна виплата 12 995 шекелів (3 562 євро) ■ автоматичне підвищення виплат після досягнення вдовою / вдівцем 60-річного віку та специфічні доплати на кожну наступну дитину⁸¹ 	<ul style="list-style-type: none"> ■ щомісячні виплати ■ цільові гранти на навчання, можливість безоплатно долучитись до гуртків ■ одноразова виплата до повноліття в розмірі 10 978 шекелів (3 009 євро) ■ грант на уроки водіння з 17 років⁸² 	<ul style="list-style-type: none"> ■ щомісячна виплата розміром у 9 241 шекель (2 533 євро) ■ у разі втрати більше ніж однієї дитини (подвійне горе) сума подвоюється⁸³ 	<ul style="list-style-type: none"> ■ щомісячна виплата розміром у 6 118 шекелів (1 677 євро) ■ соціальний супровід протягом п'яти років після загибелі партнера/ки⁸⁴

⁸¹ Ministry of Defense (Israel) (Міністерство оборони Ізраїлю). Widows (Rights and Benefits) (Вдови (права та пільги)). mishpahot-hantzaha.mod.gov.il/benefits/widows

⁸² Ministry of Defense (Israel) (Міністерство оборони Ізраїлю). Orphans (Rights and Benefits) (Сироти (права та пільги)). mishpahot-hantzaha.mod.gov.il/benefits/orphans

⁸³ Ministry of Defense (Israel) (Міністерство оборони Ізраїлю). Bereaved Parents (Батьки загиблих). mishpahot-hantzaha.mod.gov.il/benefits/parents

⁸⁴ Ministry of Defense (Israel) (Міністерство оборони Ізраїлю). Fiancées (Наречені). mishpahot-hantzaha.mod.gov.il/benefits/fiancees

Військовослужбовці/иці, звільнені з полону, а також цивільні, які перебували в заручниках, автоматично визнаються людьми з високим рівнем інвалідності (зазвичай 50 %) через посттравматичний стресовий розлад. Це надає їм **доступ до всіх прав людей з інвалідністю** від ЦАХАЛу. Звільнені полонені отримують **щомісячну виплату** (близько 3 300 шекелів (905 євро) до досягнення 67 років), яка пізніше трансформується в **щорічний грант**. Для людей, звільнених після подій 7 жовтня 2023 року, запроваджено додатковий адаптаційний грант у розмірі 50 000 шекелів (13 705 євро). Окрім фінансової підтримки, держава покриває **медичне обслуговування, придбання житла та транспортних засобів**, а також забезпечує **доступ до психологічної допомоги** протягом 36 місяців після повернення⁸⁵.

Статус **родин зниклих безвісти або викрадених** прирівняний до статусу сімей загиблих, що гарантує їм ідентичні **щомісячні компенсації та пільги**. Додатково сім'ї викрадених під час операції «Залізні мечі» отримують **спеціальний щоквартальний грант** у розмірі 90 000 шекелів (24 670 євро), призначений для фінансування пошуку або звільнення близької людини. Також передбачені **трудові та фінансові гарантії**: роботодавцям заборонено звільняти членів таких родин, а банки зобов'язані надавати відстрочки за іпотечними та споживчими кредитами.

Сім'ї, які зіткнулися з полоном або загибеллю родичів, захищені законом від будь-яких стягнень щодо грантів протягом 90 днів після їх отримання. Банківська система Ізраїлю запровадила **скасування комісій за транзакції та нульову відсоткову ставку на овердрафти** (безвідсотковий кредитний ліміт) до 10 000 шекелів (2 741 євро) для таких категорій. Також діють суттєві **знижки на муніципальні податки** — до 100 % для майна, що належить викраденим людям.

⁸⁵ Kol Zchut. זכויות פדויי שבי וחטופים ששוחררו (Rights of released POWs and hostages) (Права звільнених військовополонених та заручників). kolzchut.org.il/he/ששחררו/זכויות-פדויי-שבי-וחטופים

Висновки

Ізраїльська модель підтримки учасників бойових дій заснована на категоризації за типом підрозділу, де належність до бойового підрозділу (статус «Лохат Худ» – фронтовий/а боєць / бійчиня) є основним маркером для отримання підвищеного фінансового забезпечення. Водночас фінансовий розрив між бойовими та допоміжними ролями складає близько 25 %, а прямих доплат за індивідуальне перебування під вогнем не передбачено.

Бойовий досвід безпосередньо впливає на кар'єрний розвиток офіцерів і трансформується в довгострокові переваги, зокрема через повне або часткове фінансування вищої освіти.

Система охорони здоров'я та психологічної підтримки надає пріоритет тим, хто брав участь у бойових діях.

У разі загибелі, полону або зникнення безвісти держава бере на себе повну фінансову відповідальність за родини, забезпечуючи їх довічними виплатами, грантами для дітей і комплексним соціальним захистом.

Фінляндія

Історично підтримка військовослужбовців/иць із досвідом участі в бойових діях у Фінляндії сформувалася після Другої світової війни – зокрема через масштабну відбудову та унікальну практику надання ветеранам/кам земельних ділянок для будівництва (Земельний акт 1945 року)⁸⁶. У межах сучасного етапу розвитку кадрової політики в країні переходять від підтримки ветеранів/ок минулих воєн до забезпечення учасників/ць міжнародних операцій⁸⁷.

Фінляндія розглядає військову кризову діяльність як статутне завдання Сил оборони, що реалізується через добровільну участь кадрових військових та резервістів/ок у місіях ООН, НАТО та ЄС⁸⁸. Загальні соціальні гарантії вже забезпечують достатній рівень захищеності для військовослужбовців/иць, тому окремих пільг саме для учасників бойових дій небагато. Водночас зараз у країні обговорюють реформу системи, щоб підготуватись до залучення великої кількості військових до інтенсивних бойових дій уперше після закінчення Другої світової війни через загрозу з боку росії.

Статус

Участь Фінляндії в закордонних операціях регулює Закон «Про військовий кризовий менеджмент». Він визначає статус військовослужбовців/иць, їхні права та пільги⁸⁹. Формально

⁸⁶ Інформація від експерта.

⁸⁷ Експертне інтерв'ю з начальником управління персоналу (J1) Збройних сил Фінляндії, бригадним генералом Весою Петтері Валтоненом, проведене 16 лютого 2026 року.

⁸⁸ Finnish Defence Forces (Збройні сили Фінляндії). International crisis management (Міжнародне кризове управління). puolustusvoimat.fi/en/international-activities/international-crisis-management

⁸⁹ Finlex. Act on the Compensation for Military Injuries and Diseases sustained in Crisis Management Duties (Закон про компенсацію за військові травми та захворювання, отримані під час виконання завдань у кризовому управлінні). finlex.fi/en/laki/kaannokset/2006/en20060226.pdf

одночасно в операціях може брати участь до 2 000 воїнів/ок, однак фактично протягом року залучають не більше ніж 300.

Згідно з законом статус учасника/ці операції надають **громадянам Фінляндії, які добровільно взяли на себе службове зобов'язання**. Юридично статус діє з моменту прибуття до місця служби та триває до моменту офіційного звільнення вже на території Фінляндії.

Для ідентифікації використовують систему ID-карток місії та спеціальні фронтові значки — вони допомагають верифікувати досвід в цифровій системі управління персоналом.

Закон також **розмежовує «кризовий персонал» (учасників бойових операцій) та людей, які проходять навчання**, гарантуючи першим повний обсяг бойових пільг. Водночас приватна участь у бойових діях поза межами державних місій не регулюється цим Законом. За словами експерта, начальника управління персоналу (J1) Збройних сил Фінляндії, бригадного генерала Веса Петтері Валтонена, це є проблемою з огляду на участь фінів у російсько-українській війні з 2022 року⁹⁰.

Кар'єра, відзнаки, визнання

Військова кар'єра у Фінляндії тісно пов'язана з участю в міжнародних операціях. Для кадрових офіцерів це фактично **обов'язкова умова для підвищення**, що закріплена в системі персонального планування кар'єри. Нагородна система гарантує медалі за участь в операціях, які видають за перебування в місії від трьох місяців⁹¹.

⁹⁰ Експертне інтерв'ю з начальником управління персоналу (J1) Збройних сил Фінляндії, бригадним генералом Весою Петтері Валтоненом, проведене 16 лютого 2026 року.

⁹¹ Там само.

У контексті компонента «Покликання» фінський кейс демонструє найбільш формалізований зв'язок між бойовим досвідом і кар'єрним просуванням серед аналізованих країн. Якщо у Франції та США участь у бойових діях є бонусом в атестаційній системі, то у Фінляндії вона є фактичною вимогою, що робить бойовий досвід не додатковою перевагою, а структурним елементом кар'єрного шляху.

Фінансове забезпечення

Виплати під час служби

■ Операційні надбавки

Базовий оклад ветеранів/ок у війську залежить від складності обов'язків і не може бути нижчим за середню заробітну плату на аналогічній посаді в Силах оборони на території Фінляндії. Крім окладу, їм виплачують **щоденне грошове забезпечення** від 25 євро. Держава також покриває **витрати на проїзд до місця операції** та гарантує щонайменше **одну оплачувану поїздку додому** кожні шість місяців служби.

Відкладені вигоди

Додаткових довгострокових виплат для військових із бойовим досвідом у Фінляндії немає. Період служби в операціях повністю зараховується до стажу. Військову пенсію нараховують на загальних підставах. Окрім того, передбачені окремі виплати для ветеранів і ветеранок з інвалідністю.

Виплати для ветеранів і ветеранок з інвалідністю

Розмір		Механізм нарахування
<p>щомісячна виплата розміру у приблизно 1 454 євро для ветеранів/ок з інвалідністю від 10 %, тобто у разі травм, що спричиняють постійний дискомфорт, але не впливають на загальну функціональність, наприклад:</p> <ul style="list-style-type: none">■ легка форма ПТСР із діагностованими симптомами протягом шести місяців після служби■ втрата одного пальця⁹²	<p>одноразова виплата (Lisäkorvaus) у розмірі 210 000 євро⁹³ у разі значної шкоди здоров'ю</p>	<p>підвищений коефіцієнт нарахування: мінімальний річний дохід для обчислення військової пенсії у три рази перевищує цивільний показник</p>

Здоров'я

Фізичне здоров'я

Під час місії медичне забезпечення військовослужбовців/иць здійснюють виключно Сили оборони, а після повернення – спільно з цивільною системою охорони здоров'я. У разі поранення чи захворювання під час служби компенсації та витрати на лікування покриває Державне казначейство згідно з **Актом про військові нещасні випадки**.

⁹² Інформація від експерта.

⁹³ Finlex. Act on the Compensation for Military Injuries and Diseases sustained in Crisis Management Duties (Закон про компенсацію за військові травми та захворювання, отримані під час виконання завдань у кризовому управлінні). finlex.fi/en/laki/kaannokset/2006/en20060226.pdf

Начальник управління персоналу (J1) Збройних сил Фінляндії Вес Валтонен, наголошує, що армія намагається залишати офіцерів після поранень на службі, пропонуючи їм **адаптовані штабні посади**. Також учасники/ці операцій мають право на **специфічні відшкодування витрат на стоматологічне лікування**⁹⁴.

Психологічна підтримка після участі в операціях

Фінляндія впровадила багаторівневу систему підтримки, яка охоплює обов'язкове навчання перед місією щодо розпізнавання ПТСР та період відновлення після повернення додому. Ветерани/ки операцій мають унікальне **право звертатися до психіатричної клініки Університетської лікарні Гельсінкі без направлення**. Також діє **цілодобова лінія психологічної допомоги**, організована Асоціацією миротворців⁹⁵.

У разі підтвердження зв'язку психічного розладу із військовим завданням Казначейство фінансує **до трьох років фахової терапії**. Дані про лікування не передають Силам оборони чи цивільному роботодавцю⁹⁶.

Цей механізм є системною відповіддю на конфлікт між компонентами «Здоров'я» та «Покликання», зафіксований в інших аналізованих країнах: страх за кар'єру перешкоджає зверненню по психологічну допомогу. Фінська модель знімає цей бар'єр, гарантуючи бар'єр між лікуванням і кадровими рішеннями. У контексті добробуту на службі це означає, що військовослужбовець/иця може одночасно отримувати фахову допомогу і зберігати кар'єрні перспективи.

⁹⁴ Інформація від експерта.

⁹⁵ Експертне інтерв'ю з начальником управління персоналу (J1) Збройних сил Фінляндії, бригадним генералом Весою Петтері Валтоненом, проведене 16 лютого 2026 року.

⁹⁶ Finlex. (2016). Laki sotilastapaturman ja palvelussairauden korvaamisesta (1521/2016) (Закон про відшкодування за військові нещасні випадки та службові захворювання (1521/2016)). finlex.fi/fi/lainsaadanto/2016/1521#OT5

Соціальний захист та підтримка родини

На відміну від інших аналізованих країн, фінська система покриває потреби, що відповідають компоненту рамки «Житло та фізичне середовище», через **загальнодержавну систему соціального захисту** (Kela – Агентство соціального забезпечення Фінляндії), а не через спеціальні військові механізми. Вона покриває:

- витрати на житло (оренда, комунальні послуги або відсотки за іпотекою);
- виплату відсотків за освітніми кредитами.

Це ілюструє модель, за якої добробут військовослужбовця/иці у сфері житла забезпечується не окремою кадровою політикою, а базовими соціальними гарантіями, поширеними на все населення.

Іншою економічною преференцією є **захищена частина цивільного доходу** в розмірі 300 євро на місяць, яку військовослужбовець/иця може отримувати паралельно зі службою без зменшення суми соціальних виплат⁹⁷.

Державна підтримка сімей під час служби є відносно обмеженою і фокусується на **інформаційному супроводі та заходах підтримки на основі підходу «рівний – рівному»**. Додатково ветерани/ки з інвалідністю та їхні родини від 2019 року мають право на **безоплатні муніципальні послуги** (прибирання, приготування їжі, догляд), що фінансуються через Kela⁹⁸.

⁹⁷ Valtiokonttori (Державне казначейство Фінляндії). Kriisinhallintatehtävissä sattuneiden sotilastapaturmien korvaaminen (Компенсація за військові нещасні випадки, що сталися під час виконання завдань у кризовому управлінні). valtiokonttori.fi/palvelut/kriisinhallintatehtavissa-sattuneiden-sotilastapaturmien-korvaaminen

⁹⁸ Інформація від експерта.

Підтримка у разі зникнення або загибелі військовослужбовця/иці

У разі загибелі військовослужбовця/иці держава виплачує родині **компенсацію, аналогічну груповому страхуванню життя держслужбовців/иць**. Якщо загиблий/а мав/ла право на компенсації від міжнародної організації, під егідою якої проводилася місія, держава виплачує лише різницю – у разі, якщо національна виплата перевищує міжнародну. Також передбачена **пенсія для вдів / вдовців та дітей**⁹⁹.

Висновки

У Фінляндії загальна система соціального захисту військовослужбовців/иць покриває основні потреби, а участь у кризових операціях вважається частиною служби. Тому спеціальні пільги для учасників бойових дій обмежені й спрямовані насамперед на компенсацію ризиків і підтримку у разі поранення. Водночас ця система розрахована на невелику кількість військовослужбовців/иць і відносно мирні умови.

Нині ця модель перебуває у стані активної трансформації. З огляду на загрози з боку російської федерації, Фінляндія поступово змінює підхід і готується до масштабування системи – з урахуванням можливих сценаріїв великої війни та залучення значно більшої кількості військовослужбовців/иць.

⁹⁹ Finlex. (2006). Act on Military Crisis Management (211/2006) (Закон про військове кризове управління (211/2006)). finlex.fi/fi/lainsaadanto/saadaskaannokset/2006/eng/211

Велика Британія

Велика Британія, не беручи безпосередньої участі у війні та фактично утримуючи армію мирного часу, має значний досвід участі в операціях за кордоном. Ідеться про миротворчі місії в межах ООН, операції НАТО в Європі, а також інші гуманітарні, антитерористичні та стримувальні операції в різних регіонах світу¹⁰⁰.

Згідно зі звітом Органу з перегляду зарплат військовослужбовців/иць (Armed Forces' Pay Review Body або AFPRB) за 2024–2025 роки

Королівський флот
Резерв

39 % особового складу перебувають на бойових позиціях першої лінії, з них 48 % постійно перебуває в активному розгортанні

Британська армія за останній рік збільшила кількість військового персоналу за кордоном до 26 000, що на 5 % більше порівняно з попереднім періодом, а Королівські ВПС задіяні у 21 операції на п'яти континентах¹⁰¹.

Статус

У британській військовій системі **немає окремого адміністративного або правового статусу учасника бойових дій**, який фіксувався б у посвідченні людини чи передбачав окреме документальне підтвердження. Відповідно, між військовослужбовцями/ицями, які брали участь у бойових діях за кордоном, і тими, хто служив лише на території Великої Британії, немає формальної різниці в ідентифікаційних документах.

¹⁰⁰ Kela. Sotilasavustus (Conscript's allowance) (Допомога військовослужбовцям строкової служби). kela.fi/sotilasavustus

¹⁰¹ British Army. Global Operations (Глобальні операції). army.mod.uk/learn-and-explore/global-operations

Єдиним інструментом розрізнення є **система медалей**. Військовослужбовці/иці отримують медалі за перебування в зоні операції протягом визначеного часу (зазвичай від 30 днів), причому ця нагорода є однаковою для всіх, незалежно від ролі: чи то піхотинець/ка на передовій, чи працівник/ця складу на захищеній базі¹⁰². Єдиним винятком останніх років стало надання медалей операторам безпілотних систем, які керують дронами з території Британії або США. Це пов'язано з визнанням високого рівня психологічного навантаження, попри фізичну відсутність у зоні ризику¹⁰³.

Відсутність формалізованого статусу учасника/ці бойових дій є структурною особливістю британського кейсу, що має принципове значення для аналізу через рамку добробуту. На відміну від України, де статус УБД є юридичною підставою для додаткових гарантій за кожним компонентом рамки, Велика Британія забезпечує потреби, пов'язані з бойовим досвідом, через загальні механізми кадрової політики без виокремлення учасників/ць бойових дій як окремої категорії. Це означає, що в цьому порівнянні потрібно враховувати не лише конкретні інструменти, а й сам принцип організації підтримки

Кар'єра, відзнаки, визнання

Кар'єрний розвиток

Бойовий досвід не є формальною вимогою для просування по службі або отримання вищих звань, і навіть вище військово керівництво, включно з начальником Штабу оборони, може не мати

¹⁰² Експертне інтерв'ю з ексвійськовим.

¹⁰³ Експертне інтерв'ю з командором авіації у відставці, Командором Ордена Британської імперії Річардом Девісом, проведене 9 лютого 2026 року.

операційних медалей¹⁰⁴. Проте фактична участь у бойових діях опосередковано впливає на кар'єру через систему щорічних звітів (appraisal reports). **Проявлені в бойових умовах лідерські якості фіксуються в цих звітах і можуть сприяти кар'єрному зростанню.**

Доступ до військової освіти та курсів підвищення кваліфікації однаковий для всіх військовослужбовців/иць, незалежно від наявності бойового досвіду¹⁰⁵.

Відзнаки та визнання

Окрім стандартних операційних медалей, у Великій Британії є також нагороди за доблесть (gallantry awards), зокрема Військовий хрест (Military Cross) та Орден «За видатні заслуги» (DSO). Такі відзнаки присуджуються від імені монарха і є свідченням виняткових якостей військовослужбовця/иці. Вони неформально підсилюють авторитет і можуть впливати на кар'єрні перспективи.

У цивільному житті військові нагороди зазвичай не конвертуються у прямі переваги під час працевлаштування, оскільки їхнє значення не завжди зрозуміле цивільним роботодавцям. Винятком є загальнодержавні ордени¹⁰⁶.

Фінансове забезпечення

Виплати під час служби

■ Операційні надбавки

Військовослужбовці/иці, які виконують завдання в зоні бойових дій, отримують **щоденну операційну надбавку (Operational Allowance)**. Вона є фіксованою, не оподатковується та становить

¹⁰⁴ Експертне інтерв'ю з еквівійськовим.

¹⁰⁵ Експертне інтерв'ю з командором авіації у відставці, Командором Ордена Британської імперії Річардом Девісом, проведене 9 лютого 2026 року.

¹⁰⁶ Там само.

приблизно £30–40 на день. Розмір виплати не залежить від звання, посади чи інтенсивності навантаження. Для військовослужбовців/иць нижчих звань ця надбавка фактично компенсує податки з основної зарплати¹⁰⁷.

■ **Додаткові виплати та премії**

Окремо передбачена **надбавка за тривалу розлуку з родиною (Longer Separation Allowance)**, яка має прогресивну шкалу з 16 рівнів. Вона виплачується за кожен день відсутності в місці постійної дислокації понад сім днів. Ставки варіюються:

від £9.25 на день	до £42,25 на день
Рівень 1, до 280 днів розлуки	Рівень 16, понад 3161 день розлуки ¹⁰⁸

Згідно зі звітом Органу з перегляду зарплат військовослужбовців/иць (AFPRB), у відгуках воїни/ки часто порівнювали свою оплату праці з доходами інших працівників/ць державного сектору (зокрема тих, хто, на їхню думку, отримав/ла вищі надбавки до зарплати внаслідок страйків) і відчували, що їхня заробітна плата нижча. Особливо це стосується тих, хто брав/ла участь у місіях та операціях і працював/ла понаднормово. Рівень оплати їхньої праці є недостатнім, особливо порівняно з роботою в цивільному секторі¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Експертне інтерв'ю з комодором авіації у відставці, Командором Ордена Британської імперії Річардом Девісом, проведене 9 лютого 2026 року.

¹⁰⁸ GOV.UK. (2025). Armed Forces' Pay Review Body Fifty-Fourth Report 2025 (П'ятдесят четвертий звіт Органу з перегляду оплати праці збройних сил за 2025 рік). assets.publishing.service.gov.uk/AFPRB_Report_2025.pdf

¹⁰⁹ Там само.

Відкладені вигоди

Бойовий досвід та отримані під час операцій надбавки **ніяк не впливають на розмір майбутньої військової пенсії.**

Для пенсійних нарахувань важливий виключно основний оклад. Час служби в зоні бойових дій зараховується до стажу на загальних умовах, без додаткових коефіцієнтів чи пільг¹¹⁰.

Здоров'я

Фізичне здоров'я

Система медичної евакуації та лікування у Великій Британії базується на **принципі рівного доступу**, де пріоритет визначається виключно тяжкістю травми (triage), а не обставинами її отримання. Пораненого в бою евакуюють за тим самим алгоритмом і лікують у тих самих спеціалізованих центрах (наприклад, у місті Бірмінгемі), що й військовослужбовця/ицю, який/а травмувався/лася під час навчань у Британії.

Військовослужбовці/иці з важкими травмами (наприклад, ампутованими кінцівками) мають право на **безоплатну реабілітацію** до досягнення стабільного стану. Система намагається зберегти таких людей на службі, пропонуючи їм **посади, які відповідають їхнім фізичним можливостям** (наприклад, штабна робота), якщо вони виявляють бажання залишитися. Однак більшість військовослужбовців/иць із важкими пораненнями обирають звільнення за станом здоров'я й отримують **компенсації**¹¹¹.

¹¹⁰ Експертне інтерв'ю з комодором авіації у відставці, Командором Ордена Британської імперії Річардом Девісом, проведене 9 лютого 2026 року.

¹¹¹ Там само.

Психологічна підтримка після участі в операціях

За останні два десятиліття підходи до психічного здоров'я суттєво змінилися. Після завершення операцій військовослужбовці/иці проходять **обов'язковий період декомпресії** (48–72 години) перед поверненням додому. Цей час потрібен для колективного відпочинку та первинного психологічного розвантаження.

На рівні підрозділів діє система TRiM (Trauma Risk Management) — методика **оцінювання травматичних ризиків**, коли спеціально навчені офіцери проводять первинні бесіди після кризових ситуацій. Також запроваджений **моніторинг вразливих людей** через спеціальні реєстри здоров'я підрозділу, що дає змогу командирам відстежувати стан підлеглих і вчасно реагувати, наприклад, тимчасово обмежувати доступ до зброї¹¹².

Соціальний захист та підтримка родини

Система соціального захисту родин військовослужбовців/иць у Великій Британії побудована на принципі універсальності: вона не є ексклюзивною для учасників бойових дій, а поширюється на весь особовий склад за умови відповідності конкретним критеріям, таким як сімейний стан, наявність дітей, частота передислокацій.

Хоча ці механізми не є специфічними для учасників/ць бойових дій і формально виходять за межі аналітичного фокусу цього дослідження, вони заслуговують на увагу з двох причин. По-перше, в контексті компонента «Стосунки» вони безпосередньо впливають на здатність військовослужбовця/иці з бойовим досвідом підтримувати стабільні сімейні зв'язки в умовах частих передислокацій.

¹¹² Експертне інтерв'ю з еквівійськовим.

По-друге, британський кейс демонструє модель, де добробут учасників/ць бойових дій забезпечується переважно через загальні механізми кадрової політики, а не через спеціальні статусні пільги.

Одним із ключових інструментів є **Допомога на безперервність освіти (Continuity of Education Allowance або СЕА)**, яка дає змогу дітям військовослужбовців/иць (віком від восьми років) навчатися в школах-інтернатах, щоб уникнути постійної зміни навчальних закладів через переїзди батьків. Щоб отримати цю допомогу, родина має довести свою мобільність, що згідно з чинними регламентами означає ймовірність переїзду на відстань понад 50 миль (80 км) протягом наступних чотирьох років. Станом на серпень 2025 року ставки СЕА лімітовані та становлять до £8 918 за триместр для молодшої школи та £11 130 – для старшої. Якщо навчання коштує дорожче, то різницю мають покрити батьки. Окремо передбачена **допомога SENA (Special Educational Needs Addition) для дітей з особливими освітніми потребами**¹¹³.

Для підтримки членів родин військовослужбовців/иць, які працюють, Міністерство оборони Великої Британії також реалізує комплексну систему **Wraparound Childcare (WAC)**, тобто **відшкодування витрат на догляд за дітьми** віком від 4 до 11 років (до 16 років у разі інвалідності) у позаурочний час. Програма адаптована для служби за кордоном та компенсує до 20 годин догляду на тиждень протягом навчального року за умови, що обоє батьків працюють щонайменше 16 годин на тиждень із річним доходом кожного менше ніж £100 000. Оскільки виплати вважаються оподатковуваним доходом, відомство автоматично нараховує додаткові кошти для покриття податку на прибуток

¹¹³ Army Families Federation (Федерація сімей військовослужбовців армії Великої Британії). Continuity of Education Allowance (СЕА) (Допомога на безперервність освіти (СЕА)). aff.org.uk/advice/money-and-allowances/continuity-of-education-allowance

та внесків на національне страхування, що виникають внаслідок отримання цієї допомоги. Це гарантує, що чистий дохід військовослужбовця/иці не зменшується, а сама пільга залишається фінансово нейтральною для сімейного бюджету.

Весь процес – від перевірки відповідності критеріям до подання рахунків – цифровізований через систему JPA (Joint Personnel Administration) та інтегрований із державними рахунками Tax-Free Childcare, що забезпечує стабільну підтримку родин навіть у віддалених закордонних локаціях, де стандартні сервіси недоступні¹¹⁴.

Підтримка у разі зникнення безвісти, полону, загибелі або смерті військовослужбовця/иці

У разі загибелі військовослужбовця/иці під час служби родина отримує **фінансові виплати** незалежно від того, сталася смерть у зоні бойових дій чи за інших обставин. Основна виплата становить чотирикратний розмір річного окладу військовослужбовця/иці на момент загибелі.

Крім одноразової суми, передбачена **пожиттєва пенсія для партнерки/а**, яка зазвичай становить приблизно половину пенсії, яку отримував/ла б військовослужбовець/иця, а також виплати на дітей до 18 років (або 23 років у разі навчання). Важливим аспектом є **право родини залишитися проживати у службовому житлі** протягом двох років після загибелі військовослужбовця/иці, через що немає потреби негайно переїжджати після втрати годувальника/ці¹¹⁵.

¹¹⁴ Army Families Federation (Федерація сімей військовослужбовців армії Великої Британії). MOD wraparound childcare scheme (Програма додаткового догляду за дітьми Міністерства оборони). aff.org.uk/advice/education-childcare/mod-wraparound-childcare-scheme

¹¹⁵ UNISON. Death in service (Виплати у разі смерті під час служби). unison.org.uk/get-help/knowledge/pay/death-in-service

Висновки

Британська система підтримки військовослужбовців/иць розглядає участь у бойових операціях як стандартний професійний обов'язок, що не потребує окремого юридичного статусу. Основними додатковими механізмами підтримки є декомпресія після операцій, операційні надбавки й виплати за розлуку, які ніяк не впливають на пенсію.

Кар'єрне зростання та медичне обслуговування військових у країні залишаються уніфікованими: просування залежить від індивідуальних лідерських якостей, зафіксованих у звітах, а пріоритетність лікування визначається виключно складністю поранення, незалежно від того, чи було воно отримане в бою, чи ні.

Підтримка родин, зокрема у сфері навчання й догляду за дітьми, доволі розвинена. Так діють механізми, що дають змогу батькам повноцінно працювати в різних умовах служби. У разі загибелі військовослужбовця/иці на службі родина отримує одноразові виплати та пожиттєву пенсію.

Висновки

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про те, що різні країни мають свої підходи до формування систем підтримки добробуту військовослужбовців/иць із досвідом участі у бойових діях або міжнародних операціях. Кожна з досліджених держав (Франція, США, Ізраїль, Фінляндія та Велика Британія) вибудовує власну модель, з огляду на історичний досвід, інтенсивність участі у збройних конфліктах та загальну системи підтримки як у межах військової служби, так і в соціальній сфері.

Статус учасника бойових дій

Підходи до визначення, хто є учасником бойових дій, дуже різняться.

- У **США** та **Ізраїлі** це максимально автоматизовано й цифровізовано – статус визначається через системи обліку та даних.
- В **Ізраїлі** через додаток «IDF Wallet» і щоденні звіти система сама визначає, хто є «фронтовим бійцем», а хто – «бійцем», і статус надається автоматично після певного часу служби.
- У **США** статус підтверджується не лише бойовими відзнаками, а й фінансовим кодуванням та системою даних, до яких мають доступ Департамент оборони та Департамент ветеранських справ.
- У **Франції** підхід інший – статус учасника бойових дій людина зазвичай оформлюється вже після служби, щоб отримати цивільні пільги (податкові знижки, спеціальні пенсії), а під час служби головним документом лишається облікова книжка.

- У **Фінляндії** статус «кризового персоналу», тобто учасників бойових операцій, розмежований законом і діє лише на період місії. Там запроваджена система ID-карток.
- Найменш формалізованою є модель **Великої Британії**: окремого статусу учасника бойових дій там немає, а єдине підтвердження досвіду – це медалі, які отримують усі, хто були у зоні операції, незалежно від ролі.

Кар'єра, відзнаки, визнання

Вплив бойового досвіду на професійне зростання в досліджених країнах суттєво різниться.

- У **Франції, Фінляндії та Ізраїлі** участь у бойових діях або закордонних місіях є фактично обов'язковою умовою або ключовою перевагою для просування до вищих офіцерських звань. У **Фінляндії** це закріплено в системі персонального планування, а у **Франції** бойовий досвід є елементом атестації, який хоч формально необов'язковий, але фактично перевага завжди буде тим, хто його має.
- У **США** діє меритократична модель, де бойовий досвід розглядають як вагомий бонус у звітах про придатність, і він дає право на позачергове підвищення за умови продемонстрованих лідерських якостей. Натомість у **Великій Британії** бойовий досвід не є формальною вимогою для кар'єри, і навіть вище керівництво може не мати операційних медалей, хоча успішне виконання завдань у бою позитивно впливає на щорічні звіти.
- Нагородні системи всіх країн, крім **Ізраїлю**, використовують медалі як головний інструмент верифікації бойового досвіду. У **США** система є найбільш деталізованою завдяки літерним знакам (за доблесть, за перебування під вогнем, за віддалений вплив), що дає змогу державі зрозуміти, чи людина була під вогнем, чи виконувала інші завдання.

Фінансове забезпечення

Фінансова підтримка переважно поділяється на негайні оперативні виплати та відкладені вигоди.

- У **Франції** та **США** військовослужбовці/иці під час служби в зоні бойових дій не платять податки із зарплатні – це суттєвий стимул. У Франції діє універсальна надбавка, що розраховується через множник 1,5 до окладу, що для рядового складу означає суттєве збільшення доходу. У США до неоподаткованого окладу додаються фіксовані суми за небезпеку (\$200–\$300).
- У **Великій Британії** та **Фінляндії** операційні надбавки є фіксованими подобовими сумами (£30–40 та мінімум 25 євро відповідно), які також не оподатковуються. В **Ізраїлі** виплата прив'язана до статусу підрозділу (фронтіві бійці/чині отримують на 25 % більше, ніж тилові, незалежно від того, беруть вони участь у бойових діях чи ні), але прямі доплати за небезпеку не передбачені.
- Щодо відкладених вигод, то **Франція** використовує систему коефіцієнтів для пенсій, де один день служби рахується як 1,5 або два дні стажу. У **США** та **Ізраїлі** також існують освітні гранти. У США діють пенсійні плани із державним співфінансуванням внесків, зроблених у зоні бойових дій.

Здоров'я

Військова медицина у досліджених країнах фокусується на безперервності лікування та реабілітації. Деякі країни мають спеціалізовані підрозділи для поранених, де бійців/чинь утримують на активній службі до завершення відновлення.

- **Французький** «План для поранених 2023–2027» автоматизує процес подовження військових пенсій для людей з інвалідністю

та забезпечує повне покриття витрат на високотехнологічні спортивні протези.

- У **США** забезпечений перехід від шпиталю до ветеранської адміністрації без пауз.

У сфері психічного здоров'я спостерігається зсув до дестигматизації.

- У **Великій Британії** впроваджені обов'язкова декомпресія (48–72 години після місії) та система для оцінювання ризиків, а також командири ведуть реєстри вразливих людей для моніторингу їхнього стану та обмеження доступу до зброї за потреби.
- **Фінляндія** надає ветеранам/кам право звертатися до клінік без направлень із гарантованою трирічною терапією за кошти держави.
- У **США** та **Великій Британії** важливою є роль капеланів як радників/ць, з якими можна говорити конфіденційно.

Соціальний захист та підтримка родин

Головна мета систем захисту сімей – зробити життя родини стабільнішим, поки їхня близька людина на службі.

- У **Великій Британії** діють універсальні програми допомоги на навчання в школах-інтернатах та відшкодування витрат на догляд за дітьми.
- У **США** житлова допомога нараховується за місцем проживання родини, а програма Military OneSource надає цілодобову дистанційну підтримку, насамперед інформаційну.
- В **Ізраїлі** для сімей зі скрутним фінансовим становищем передбачена індивідуальна підтримка.

- **Франція** дозволяє реєстрацію шлюбу in absentia (без фізичної присутності військовослужбовця/иці), щоб надати партнерці/у юридичний статус для отримання подальших пільг і виплат.

Найбільш деталізованими є протоколи підтримки у разі полону, зникнення безвісти чи загибелі військовослужбовця/иці.

- У **США, Франції та Ізраїлі** статус зниклого безвісти прирівнюється до статусу загиблого для забезпечення негайних виплат родинам.
- В **Ізраїлі** сім'ї полонених отримують щоквартальні виплати та захист від звільнення чи стягнень за кредитами.
- У **США** за родиною загиблого/ї закріплюється офіцер, а сім'ї важкопоранених отримують одноразову виплату для покращення життєвих умов.
- **Ізраїльська** система також вирізняється позиттивною підтримкою наречених та значними виплатами батькам полеглих, незалежно від того, чи була в загиблого/ї власна родина.
- У **Фінляндії** підтримка таких сімей інтегрована до загальнонаціональної системи Kela, однак участь у бойових діях не впливає на формати та розміри допомоги.

РОЗДІЛ 2

**Нормативно-
правове
регулювання
забезпечення
добробуту
у військовому
середовищі**

Вступ

Забезпечення добробуту військовослужбовців/иць в Україні регулює низка нормативно-правових актів і стратегічних документів, які визначають базові гарантії та підходи держави до управління людським капіталом у секторі оборони. Зокрема, ці документи визначають умови проходження служби, професійного розвитку та забезпечення, а також підтримку родини.

Ключові орієнтири державної політики у цій сфері визначені у стратегічних документах Міністерства оборони України. У жовтні 2023 року в Україні схвалили **Концепцію військової кадрової політики в системі Міністерства оборони на період до 2028 року (Концепція)**¹¹⁶. Згодом, наприкінці 2024 року, Міністерство оборони України затвердило **Стратегію залучення, розвитку та утримання людського капіталу в Силах оборони України на період до 2027 року (Стратегія)**¹¹⁷.

Концепція спрямована на якісне комплектування Сил оборони вмотивованим, підготовленим та досвідченим персоналом, здатним ефективно виконувати бойові завдання¹¹⁸. Натомість Стратегія розглядає людський капітал ширше — не лише через призму комплектування, а як цілісну систему залучення, підготовки, навчання, ефективного застосування та утримання персоналу відповідно до потреб Сил оборони України в умовах воєнного стану, у післявоєнний період і в мирний час. Вона також передбачає формування оборонної свідомості в суспільстві, розвиток мотивації до військової служби та створення умов

¹¹⁶ Міністерство оборони України. (2023, 27 жовтня). Наказ № 637 «Про затвердження Концепції військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року». zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23#Text

¹¹⁷ Міністерство оборони України. (2024, 29 грудня). Наказ № 862/нм «Про затвердження Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року». mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-ministerstva-oboroni-ukrayini-vid-vid-29-12-2024-862-nm-pro-zatverdzhennya-strategiyi-zaluchennya-rozvitku-ta-utrimannya-lyudskogo-kapitalu-v-silah-oboroni-ukrayini-na-period-do-2027-roku

¹¹⁸ Міністерство оборони України. (2023, 27 жовтня). Наказ № 637 «Про затвердження Концепції військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року», пункт 1.2. zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23#Text

для професійної й особистої реалізації у сфері оборони. Стратегія визначає ключові цілі й завдання державної політики у сфері людського капіталу, а також індикатори для оцінювання результатів¹¹⁹.

У Стратегії держава визнає **низку системних проблем**, які потребують врегулювання. Серед них:

- недостатня практична готовність випускників/ць військових навчальних закладів та неналежне врахування бойового досвіду у військовій освіті;
- недосконалість системи психологічного відновлення та підтримки психічного здоров'я військовослужбовців/иць;
- потреба вдосконалювати порядок надання статусу учасника бойових дій і цифровізувати соціальні послуги для військовослужбовців/иць та їхніх сімей;
- потреба впроваджувати більш прозору та справедливу систему грошового забезпечення з удосконаленням виплат за виконання бойових і спеціальних завдань.

Окрема увага в Стратегії приділена питанням підтримки ветеранів/ок та їхнього переходу до цивільного життя, що свідчить про розширення підходів держави до управління людським капіталом у секторі оборони.

У цьому розділі ми розглядаємо ключові компоненти цього регулювання. Оскільки забезпечення добробуту ветеранів і ветеранок у військовому середовищі в Україні формується в умовах тривалої війни, важливо надалі комплексно розглядати визначення їхнього правового статусу, соціальних гарантій та механізмів підтримки.

¹¹⁹ Міністерство оборони України. (2024, 29 грудня). Наказ № 862/нм «Про затвердження Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року». mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-ministerstva-oboroni-ukrayini-vid-vid-29-12-2024-862-nm-pro-zatverdzhennya-strategiyi-zaluchennya-rozvitku-ta-utrimannya-lyudskogo-kapitalu-v-silah-oboroni-ukrayini-na-period-do-2027-roku

Статус учасника бойових дій

Підстави для отримання статусу УБД

2014 – 2022

Статуси «УБД» та «особа з інвалідністю внаслідок війни (ОІВВ)» для військовослужбовців/иць, які брали участь в Антитерористичній операції (АТО), запровадили **у 2014 році**. Тоді відповідні зміни внесли до **Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»^{120, 121}**, а Кабінет Міністрів ухвалив **Постанову «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України й брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення»¹²²**. Згодом підстави для отримання цього статусу змінювалися, щоб врахувати практичні виклики, розвиток бойових дій на території України та розширити коло людей, які брали у них участь¹²³.

На початку АТО підставою для надання статусу УБД була **безпосередня участь в антитерористичній операції¹²⁴ у районі**

¹²⁰ Закон України № 1233-VII. (2014, 6 травня). «Про внесення зміни до статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»».

zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-18#n5

¹²¹ Закон України № 1547-VII. (2014, 1 липня). «Про внесення зміни до статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»».

zakon.rada.gov.ua/laws/show/1547-18#n5

¹²² Кабінет Міністрів України. (2014, 20 серпня). Постанова № 413 «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення» (станом на 20.08.2014).

zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-n/ed20140820#Text

¹²³ Експертне інтерв'ю з представником департаменту Міністерства оборони України.

¹²⁴ Кабінет Міністрів України. (2014, 20 серпня). Постанова № 413 «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення» (станом на 20.08.2014), пункт 4.

zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-n/ed20140820#Text

її проведення, визначеному Антитерористичним центром при Службі безпеки України¹²⁵.

У першій ітерації пункту 19 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» йдеться про те, що **право на цей статус мають лише військовослужбовці/иці:**

- Збройних Сил України (ЗСУ);
- Національної гвардії України (НГУ);
- Служби безпеки України (СБУ);
- Служби зовнішньої розвідки України (СЗР);
- Державної прикордонної служби України (ДПСУ);
- особи рядового, начальницького складу й військовослужбовці/иці Міністерства внутрішніх справ України (МВС) та інших військових формувань¹²⁶.

Згодом перелік розширили: додали резервістів/ок, військовозобов'язаних та працівників/ць військових формувань, а також установ, підприємств та організацій. До переліку органів додали також Управління державної охорони України та Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України¹²⁷.

У 2015 році перелік суб'єктів, які мають право на отримання статусу УБД, знову розширили та додали:

- Державну спеціальну службу транспорту;
- військовослужбовців/иць військових прокуратур (які діяли в Україні на той час);

¹²⁵ Кабінет Міністрів України. (2014, 20 серпня). Постанова № 413 «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення» (станом на 20.08.2014), пункт 3. zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-p/ed20140820#Text

¹²⁶ Закон України № 1233-VII. (2014, 6 травня). «Про внесення зміни до статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-18#n5

¹²⁷ Закон України № 1547-VII. (2014, 1 липня). «Про внесення зміни до статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1547-18#n5

- Державну службу України з надзвичайних ситуацій (ДСНС);
- Державну пенітенціарну службу України (ДПтС)¹²⁸.

Право на статус отримали також люди, які брали участь у захисті незалежності, суверенітету та державної цілісності України в складі добровольчих формувань за умови їхнього подальшого включення до складу ЗС України, НГУ, інших військових формувань та правоохоронних органів. Водночас працівників/ць підприємств, установ та організацій зі списку вилучили^{129, 130}.

У 2016 році перелік суб'єктів додатково розширили, і статус учасника бойових дій тепер могли отримати:

- особи рядового та начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення зон проведення АТО центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи¹³¹;
- поліцейські^{132, 133};

¹²⁸ Закон України № 291-VIII. (2015, 7 квітня). «Про внесення змін до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” щодо статусу осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/291-19#n7

¹²⁹ Закон України № 1547-VII. (2014, 1 липня). «Про внесення зміни до статті 6 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1547-18#n5

¹³⁰ Кабінет Міністрів України. (2015, 25 червня). Постанова № 413 «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення» (станом на 25.06.2015), пункт 2. zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-n/ed20150625#Text

¹³¹ Закон України № 965-VIII. (2016, 2 лютого). «Про внесення змін до деяких законів України щодо гарантій соціального захисту деяких категорій осіб з-поміж учасників антитерористичної операції». zakon.rada.gov.ua/laws/show/965-19#n7

¹³² Закон України № 901-VIII. (2015, 23 грудня). «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про Національну поліцію”». zakon.rada.gov.ua/laws/show/901-19/ed20151223#Text

¹³³ Кабінет Міністрів України. (2016, 5 травня). Постанова № 413 «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення» (станом на 05.05.2016), пункт 2. zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-n/ed20160505#Text

- а також особи рядового та начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення зон проведення АТО ДФС¹³⁴.

Того року також була ліквідована ДПтС, тож її в переліку замінила Державна кримінально-виконавча служба України (ДКВС)¹³⁵.

Додатково зміни відбулися щодо добровольчих формувань. Хоч раніше вже було передбачено, що такі формування можуть бути залучені до складу правоохоронних органів – у новій редакції до переліку окремо додали Національну поліцію України¹³⁶.

Того самого року змінили підстави для надання статусу УБД: **важливим став не лише факт участі в антитерористичній операції, як це було раніше, а й період залучення.** Мінімальний строк мав становити не менше ніж 30 календарних днів, які можуть накопичуватися поступово. Тобто не обов'язково перебувати в районах її проведення безперервно – головне, щоб у сумі вийшло 30 днів. Винятки зробили для підтверджених випадків безпосереднього зіткнення та вогневого контакту з противником або отримання поранення, контузії, каліцтва, що унеможливають подальше виконання військовослужбовцями/ицями завдань, – тоді строки не застосовувалися¹³⁷.

Від 30 квітня 2018 року формат АТО змінили на загальновійськову Операцію об'єднаних сил (ООС), а командування передали від СБУ до Об'єднаного оперативного штабу ЗСУ. Такі зміни відобразилися

¹³⁴ Кабінет Міністрів України. (2016, 5 травня). Постанова № 413 «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення» (станом на 27.08.2016), пункт 2. zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-r/ed20160505#Text

¹³⁵ Та сама постанова станом на 16 травня 2017 року, пункт 2. zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-D0BF/ed20170516#Text

¹³⁶ Та сама постанова станом на 05 травня 2016 року, пункт 2. zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-D0%BF/ed20160505#Text

¹³⁷ Та сама постанова станом на 16 вересня 2016 року, пункт 2-1. zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-D0BF/ed20160916#Text

в постанові, що регулює надання статусу¹³⁸. Зокрема змінилася її назва, щоб охопити всі **нові правові підстави для надання або позбавлення статусу УБД:**

- додали положення про позбавлення статусу (раніше йшлося лише про надання);
- розширили перелік підстав – участь у заходах із забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією РФ проти України¹³⁹.

У той час спостерігалася тенденція до звуження переліку суб'єктів, які мають право на отримання статусу УБД. З постанови виключили працівників/ць (цивільний персонал) державних органів та військових формувань¹⁴⁰. Однак вже **у 2019 році** до списку додали ще одного суб'єкта – співробітників/ць Служби судової охорони¹⁴¹. **Вперше до переліку людей, які мають право на статус УБД, включили:**

- членів/кинь екіпажів кораблів, катерів, суден забезпечення, літаків та вертольотів, які виконували бойові або службові завдання в умовах прямого зіткнення¹⁴²;

¹³⁸ Кабінет Міністрів України. (2018, 18 травня). Постанова № 413 «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення» (станом на 18.05.2018), підпункти 1, 2. zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-n/ed20180518#Text

¹³⁹ Кабінет Міністрів України. (2018, 10 травня). Постанова № 350 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 413». zakon.rada.gov.ua/laws/show/350-2018-n/ed20220225#n10

¹⁴⁰ Кабінет Міністрів України. (2018, 6 листопада). Постанова № 413 «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення» (станом на 06.11.2018), пункт 2. zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-n/ed20181106#Text

¹⁴¹ Та сама постанова станом на 23 липня 2019 року, пункт 2. zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-D0BF/ed20190723#Text.

¹⁴² Закон України № 430-IX. (2019, 20 грудня). «Про внесення зміни до статті 6 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” щодо забезпечення прав військовослужбовців Військово-Морських Сил та Повітряних Сил Збройних Сил України на отримання статусу учасника бойових дій». zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-20#n4

- співробітників/ць розвідувальних органів під прикриттям та осіб, залучених до конфіденційного співробітництва, з обов'язковим збереженням таємниці їхніх завдань і територій виконання¹⁴³;
- а також учасників/ць руху опору на тимчасово окупованих територіях та у районах проведення Антитерористичної операції чи воєнних дій¹⁴⁴.

Робота щодо включення добровольців/иць, які мають право на статус УБД, розпочалася ще на початку АТО. Найгостріше постало питання щодо поранених, зниклих безвісти та загиблих. Були випадки, коли добровольців представляли до нагороди «Герой України» посмертно, але їхні родини не могли отримати статус члена сім'ї загиблого/ї (померлого/ї) Захисника чи Захисниці України.

Основна проблема полягала в тому, що залучення цивільного населення до бойових дій могло спричинити кримінальну відповідальність для командирів військових частин. Через це було вкрай складно зібрати документи, свідчення та інші підтвердження безпосередньої участі. Окремим викликом стало встановлення зв'язку між захворюванням, пораненням (контузією, травмою чи каліцтвом) або інвалідністю та захистом Вітчизни, оскільки для цього не було юридичних підстав¹⁴⁵.

Процедура надання статусу УБД добровольцям запрацювала лише у 2020 році. Право на статус УБД отримали учасники/ці добровольчих формувань, які до набрання чинності Законом України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» брали безпосередню участь в Антитерористичній операції

¹⁴³ Закон України № 912-ІХ. (2020, 17 вересня). «Про розвідку». Прикінцеві і перехідні положення. zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#n487

¹⁴⁴ Закон України № 1702-ІХ. (2021, 16 липня). «Про основи національного спротиву». Прикінцеві і перехідні положення. zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text

¹⁴⁵ Експертне інтерв'ю з ветеранкою, юристкою у сфері захисту прав військовослужбовців та членів їхніх сімей.

не менше ніж 30 календарних днів у районах її проведення у взаємодії з військовими формуваннями та правоохоронними органами¹⁴⁶.

2022 — до сьогодні

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України **в лютому 2022 року** було визначено, що **право на статус УБД незалежно від тривалості виконання завдань мають військовослужбовці/иці, які:**

- брали безпосередню участь у заходах із забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією рф;
- виконували особисто або у складі військової частини (органу, підрозділу), установи чи закладу бойові (службові) завдання, проводили розвідувальні заходи;
- зазнали поранення, контузії, каліцтва¹⁴⁷.

У 2023 році до переліку людей, які мають право отримати статус УБД, додали добровольців/иць Сил територіальної оборони та членів/кинь добровольчих формувань територіальної громади¹⁴⁸. Йдеться про людей, які брали участь в обороні України

з 24 лютого до 25 березня 2022 року відповідно до **Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України»**

¹⁴⁶ Кабінет Міністрів України. (2020, 12 лютого). Постанова № 79 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 413». zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2020-n/ed20200515#n13

¹⁴⁷ Кабінет Міністрів України. (2022, 25 жовтня). Постанова № 413 «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення» (станом на 25.10.2022), пункти 2-1, абзац 3. zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-n/ed20221025#Text

¹⁴⁸ Закон України № 2121-ІХ. (2022, 15 березня). «Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій». zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-20#n13

або діяли в складі добровольчих формувань у взаємодії з військовими формуваннями та правоохоронними органами^{149, 150}.
Таке рішення ухвалили з огляду на масову участь цивільних у заходах щодо захисту державності на початку повномасштабного вторгнення.

«На початку широкомасштабного вторгнення я згоден, що кожен громадянин повинен був захищати так, як він міг. У нас дуже багато випадків – хоробрі люди, які здійснювали майже неможливе, майже без зброї захищали Україну. І відмітити їх вклад в захист незалежності та суверенітет – це обов'язок держави. Тому відповідно були внесені зміни у законодавство. Якщо не помиляюсь, пункт 25, де особи, які спочатку широкомасштабного вторгнення до 25 березня 2022 року брали участь, що підтверджується. Їм надається статус учасника бойової дії. Все правильно», – експертне інтерв'ю з представником департаменту Міністерства оборони України

Водночас одна з експерток в межах інтерв'ю для цього дослідження зазначила, що визначений Порядком період з 24 лютого до 25 березня є недостатнім, адже добровольці гинули й під час деокупації Київщини на початку квітня 2022 року¹⁵¹.

У 2024 році до переліку тих, хто має право на статус учасника бойових дій, увійшли також особи рядового й начальницького складу Державного бюро розслідувань та начальницького складу Національного антикорупційного бюро України¹⁵².

¹⁴⁹ Кабінет Міністрів України. (2023, 11 липня). Постанова № 701 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 413». zakon.rada.gov.ua/laws/show/701-2023-п/ed20230713#n11

¹⁵⁰ Кабінет Міністрів України. (2023, 13 липня). Постанова № 413 «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення» (станом на 13.07.2023), пункт 2. zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-п/ed20230713#Text

¹⁵¹ Експертне інтерв'ю з ветеранкою, юристкою у сфері захисту прав військовослужбовців та членів їхніх сімей.

¹⁵² Закон України № 3549-ІХ. (2024, 16 січня). «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення порядку обробки та використання даних у державних реєстрах для військового обліку та набуття статусу ветерана війни під час дії воєнного стану». zakon.rada.gov.ua/laws/show/3549-20#n12

Отже, Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та Порядок № 413 визначають групи людей, які можуть претендувати на статус УБД, та порядок його надання.

Підстави для отримання статусу УБД з 2014 до 2024 року (відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»)

Період	Основні підстави	Хто отримав право	Характер змін
2014 рік (початок АТО)	Участь у захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, участь в антитерористичній операції	Військовослужбовці ЗСУ, НГУ, СБУ, СЗР, ДПСУ, інших військових формувань та особи рядового і начальницького складу	Первинне визначення кола осіб, які мають право на статус УБД
2015–2016 роки	Безпосередня участь в АТО та забезпечення її проведення, перебування в районах АТО не менше 30 днів за сукупністю. Крім випадків отримання поранення (травми, контузії, каліцтва)	Додатково: <ul style="list-style-type: none"> ■ резервісти, військовозобов'язані, працівники військових формувань; ■ особи добровольчих формувань (за умови подальшої приєднання до військових формувань); ■ поліцейські; ■ особи підрозділів оперативного забезпечення (податкова/митна служби) 	Істотне розширення суб'єктного складу; запровадження окремої категорії добровольців. Введено мінімальний термін виконання завдань для отримання статусу

Період	Основні підстави	Хто отримав право	Характер змін
2018 рік (перехід АТО → ООС)	Участь у заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ (разом з АТО)	Виключення працівників	Розширення підстав на новий формат операції (ООС)
2019–2021 роки	Безпосередня участь у бойових діях, АТО / ООС, виконання спеціальних завдань	Виокремлені категорії: <ul style="list-style-type: none"> ■ добровольці (окремо); ■ члени екіпажів кораблів, катерів, суден забезпечення, літаків та вертольотів; ■ співробітники розвідувальних органів; ■ конфіденційні співробітники; ■ учасники руху опору 	Диференціація правового регулювання через запровадження нових суб'єктів
2022 (початок повномасштабного вторгнення) – 2024 роки	Участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з агресією РФ. Виключення умови щодо терміну виконання таких завдань	Додатково: <ul style="list-style-type: none"> ■ добровольці Сил територіальної оборони, ■ члени добровольчих формувань територіальних громад ■ цивільні особи, залучені до оборони (24.02–25.03.2022) ■ розвідувальні органи України (узагальнення) ■ службовці ДБР та НАБУ 	Розширення підстав у зв'язку з повномасштабною агресією; включення нових категорій добровольців і цивільних осіб

Як можна отримати посвідчення УБД

Наразі є два основні шляхи отримати посвідчення УБД.

1. Подати документи до комісії через командира або самостійно

Командир подає до комісії **протягом 30 календарних днів** із дня участі військовослужбовця/иці у виконанні бойових (службових) завдань або отримання поранення (травми, контузії чи каліцтва).

До пакета документів для комісії, крім загальних, входить:

Довідка Форми 6 – про безпосередню участь особи у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, яка підтверджує виконання військовослужбовцем/ицею бойових (спеціальних) завдань.

За потреби командир також може подати додаткові дані на підтвердження участі військовослужбовця/иці в бойових діях

Комісії створюють:

- міністерства;
- центральні органи виконавчої влади;
- інші державні органи, залежно від підпорядкування військової частини (органу, підрозділу) – так, у Міністерстві оборони діє Комісія Міністерства оборони України з питань визначення учасників бойових дій

Комісія ухвалює рішення про надання статусу УБД **протягом 30 календарних днів з дня надходження документів**

Якщо командир з якихось причин не подає документи до комісії, військовослужбовець/иця може самостійно подати заяву (звернення) електронно чи поштою

Якщо під час розгляду виникають спірні питання, які потребують міжвідомчого врегулювання, документи додатково направляють до Міжвідомчої комісії з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера/ки¹⁵³.

Процедура подання до комісії призводить до різної практики визначення безпосередньої участі у бойових діях у різних підрозділах.

«У зв'язку з цим [повномасштабним вторгненням і фактом того, що військові можуть виконувати завдання не на територіях, визначених районами ведення бойових дій], дійсно, трошки підхід ускладнився, скажімо так, бо раніше все було зрозуміло, була потрібна конкретна зона, де щось відбувається, ну, і зрозуміло, що завдання виконувались там. Зараз, дійсно, тут є таке цікаве питання.

До речі, є дуже неоднорідна практика по військових частинах, наприклад, про те, які періоди рахувати участь в бойових діях. В когось думка, що це фактично, коли ти там на сотці, ну, витікаючи з БРО і так далі. В когось думка, що, в принципі, через те, що формулювання в законі звучить, як "участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони", то будь-які етапи, коли ти залучаєшся до складу сил і засобів оборони, підходять. Ну, я насправді погоджуюсь, напевно, з другою думкою, тому що, і в часи АТО, підрозділи, які дислокувалися в зоні АТО, і зверху, вони весь час, фактично, брали участь в бойових діях, незалежно від характеру тих самих дій [...].

Питання справедливості, зрозуміло, що, в принципі, де-факто, участь в бойових діях, це що? Це участь у виконанні завдань, в умовах загрози для твого життя. Зрозуміло, що інколи ці завдання, воно, в принципі, не впливає на них територія, але впливає передусім характер. Я б сказав, що це насправді дуже дискусійне питання залишається», — експертне інтерв'ю з начальником управління персоналу корпусу Сухопутних військ ЗС України

Трапляються випадки, коли командири не подають документи на отримання УБД для військовослужбовців/иць, які виконують бойові (спеціальні) завдання поза районами ведення бойових дій, зокрема завдання з протиповітряної оборони. Водночас, за словами представника одного з департаментів Міністерства оборони, територія виконання бойових завдань не має впливати

¹⁵³ Міністерство у справах ветеранів України. (2025, 11 серпня). Наказ № 644 «Про затвердження Положення про міжвідомчу комісію з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1303-25#n19

на отримання статусу УБД. Визначальним у цьому контексті є вогневий контакт із противником, який і має враховувати комісія як безпосередню участь.

«Тому різниці між ППО в Ізюмі та в Києві ніякої немає. І за збиття цілей, що в Ізюмі, що в Києві, надається статус учасника бойових дій. Тому що це приймається до вогневого зіткнення з противником. А саме – знищення повітряних цілей противника.

[...] немає критеріїв. У жодному нормативно-правовому акті, окрім Постанови 1041, яка визначає специфіку надання автоматично статусу учасника бойових в районах ведення бойових дій, – більше немає ніде критеріїв. Порядок визначає тільки специфіку надання статусу», – експертне інтерв'ю з представником одного з департаментів Міністерства оборони України

Втім, у постанові від 17 лютого 2026 року Верховний Суд роз'яснив, що **«безпосередня участь» для надання статусу УБД – це не будь-яке виконання обов'язків під час воєнного стану¹⁵⁴**. Йдеться про реальне й особисте залучення до виконання бойових (службових) завдань, пов'язаних із відсіччю та стримуванням збройної агресії, які передбачають підвищений ризик для життя і здоров'я. Важливе значення має і територія виконання завдань: зазвичай такі завдання виконують у районах бойових дій, однак в окремих випадках враховують і їхній характер поза цими районами.

Рішення про надання статусу ухвалюють з урахуванням сукупності обставин: змісту завдань, місця їх виконання та належного документального підтвердження. Виконання завдань, за які передбачена додаткова винагорода в розмірі 100 000 грн, зазвичай свідчить про підвищений ризик та може відповідати критерію безпосередньої участі. Натомість виконання завдань поза районами бойових дій, що дає право на додаткову винагороду 30 000 грн, саме по собі не є підставою для отримання статусу УБД.

¹⁵⁴ Верховний Суд. (2025). Рішення у справі № 134/149529/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. reyestr.court.gov.ua/Review/134149529

2. Автоматичне надання статусу

У 2024 році в Україні запровадили процедуру автоматичного надання статусу УБД під час воєнного стану. Вона поширюється на людей, які виконують бойові (службові, спеціальні) завдання у районах ведення воєнних (бойових) дій або на тимчасово окупованих територіях^{155, 156}. Такі райони визначають за довідником районів воєнних (бойових) дій або переліком територій, де ведуться (велися) бойові дії чи які тимчасово окуповані РФ, затвердженим Міністерством розвитку громад та територій України^{157, 158}.

Тобто територія виконання завдань є визначальним критерієм виключно під час автоматичного надання статусу УБД.

Протягом п'яти днів з початку виконання бойового наказу або службового завдання уповноважена службова особа військової частини вносить дані до Єдиного державного реєстру ветеранів війни (Реєстр). Якщо це неможливо, інформацію в той самий строк передають до уповноваженої особи комісії, яка вносить дані до Реєстру протягом п'яти днів з дня отримання¹⁵⁹. Після публікування даних у Реєстрі статус УБД вважається наданим автоматично.

¹⁵⁵ Закон України № 3551-ХІІ. (1993, 22 жовтня). «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», статті 6–1. zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#n73

¹⁵⁶ Кабінет Міністрів України. (2024, 10 вересня). Постанова № 1041 «Деякі питання надання в автоматичному режимі статусу учасника бойових дій у період воєнного стану», пункт 1. zakon.rada.gov.ua/laws/show/1041-2024-п#n13

¹⁵⁷ Кабінет Міністрів України. (2024, 10 вересня). Постанова № 1041 «Деякі питання надання в автоматичному режимі статусу учасника бойових дій у період воєнного стану», абзац 1 пункту 3. zakon.rada.gov.ua/laws/show/1041-2024-п#n13

¹⁵⁸ Міністерство розвитку громад та територій України. (2025, 28 лютого). Наказ № 376 «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією», пункт 16. zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#n16

¹⁵⁹ Той самий наказ, пункт 5.

Проблематика надання статусу УБД

«Військовий туризм»

Зі зростанням кількості залучених до захисту суверенітету та державної цілісності України та зміною характеру бойових дій точаться дискусії щодо удосконалення порядку надання статусу УБД. Одним із проблемних аспектів є так званий «військовий туризм» – короткострокові відрядження до підрозділів, що виконують завдання на лінії бойового зіткнення (ЛБЗ), з метою формального набуття підстав для отримання статусу УБД.

За словами військовослужбовців/иць, у деяких випадках наявність такого статусу вимагають для призначення на певні посади, навіть якщо вони безпосередньо не пов'язані з управлінням підрозділами під час бойових дій. Тож виникають ситуації, коли військовослужбовців/иць на кілька днів відряджають до підрозділів на ЛБЗ для формального отримання статусу. Після цього вони повертаються до попереднього місця служби та претендують на нові посади та відповідні соціальні пільги¹⁶⁰.

«[...] але все одно я вважаю, що це треба розділяти. Що є таке "безпосередня участь в бойових діях", а що є "[участь] в управлінні", і "[участь] в заходах забезпечення"? Це трохи різні речі, і які ізначально треба було розділяти. Тому що, наприклад, я б зараз навіть ввів би окрему категорію й окремий статус і окремі пільги. От саме для тих, хто зараз перебуває на передових позиціях і які знаходяться на цих спостережних постах місяцями.

Чи навіть, умовно кажучи, з присвоєнням Героя України відразу після проходження місяця на цих позиціях, якщо він відбув і вони не були втрачені, не кажучи про те, якщо він постраждав. Бо сказати потім, що це людина, учасник бойових дій і людина, яка з Міністерства оборони на два дні приїхала у відрядження, а хай навіть на місяць, то це зовсім не ті учасники бойових дій», – експертне інтерв'ю з начальником штабу бригади Сухопутних військ ЗС України

¹⁶⁰ Експертне інтерв'ю з представником департаменту Міністерства оборони України.

Надання статусу цивільним

Окремим викликом є визначення права на статус УБД для цивільних людей і служб, які виконують завдання у районах бойових дій. Тут ключовим стає питання умов та характеру їхньої діяльності.

«Просто ключове питання стоїть, залежно від того, в принципі, за яких умов, де вони виконують свої завдання. Тобто, ми знаємо, що там, у тій самій поліції, є, по суті, бойові підрозділи, типу, "Люті", з усіма плюсами й мінусами. Знову ж таки, є ті самі ДСНСники, які були в зоні завдання. В зоні бойових дій, тобто, це ж не тільки гуманітарне розмінування, це ще розмінування, може, безпосередніх прифронтових територій [...]. Якщо вони виконують в плюс-мінус рівних умовах, то проблеми з цим немає. Зрозуміло, що там говорити про підрозділи поліції, які займаються патрулюванням міст за, там, 10 кілометрів від фронту, ну, робити це, як на мене, некоректно», — експертне інтерв'ю з начальником управління персоналу корпусу Сухопутних військ ЗС України

«Чи можливо відділити ту особу з ДСНС від точно такої же особи з інженерно-саперної роти (військовослужбовця), який також розмінував? Ті, які в районах розмінують, то зрозуміло. А ті, які розмінують зараз тисячами боєприпаси поза районами ведення бойових дій, чим вони займаються, на ваш погляд? Вони воюють чи не воюють? Як на мій погляд, воюють. Тому що вони розчищають шляхи підходу, шляхи підвозу боєприпасів. Тобто це з їхнього боку, це виконання обов'язків, які спрямовані на захист незалежності, суверенітету, захист населення від впливу цих взривчастих віществ. Ну, взривчастих боєприпасів. Все решта. Важко відділити, будемо так казати», — експертне інтерв'ю з представником одного з департаментів Міністерства оборони України

Надання статусу добровольцям

Відкритим також залишається питання, чи варто надавати статус УБД добровольцям/ицям, які під час повномасштабного вторгнення виконують бойові завдання спільно з військовими формуваннями, але не мають юридичного статусу військовослужбовця/иці. Опитані експерти зазначають, що таку практику потрібно припинити.

«Для чого створені Збройні Сили України та інші сили України? Вони саме створені для захисту цивільного населення. Хто такі добровольці? Цивільне населення України. [...] Далі, самі повинні розуміти, що не можна, вже коли держава стала, будемо так казати, розігнала паровоз і почала застосовувати Збройні Сили в повному обсязі. Проведені всі заходи мобілізації. Цих людей, наоборот, треба прибирати з фронту. [...] Добровольці – це прийшло літо, пішов собі на сафарі, постріляв, зима стала, стало холодно – “Нашо воно мені треба?” – ушов... Ну, це вже не добровольці, будемо так говорити», – експертне інтерв'ю з представником одного з департаментів Міністерства оборони України

«Я вважаю, що вони [добровольці – прим. авт.] або мають батальйон легалізувати, да? Або туди цивільними, прифронтовими займатися. Ну, тому що вони роблять дуже класну штуку. Все. Але за 12 років вже можна було набути якогось статусу», – експертне інтерв'ю з ветеранкою, юристкою у сфері захисту прав військових та членів їхніх сімей

Визначення чітких критеріїв для надання статусу УБД залишається надскладним завданням в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації. Міністерство оборони України зараз удосконалює підходи, зокрема розглядає диференціацію характеру та тривалості виконання бойових (спеціальних) завдань. Тривають дискусії щодо критеріїв: чи має військовослужбовець/иця виконувати завдання протягом 30 днів, як це було до 2022 року, чи в окремих випадках достатньо одного дня для отримання статусу ветерана війни.

«Зараз йде робота щодо впорядкування, але ніхто не може визначити чітких критеріїв, в цьому основна проблема. Але, думаю, дійдемо до цього», – експертне інтерв'ю з представником одного з департаментів Міністерства оборони України

Військова кар'єра

Концепція військової кадрової політики у Міністерстві оборони до 2028 року¹⁶¹ підкреслює важливість бойового досвіду як основи для управління особовим складом, кар'єрного зростання, професійної підготовки та соціального захисту. Відповідно до візії Міністерства оборони, у майбутньому основу штатів мирного часу Сил оборони України мають становити ветерани/ки. Такий підхід означає, що вже зараз держава має заохочувати учасників та учасниць бойових дій залишатись на військовій службі, сприяти їхньому просуванню у званнях та посадах та визнавати їхню експертність. Для цього також важливо оцінити, наскільки бойовий досвід є визначальним для певних посад і як індивідуальний досвід має впливати на кар'єрне зростання.

Звання

Нормативно-правове регулювання проходження військової служби вже містить положення, які дають можливість військовослужбовцям/ицям із бойовим досвідом розвивати свою кар'єру в Силах оборони. На період воєнного стану діють норми, що спрощують надання вищих посад та звань для цієї категорії особового складу.

Зокрема, відповідно до Положення «Про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» (Положення), **у період воєнного стану:**

- військовослужбовців/иць рядового складу без необхідної підготовки можуть призначати на посади сержантського

¹⁶¹ Міністерство оборони України. (2023, 27 жовтня). Наказ № 637 «Про затвердження Концепції військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року». zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23#Text

та старшинського складу з одночасним наданням відповідного первинного звання та подальшим направленням на навчання¹⁶²;

- військовослужбовців/иць сержантського і старшинського складу з бойовим досвідом навіть без вищої освіти можуть призначати на посади молодшого офіцерського складу за умови, що їм не підпорядковуватимуться офіцери¹⁶³;
- військовослужбовці/иці сержантського і старшинського складу, які не менш ніж три місяці брали безпосередню участь у бойових діях і щонайменше три місяці успішно виконують обов'язки на офіцерських посадах, можуть підписати контракт про проходження військової служби з одночасним присвоєнням їм первинного офіцерського звання¹⁶⁴.

Важливо також зазначити, що 10 лютого 2026 року до Положення внесли зміни, які встановлюють скорочені строки вислуги у військовому званні для осіб сержантського, старшинського та офіцерського складу, якщо вони:

- проходять службу у військових частинах бойового складу, перелік яких визначає Генеральний штаб Збройних Сил України;
- проходять службу у військових частинах, що не належать до бойового складу, але були відряджені до частин бойового складу й виконували там бойові завдання не менш ніж три місяці;
- проходили службу у військових частинах бойового складу або були до них відряджені та зазнали поранень (травм, контузій, каліцтв) чи захворювань, пов'язаних із захистом Батьківщини, й визнані ВЛК непридатними до військової служби за станом здоров'я або придатними до служби у військових частинах забезпечення.

¹⁶² Президент України. (2008, 10 грудня). Указ № 1153/2008 «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», пункт 102.
zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text

¹⁶³ Там само, абзац 2, пункт 104.

¹⁶⁴ Там само, абзац 3, пункт 104.

У цих випадках строки вислуги у військовому званні становлять:

Один рік	Два роки
для молодшого та старшого сержантського і старшинського складу, молодшого офіцерського складу	для вищого сержантського і старшинського складу, старшого офіцерського складу

Такі зміни сприяють кар'єрному зростанню військовослужбовців/иць, які безпосередньо виконують бойові завдання. Однак водночас це фактично обмежує можливість пришвидшеного присвоєння звань тим, хто має значний бойовий досвід, але переходить до інших військових частин або органів військового управління для подальшого розвитку.

«З одного боку, наче нормально, якщо прискорено звання будуть отримувати лише ті, хто воює. З іншого – не дуже справедливо виходить стосовно тих, хто чесно відвоював в бойових частинах і пішов вище масштабувати свій досвід, але тепер не зможе отримати навіть звання. Така ініціатива вчергове вбиває мотивацію в армії рости вище. Адже нащо компетентним людям переходити з частин в органи управління, якщо там і ГЗ (грошове забезпечення – ред.) вище меншим, і звання тепер отримати особливо не зможе?»

Причому, прискорені строки на четвертий рік воєнного стану актуальні передусім тим, хто за своїми якостями довів, що гідний стати офіцером нової генерації. І звання для таких це можливість краще бути сприйнятим в середовищі інших військових з вищих штабів.

Та й вже бачу, як ці зміни просто спровокують череду безкінечних відряджень з тилових частин та органів управління до бойових підрозділів з метою набити свої 3 місяці для отримання звання по спрощеній процедурі. Тим самим ускладнивши роботу всім», – експертне інтерв'ю з начальником управління персоналу корпусу Сухопутних військ ЗС України

Освіта та підготовка

Військовослужбовці/иці, які мають досвід участі в бойових діях, можуть отримати первинне звання сержантського та офіцерського складу за умови проходження додаткового навчання.

«Відповідно, в цих курсах, чим вони цікаві? Раніше це були два різних курси, там людина, якщо не помиляюсь, він для піхоти тривав 45 днів. За 45 днів, там, групка, що військовослужбовець-сержант з вищою освітою, проходив навчання і повертався вже молодшим лейтенантом. В чому була його перевага? Ти не укладав контракт, в тебе не мінявся вид служби, навіть ВЛК ніякі не треба було.

Зараз ця історія теж працює, але ці курси об'єднали, відповідно, він зараз триває, там, не 45 днів [...], а вже по пів року. Кількість бажаючих поїхати на пів року або кількість командирів готові відпустити толкову людину, яка дійсно заслуговує стати офіцером, звісно, у воєнний час, не сильно працює», – експертне інтерв'ю з начальником управління персоналу корпусу Сухопутних військ ЗС України

Ще одним етапом розвитку військової освіти під час повномасштабної війни став перехід України з 1 вересня 2023 року до моделі професійної військової освіти за стандартами НАТО. Ця система охоплює п'ять етапів – від L1 до L5, з навчанням від лейтенанта до генерала¹⁶⁵. Навчання фактично доступне всім військовослужбовцям/ицям, незалежно від наявності бойового досвіду, і водночас створює можливості для тих, хто вже має бойовий досвід, поглибити свої компетенції або перекваліфікуватись¹⁶⁶.

Окрім спеціальних курсів, Закон України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців» надає військовослужбовцям/ицям **право на навчання** (зокрема на здобуття післядипломної освіти та підвищення кваліфікації) у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, закладах фахової передвищої військової освіти, інших закладах вищої освіти. Додатково для офіцерів, які проходять військову службу за контрактом, передбачена **можливість навчатися в цивільних закладах вищої освіти, однак без відриву від служби**. Але є умова: перед тим вони

¹⁶⁵ Укрінформ. (2024, 22 січня). «Стандарти НАТО: безперервна освіта від лейтенантів до генералів».

ukrinform.ua/rubric-ato/3816702-standarti-nato-bezperervna-osvita-vid-lejtenantiv-do-generaliv.html

¹⁶⁶ Кабінет Міністрів України. (1997, 15 грудня). Постанова № 1410 «Про трансформацію системи військової освіти». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-n#Text

мають відслужити строк, який дорівнює часу навчання, витраченому на здобуття попереднього ступеня вищої освіти¹⁶⁷.

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» передбачає **державну цільову підтримку для здобуття професійної, фахової передвищої та вищої освіти** у державних та комунальних закладах освіти для ветеранів війни¹⁶⁸.

Така підтримка може надаватися у формі:

- повної або часткової оплати навчання коштами державного та місцевих бюджетів;
- пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти¹⁶⁹;
- соціальної стипендії¹⁷⁰;
- безоплатного забезпечення підручниками;
- безоплатного доступу до інтернету, систем баз даних у закладах освіти;
- безоплатного проживання в гуртожитку;
- інших заходів, затверджених Кабінетом Міністрів України¹⁷¹.

У цьому контексті варто зазначити, що хоча держава пропонує додаткові гарантії для військовослужбовців/иць, які мають бойовий досвід, вступ до конкретного закладу вищої освіти залежатиме від умов та правил прийому на навчання до закладів

¹⁶⁷ Закон України № 2011-XII. (1991, 20 грудня). «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», частина 1 стаття 13. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

¹⁶⁸ Закон України № 3551-XII. (1993, 22 жовтня). «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», частина 7 стаття 12. zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text

¹⁶⁹ Кабінет Міністрів України. (2018, 29 серпня). Постанова № 673 «Про затвердження Порядку пільгового кредитування для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти». zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2018-п#n12

¹⁷⁰ Кабінет Міністрів України. (2016, 28 грудня). Постанова № 1045 «Деякі питання виплати соціальних стипендій студентам (курсантам) закладів фахової передвищої та вищої освіти». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-2016-п#n16

¹⁷¹ Кабінет Міністрів України. (2016, 23 листопада). Постанова № 975 «Про надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійної, фахової передвищої та вищої освіти». zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2016-п#Text

професійної, фахової передвищої та вищої освіти на відповідний рік, які можуть пріоритезувати певні категорії вступників¹⁷².

Окрім того, законодавство не передбачає додаткових умов щодо навчання в період дії воєнного стану та обмежень, з якими можуть стикатися військовослужбовці/иці під час фактичної участі в бойових діях. Норми щодо поєднання служби з навчанням були створені в мирний час та майже не змінювалися відтоді. Це створює виклик для тих військовослужбовців/иць зі значним бойовим досвідом, які прагнуть і надалі розвивати військову кар'єру та поглиблювати свої знання у військовій справі.

Нагородна система

Визнання – важливий елемент добробуту у військовому середовищі. Одним зі способів підтримати та відзначити тих, хто бореться за незалежність держави, є військові нагороди та відзнаки.

Відповідно до законодавства України, військовослужбовці/иці можуть бути відзначені:

- державними нагородами¹⁷³;
- почесними нагрудними знаками Головнокомандувача ЗС України;
- відомчими відзнаками, зокрема Міністерства оборони України¹⁷⁴;
- іншими видами заохочувальних відзнак.

¹⁷² Кабінет Міністрів України. (2016, 23 листопада). Постанова № 975 «Про надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійної, фахової передвищої та вищої освіти», підпункт 1 пункт 3. zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2016-n#Text

¹⁷³ Закон України № 1549-III. (2000, 16 березня). «Про державні нагороди України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14#Text

¹⁷⁴ Міністерство оборони України. (2022, 21 листопада). Наказ № 392 «Про встановлення відомчих заохочувальних відзнак Міністерства оборони України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1469-22#Text

Командування окремих родів та видів військ може запроваджувати свої спеціальні відзнаки, як-от «Знак бойового командира» чи «За штурм» у Десантно-штурмових військах ЗС України¹⁷⁵. Водночас наразі відсутнє чітке розмежування між нагородами для військовослужбовців/иць та інших груп людей, які зробили значний внесок у розвиток Сил оборони або сприяли їх функціонуванню. Крім того, нагороди не мають чіткого поділу на бойові та небойові. Нормативно-правові акти лише описують дії чи вчинки, за які людина може отримати ту чи ту відзнаку.

«Лише виходячи з описів. Пряма чіткої градації – такого немає, але є, я ж кажу, певна усталена практика. Ну, наприклад, так, по державних, зазвичай вважається, що “Богдана” дають, там, за командирські якісь здобутки, більш такі бойові, а “За мужність” дають, переважно, там, більше солдатам, ті, хто безпосередньо воював. Ну, так, пішла практика. “Данила Галицького” подають переважно за якісь такі, більш адміністративні. Так, типу, вважається. Так само як у всіх інших відзнаках, треба читати просто опис, в деяких описах ідеться про якусь виняткову хоробрість на полі і далі.

Тобто, є відзнаки, які питома вважаються бойовими, які питома вважаються на які можна там претендувати, і так далі. [...] В Міністерстві оборони [...] зробили проєкт змін до відомчих відзнак. Відповідно, хотіли трошки більш детально прописати, кому і за що можна їх вручати. Знову ж таки, щоб це було чіткіше, прямо з категоріями осіб, хто на них може претендувати», – експертне інтерв'ю з начальником управління персоналу корпусу Сухопутних військ ЗС України

Відповідно до **Порядку представлення до нагородження та вручення державних нагород України**¹⁷⁶, органи, яким надано право вносити подання про відзначення державними нагородами, надсилають на ім'я Президента України подання та нагородний лист встановленого зразка, затверджений Комісією державних нагород та геральдики при Президентові України. У такому нагородному листі мають бути вказані конкретні заслуги людини, яка претендує на державну нагороду.

Документи про представлення до відзначення державними нагородами попередньо опрацьовуються в Департаменті з питань

¹⁷⁵ Командування Десантно-штурмових військ Збройних Сил України. (2024, 6 грудня). Допис у Facebook. facebook.com/uaairborne/posts/973195781521077

¹⁷⁶ Президент України. (2003, 19 лютого). Указ № 138/2003 «Про Порядок представлення до нагородження та вручення державних нагород України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/138/2003#Text

громадянства, помилування, державних нагород Офісу Президента України. Якщо законодавством України передбачено попередній розгляд подань про відзначення державними нагородами експертними групами при Комісії державних нагород та геральдики при Президентіві України, матеріали вносять на розгляд цієї Комісії разом з висновком відповідної експертної групи. Нагороду вручає Президент України або уповноважена ним особа.

Водночас доручення Міністра оборони України запровадило **спрощену процедуру** представлення до нагородження та вручення державних нагород (крім нагороди «Герой України») під час воєнного стану для військовослужбовців/иць, які беруть участь у бойових діях.

Особливості спрощеної процедури:

- скорочені строки опрацювання на кожному рівні військового управління: від подання командиром військової частини до узагальнення в Генеральному штабі та передавання на розгляд до Офісу Президента України;
- централізований підхід до формування зведених подань;
- забезпечення оперативної логістики передавання нагород до підрозділів або ТЦК та СП, зокрема у випадках посмертного нагородження;
- мінімізація бюрократичних затримок і пришвидшення ухвалення рішень для своєчасного відзначення військовослужбовців/иць за внесок у захист держави¹⁷⁷.

Порядок присвоєння відомчих відзнак Міністерства оборони України:

- командир військовослужбовця/иці, який/а претендує на відзнаку, порушує клопотання перед безпосереднім командиром згідно з військовою ієрархією;

¹⁷⁷ Міністр оборони України. (2025, 15 серпня). Окреме доручення № 4575/уд.

- клопотання про нагородження відзнаками порушується через відповідні органи вищого рівня (за підпорядкованістю) перед посадовими особами, які мають право вносити Міністру оборони України подання до нагородження відзнаками;
- процедура відбувається через Департамент кадрової політики Міністерства оборони України.

Схожа процедура застосовується для представлення військовослужбовців/иць до **почесних нагрудних знаків Головнокомандувача ЗС України**. Під час воєнного стану клопотання ініціює безпосередній командир військовослужбовця/иці, тоді як у мирний час кандидатів/ок розглядають на засіданнях атестаційних комісій військових частин. Подання надсилають до Кадрового центру ЗС України та вносять на розгляд Головнокомандувачу ЗС України¹⁷⁸.

Хоча з початку повномасштабного вторгнення вже були вжиті заходи щодо спрощення системи нагородження, на практиці досі є **низка викликів**:

- Іноді на військову частину може «спускатися» вимога нагородити певну кількість військовослужбовців/иць до визначної дати. У такому разі командир доводиться обирати, кого з військовослужбовців/иць подати на відзнаку, хоча кількість тих, хто реально може на неї претендувати, більша чи менша від тієї, що вимагає керівництво.
- Постає питання щодо справедливого розподілу відзнак між підрозділами військової частини.
- Хоч командири військових частин можуть самі клопотати про нагородження відзнакою підлеглих військовослужбовців/иць, бувають випадки, коли деякі прямі командири відмовляються

¹⁷⁸ Головнокомандувач Збройних Сил України. (2023, 5 липня). Наказ № 187 «Про почесні нагрудні знаки Головнокомандувача Збройних Сил України». dostup.org.ua/request/115533/response/383171/attach/3/05.07.202320187.pdf

клопотати про присвоєння відомчих відзнак підлеглим військовослужбовцям/ицям¹⁷⁹.

- Відсутність прозорого механізму контролю щодо відзначення військовослужбовців/иць нівелює значення військових нагород і демотивує особовий склад.

Нагородна система в Україні

Нагороди та відзнаки	Хто ухвалює рішення	Особливості процедури	Проблеми
Державні нагороди України (наприклад, Орден князя Ярослава Мудрого, Орден «За заслуги», Орден Богдана Хмельницького)	Президент України або уповноважена ним особа; подання формуються органами, яким надано право вносити подання; попередньо опрацьовуються Департаментом з питань громадянства, помилування, державних нагород ОПУ	Стандартна процедура: подання → нагородний лист → розгляд Комісією державних нагород та геральдики → вручення Президентом. Спрощена процедура під час воєнного стану (крім державної нагороди «Герой України»): скорочені строки, централізоване формування подань, оперативна логістика, мінімізація бюрократії	Відсутнє чітке розмежування між нагородами для військових та цивільних категорій; немає поділу на бойові та небойові; бюрократичні затримки у мирний час

¹⁷⁹ Експертне інтерв'ю з колишнім начальником групи персоналу бригади Сухопутних військ ЗС України.

Нагороди та відзнаки	Хто ухвалює рішення	Особливості процедури	Проблеми
<p>Почесні нагрудні знаки Головнокомандувача ЗС України</p>	<p>Головнокомандувач ЗС України; подання формуються через Кадровий центр ЗС України</p>	<p>Мирний час: розгляд на атестаційних комісіях військових частин.</p> <p>Воєнний стан: подання ініціює безпосередній командир</p>	<p>Потенційні затримки при розгляді; нерівномірність подання кандидатів</p>
<p>Заохочувальні відзнаки Міністерства оборони України</p>	<p>Міністр оборони України; подання подає командир через відповідні органи вищого рівня, процедура через Департамент кадрової політики МО</p>	<p>Подача клопотання через військову ієрархію, опрацювання в Департаменті кадрової політики МО</p>	<p>Відсутність чітких критеріїв для вручення; процедура може бути бюрократично складною; залежність від рішення командира; нерівномірність подання кандидатів</p>
<p>Відзнаки окремих родів та видів військ (наприклад, «Знак бойового командира», «За штурм» у Десантноштурмових військах)</p>	<p>Командування відповідного роду/виду військ</p>	<p>Встановлюються внутрішніми актами; конкретні критерії та порядок вручення визначає командування</p>	<p>Залежність від рішення командира; потенційний брак прозорих критеріїв</p>

Нагороди та відзнаки	Хто ухвалює рішення	Особливості процедури	Проблеми
Інші заохочувальні відзнаки	Залежить від військової частини, органу чи підрозділу, які встановлюють відзнаку	Встановлюється локально відповідно до внутрішніх правил	Відсутність єдиного підходу та чіткої класифікації відзнак

Перехід від військової кар'єри до цивільного життя

Військовослужбовці/иці зі статусом ветерана війни та прирівняні до них групи населення мають право на професійну та соціальну адаптацію. У Законі України «Про соціальні послуги» **визначена послуга «соціальна адаптація», що передбачає:**

- допомогу в аналізі життєвої ситуації та розв'язанні проблем;
- психологічну й психіатричну підтримку;
- сприяння відновленню родинних і суспільних зв'язків;
- розвиток соціальних і комунікаційних навичок;
- надання інформації з питань соціального захисту;
- проведення групових сімейних психологічних тренінгів¹⁸⁰.

Постанова Кабінету Міністрів № 432, що регулює таку соціальну адаптацію, поширюється на ветеранів/ок військових формувань на весь період воєнного стану та 12 місяців після його

¹⁸⁰ Закон України № 2671-VIII. (2019, 17 січня). «Про соціальні послуги». zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text

завершення¹⁸¹. Хоча питання адаптації стосуються радше переходу від військової кар'єри до цивільного життя, однак це є важливою частиною прогнозованості військової служби.

Кар'єра після захворювання чи поранення

Під час дії воєнного стану військовослужбовців/иць, яких ВЛК визнала придатними до військової служби за станом здоров'я у військових частинах забезпечення, призначають на посади у військових частинах бойового складу відповідно до номенклатури посад за їхньою письмовою згодою та за клопотанням командира (начальника) відповідної військової частини¹⁸².

Крім того, під час мобілізації та воєнного стану не застосовуються Переліки посад, що можуть бути заміщені військовослужбовцями, які визнані військово-лікарськими комісіями непридатними за станом здоров'я до військової служби¹⁸³. Таких військовослужбовців/иць також можуть призначати на посади за клопотанням командира (керівника) відповідно до номенклатури посад для призначення військовослужбовців/иць.

На практиці командири інколи використовують цей перелік, аби відмовити військовослужбовцю/иці у призначенні на бойову

¹⁸¹ Кабінет Міністрів України. (2017, 21 червня). Постанова № 432 «Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України».

zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-п#Text

¹⁸² Президент України. (2008, 10 грудня). Указ № 1153/2008 «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», пункт 257-1.

zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text

¹⁸³ Міністерство оборони України. (2024, 2 вересня). Наказ № 594 «Про затвердження Переліку посад, що можуть бути заміщені військовослужбовцями, резервістами, які визнані військово-лікарськими комісіями непридатними до військової служби».

zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1345-24#Text

посаду. Водночас деякі поранені військовослужбовці/иці з великим бойовим досвідом не бажають продовжувати службу на тилових посадах. Додатковою причиною для відмови може стати інвалідність, оскільки це дає право на звільнення зі служби. Через це деякі ветерани/ки після поранення не оформлюють інвалідність взагалі або не користуються правом на встановлення інвалідності на групу вище.

Додатково, якщо військовослужбовиць/иця досяг/ла граничного віку перебування на службі, – він чи вона може за бажанням продовжити своє перебування на службі ще на п'ять років за наявності бойового досвіду¹⁸⁴.

¹⁸⁴ Президент України. (2008, 10 грудня). Указ № 1153/2008 «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», пункт 219.
zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text

Грошове забезпечення та пенсії

До грошового забезпечення військовослужбовців/иць входять:

- щомісячні основні виплати;
- щомісячні додаткові виплати (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, премії, винагороди, зокрема за кібербезпеку та особливості служби під час воєнного стану);
- одноразові додаткові виплати (винагороди, додаткові та одноразові винагороди на період воєнного стану, а також допомоги).

Розмір грошового забезпечення військовослужбовця/иці залежить від посади, звання, вислуги років, особливостей проходження служби, наявності чи відсутності наукових ступенів, учених звань тощо.

Додаткові винагороди за виконання бойових (спеціальних) завдань

Під час виконання бойових (спеціальних) завдань військовослужбовці/иці можуть отримувати додаткові винагороди. На період воєнного стану встановлено кілька видів таких винагород залежно від специфіки виконання завдань. Підстави й порядок виплат у системі Міністерства оборони України регулюють **Постанова Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану»**¹⁸⁵

¹⁸⁵ Кабінет Міністрів України. (2022, 28 лютого). Постанова № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану». zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-n#Text

та Наказ МОУ «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам»¹⁸⁶. Останній фактично звужує підстави для отримання додаткових винагород.

100 000 грн на місяць (пропорційно до кількості днів безпосередньої участі)

Постанова КМУ
№ 168,
пункт 1-1

Військовослужбовцям/ицям, які перебувають безпосередньо в районах ведення бойових дій, на тимчасово окупованій рф території України, на території між позиціями Сил оборони та позиціями військ держави-агресора

Наказ МОУ
№ 260,
п. 2 розд.
XXXIV

Уточнення:

- під час ведення бойових (спеціальних) дій на лінії бойового зіткнення з противником на глибину виконання бойових (спеціальних) завдань військовою частиною (підрозділом, зокрема зведеним) першого ешелону оборони або наступу (контрнаступу, контратаки) до батальйону включно;
- у районах ведення воєнних (бойових) дій з виявлення повітряних цілей противника;
- зі здійснення польотів у повітряному просторі областей України, на територіях, де ведуться воєнні (бойові) дії;
- з вогневого ураження противника у складі підрозділу (засобу) ракетних військ і артилерії, підрозділу (засобу) протиповітряної оборони;
- на території противника (зокрема на території між позиціями військ противника та своїх військ, тимчасово окупованих (захоплених) противником територіях);
- з вогневого ураження повітряних, морських цілей противника;
- з виводу повітряних суден з-під удару противника з виконанням зльоту;
- кораблями, катерами, суднами в морській, річковій акваторії (поза межами внутрішніх акваторій портів, пунктів базування, місць тимчасового базування);
- у районах ведення воєнних (бойових) дій медичному персоналу медичних частин та підрозділів (медичних підрозділів підсилення);

¹⁸⁶ Міністерство оборони України. (2018, 7 червня). Наказ № 260 «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text

- з відбиття збройного нападу (вогневого ураження противника) на об'єкти, що охороняються, звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення або насильного заволодіння зброєю, бойовою та іншою технікою;
- у районах ведення воєнних (бойових) дій з розмінування (виявлення, знешкодження та знищення) вибухонебезпечних предметів у місцях виконання завдань за призначенням згідно з бойовими розпорядженнями

50 000 грн на місяць (пропорційно до кількості днів виконання завдань)

Постанова КМУ
№ 168,
пункт 1-1

Військовослужбовцям/ицям, які виконують бойові (спеціальні) завдання у складі органу військового управління, штабу угруповання військ (сил) або штабу тактичної групи до пункту управління оперативно-стратегічного угруповання військ включно, а також у складі командування та штабу військової частини (зведеного підрозділу) (зокрема поза районами ведення бойових (воєнних) дій), який здійснює оперативне (бойове) управління військовими частинами та підрозділами, що ведуть воєнні (бойові) дії на лінії бойового зіткнення на відстані виконання бойових (спеціальних) завдань військовою частиною (підрозділом, зокрема зведеним) першого ешелону оборони або наступу (контрнаступу, контратаки)

Наказ МОУ
№ 260,
п. 2 розд.
XXXIV

Уточнення: перелік цих органів військового управління (управлінь (штабів) угруповань військ (сил)) затверджується Головнокомандувачем Збройних Сил України або начальником Генерального штабу Збройних Сил України

30 000 грн на місяць (пропорційно до кількості днів виконання завдань)

Постанова КМУ
№ 168,
пункт 1-1

Військовослужбовцям/ицям, які виконують бойові (спеціальні) завдання у період здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України

Наказ МОУ
№ 260,
п. 2 розд.
XXXIV

Уточнення, завдання:

- з інтенсивної підготовки для ведення воєнних (бойових) дій у складі військових частин (підрозділів), включених до складу резерву Головнокомандувача Збройних Сил України, сил оборони держави; з управління угрупованнями військ (сил) у складі розгорнутих пунктів управління Генерального штабу Збройних Сил України;

- з управління підпорядкованими силами та засобами відповідно до завдань, які покладаються на Адміністрацію Державної спеціальної служби транспорту, у складі розгорнутих пунктів управління Державної спеціальної служби транспорту; у складі робочої групи або одиночним порядком, визначені Головнокомандувачем Збройних Сил України, начальником Генерального штабу Збройних Сил України, у межах областей України, на територіях яких ведуться воєнні (бойові) дії;
- з розмінування (виявлення, знешкодження та знищення) вибухонебезпечних предметів поза районами ведення бойових дій;
- у складі чинних угруповань військ (сил) сил оборони держави згідно з переліком завдань, затвердженим Міністром оборони України;
- із всебічного забезпечення діючих угруповань військ (сил) сил оборони держави безпосередньо в районах ведення воєнних (бойових) дій;
- з протиповітряного прикриття та наземної оборони об'єктів критичної інфраструктури (у тому числі об'єктів транспортної інфраструктури – військовими частинами та підрозділами Державної спеціальної служби транспорту)

Постанова Кабінету Міністрів України також передбачає одноразову грошову допомогу у розмірі **70 000 грн за кожні 30 днів** (сумарно обчислених) для військовослужбовців/иць, які безпосередньо беруть участь у бойових діях на лінії бойового зіткнення. Йдеться про виконання бойових (спеціальних) завдань підрозділом першого ешелону оборони або наступу (контрнаступу, контратаки) – до рівня ротного опорного пункту включно, а також на тимчасово окупованій рф території України, на території між позиціями Сил оборони та позиціями військ держави-агресора в районах ведення воєнних дій та на території держави-агресора¹⁸⁷.

¹⁸⁷ Кабінет Міністрів України. (2022, 28 лютого). Постанова № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану», абзац 2 пункт 1-1. zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-p#Text

На практиці Наказ Міністерства оборони України своїм порядком визначає значно вужчий перелік підстав для отримання щомісячної додаткової винагороди у розмірі 100, 50 та 30 тисяч гривень:

«[...] вони рахують виплати там 100 тисяч, виключно так званий батальйонний район оборони, який складає до 3,5 кілометрів по бойовому статуту. Але крім тих, хто на передових позиціях, більше ніхто в ці 3,5 кілометри не заходить, бо нема сенсу там перебувати, це апріорі прирівнюється до загибелі, якщо ти не в якихось там бліндажах. [...] Батальйонний район оборони: в ньому повинен знаходитись КСП батальйону. А КСП батальйону – це такі підрозділи, які заходять, виходять, одні доповідають, інші привозять, заїжджають постійно. Ти, якщо його організуєш на відстані 3,5 кілометри, то тебе по-любому вчислять, по-любому твій КСП знищать. І фактично ти розміщуєш його там за 7–10 кілометрів, щоб і керувати боєм. А тобі приїжджають і кажуть, ти не маєш права на 100 тисяч отримувати. Бо от у нас так написано. По-перше, є постанова Кабміну, яка регулює ці 100 тисяч виплату. А на підставі цієї постанови Кабміну ще Міністр оборони видав [Наказ – прим. авт.]. То Постанова Кабміну каже про те, що платиться 100 тисяч, коли виконуються бойові завдання всім, хто виконує бойові завдання підрозділом, який знаходиться на лінії зіткнення, в районах ведення бойових дій. Райони ведення бойових дій – це 20–30 кілометрів від лінії зіткнення. То міністр видав порядок, в якому зазначено про те саме пріснопам'ятне БРО. І каже: "ні, не треба платити так, як каже Кабінет Міністрів. Треба платити так, як ми для себе вирішили". [...] І виходить, на рівному місці саме тих, хто дійсно і виконує бойові завдання, і ризикує, їм платять менше. [...] І це теж впливає і на морально-психологічний стан, і на мотивацію людей, коли ви ризикуєте постійно, а вам кажуть: "Та ні, вертайте, вам виплачені гроші, вам комісія приїхала, і сказала, що ви їх незаконно отримали, тепер їх вертайте". А я до чого веду, що всі про це знають, дають інтерв'ю, і командувачі, і так далі, що війна змінилася, і цю кіл-зону. А змінюйте бойовий статут, змінюйте підходи, вимоги, змінюйте підстави для оплати. Ніхто цього не робить», – експертне інтерв'ю з начальником штабу бригади Сухопутних військ ЗС України

Додатково виникають виклики щодо нерозуміння військовослужбовцями/ицями критеріїв, на основі яких сформовано матрицю щомісячних додаткових винагород:

«Буває таке, що оператори [БПЛА] за весь місяць отримують сотку, якщо вони щодня роблять вильоти. [...] Ця робота є безпечніше [ніж робота піхотинця] і тут є трошечки незрозумілість. Багато військовослужбовців пишуть скарги, що чому хтось виходить на позиції, стріляє з автомата та отримує 100, а хтось, який робить виліт на БПЛА якомусь і також отримує 100, але це так і прописано.», – експертне інтерв'ю з начальником фінансової служби однієї з військових частин сил оборони

Додаткові винагороди у зв'язку з пораненням, зникненням безвісти чи полоном

Окрім щомісячних та одноразових додаткових винагород за виконання визначених нормативно-правовим регулюванням завдань, військовослужбовці/иці також мають право на **додаткову винагороду у розмірі 100 000 грн:**

- у зв'язку з пораненням (контузією, травмою, каліцтвом), пов'язаним із захистом Батьківщини, під час стаціонарного лікування або реабілітації (зокрема під час переведення між медичними закладами та відпустки для лікування за висновком ВЛК, але не більше ніж 12 місяців безперервно)^{188, 189};
- щомісяця у випадку зникнення безвісти чи захоплення в полон^{190, 191}.

Якщо після поранення, пов'язаного із захистом Батьківщини, військовослужбовця/ицю за висновком ВЛК визнають обмежено придатним/ою або тимчасово непридатним/ою з переоглядом через 6–12 місяців і зараховують у розпорядження командира, то протягом перших двох місяців він/вона отримує повне грошове забезпечення за останньою посадою (без додаткової винагороди). Після двох місяців виплачують **оклад за званням, надбавку за вислугу років та додаткову винагороду 20 100 грн на місяць** пропорційно часу перебування в розпорядженні¹⁹².

¹⁸⁸ Кабінет Міністрів України. (2022, 28 лютого). Постанова № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану», абзац 4 пункти 1-2. zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-n#Text

¹⁸⁹ Міністерство оборони України. (2018, 7 червня). Наказ № 260 «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам», абзац 25 пункт 2 розділ XXXIV. zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text

¹⁹⁰ Кабінет Міністрів України. (2022, 28 лютого). Постанова № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану», абзац 4 пункти 1-2. zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-n#Text

¹⁹¹ Міністерство оборони України. (2018, 7 червня). Наказ № 260 «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам», абзац 4 пункт 11 розділ XXXIV. zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text

¹⁹² Там само, абзац 25 пункт 2 розділ XXXIV.

Однак після зміни статусу «обмежено придатний» на «придатний за станом здоров'я до військової служби у частинах забезпечення [...]» така виплата фактично не здійснюється через неузгодженість формулювань у нормативно-правових актах.

Інші види грошової допомоги

Під час вибуття в щорічну основну відпустку (повну або її частину) військовослужбовцю/иці виплачують **грошову допомогу на оздоровлення**. Її можуть виплатити й без відпустки — на підставі рапорту.

Розмір залежить від:

- посадового окладу;
- окладу за військовим званням;
- надбавки за вислугу років;
- щомісячних додаткових різновидів грошового забезпечення (крім винагород) за займаною посадою, на які військовослужбовець/иця має право на день підписання наказу про виплату на оздоровлення¹⁹³.

Також військовослужбовці/иці раз на рік можуть отримати **матеріальну допомогу для розв'язання соціально-побутових питань** у розмірі місячного грошового забезпечення. Підстави для надання такої допомоги змінюються щороку — до них належать, наприклад, народження дитини, тяжке захворювання або смерть когось із членів сім'ї військовослужбовця/иці¹⁹⁴.

¹⁹³ Міністерство оборони України. (2018, 7 червня). Наказ № 260 «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам», розділ XXII. zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text

¹⁹⁴ Міністерство оборони України. (2018, 7 червня). Наказ № 260 «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам», розділ XXIV. zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text

Пенсійне забезпечення

Для військовослужбовців/иць, незалежно від наявності бойового досвіду, законодавство передбачає військові пенсії за вислугу років та у зв'язку з інвалідністю.

У контексті пенсійного забезпечення військовослужбовців/иць варто розглянути два поняття — **право на військову пенсію** та **розрахунок пенсійного забезпечення**.

Право на військову пенсію

Визначальною умовою для права на пенсію за вислугу є **тривалість самої служби**. Вислуга років — це календарний період служби, який дає право на вихід на пенсію¹⁹⁵.

Умови для отримання військової пенсії

Вислуга 25 календарних років	Вислуга менше 25 календарних років, але не менше ніж 12 років шість місяців
Пенсія складатиме 65 % від грошового забезпечення	Військовослужбовці/иці, які були мобілізовані та / або проходили службу за контрактом нетривалий період можуть претендувати на військову пенсію за додаткових умов: наявності цивільного стажу; досягнення 45-річного віку на момент звільнення з військової служби ¹⁹⁶

За цих умов участь у бойових діях не впливає на право на пенсію за вислугу років

У разі встановлення інвалідності, пов'язаної зі службою, військовослужбовець/иця може отримувати військову пенсію у зв'язку з інвалідністю незалежно від тривалості служби.

¹⁹⁵ Верховний Суд. (2021, 14 квітня). Постанова у справі № 480/4241/18 (адміністративне провадження № К/9901/15011/19). Єдиний державний реєстр судових рішень. reyestr.court.gov.ua/Review/96250219

¹⁹⁶ Закон України № 2262-XII. (1992, 9 квітня). «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», абзац 1 пункт «б» стаття 12. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#n41

Водночас скористатися правом на військову пенсію можна лише після звільнення зі служби.

Розрахунок військової пенсії

Якщо військовослужбовець/иця має право на військову пенсію, то бойовий досвід впливає на її розрахунок по-різному залежно від виду пенсії – за вислугу років або у зв'язку з інвалідністю.

Пенсія за вислугу років

Базова пенсія	Пільгова вислуга років для УБД
Якщо є 25 календарних років вислуги, пенсія становить 65 % грошового забезпечення ¹⁹⁷	Участь у бойових діях рахується «один місяць за три», що збільшує стаж і, відповідно, розмір пенсії ¹⁹⁸
Приклад: якщо з 25 років вислуги один рік — бойовий, пенсія зросте приблизно на 5 % і становитиме вже 70 % від визначеного грошового забезпечення	

Пенсія у зв'язку з інвалідністю

На розмір пенсії у зв'язку з інвалідністю бойовий досвід суттєво не впливає. Така пенсія залежить від групи й причини інвалідності. Навіть якщо інвалідність виникла внаслідок захисту Батьківщини (тобто поранення / каліцтво / захворювання було отримане у зв'язку з участю в бойових діях), то розмір пенсії за законодавством лишається сталим — 60, 80, 100 % від визначеного грошового забезпечення¹⁹⁹. Така пенсія буде і у військовослужбовця/иці, який/а один місяць виконував/ла бойові завдання, та у людини, у якої бойового досвіду рік і більше.

¹⁹⁷ Закон України № 2262-XII. (1992, 9 квітня). «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», стаття 13. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#n41

¹⁹⁸ Експертне інтерв'ю юристкою-фахівчицею у сфері пенсійного забезпечення.

¹⁹⁹ Закон України № 2262-XII. (1992, 9 квітня). «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», стаття 21. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#n41

Пільгова вислуга враховується під час нарахування надбавки за вислугу років. Сума пільгової вислуги впливає на розмір пенсії.

Надбавки та доплати

Незалежно від виду пенсії за участь у бойових діях до неї нараховують доплати: від 25 % до 50 % від прожиткового мінімуму для непрацевдатних осіб (у 2026 році – від 648,75 грн до 1 297,50 грн).

Ключовий чинник

На розмір військової пенсії найбільше впливає **грошове забезпечення за останньою посадою на час звільнення зі служби** з урахуванням звання та окладу військовослужбовця/иці. Додаткові винагороди за участь у бойових діях під час розрахунку пенсії не враховуються.

«Військові пенсії, вони призначаються з грошового забезпечення, з основних видів і додаткових видів. От у нас є основні види, які враховуються, це оклад, звання, вислуга, і вони беруться в тих розмірах і за тією посадою, які були на момент звільнення. Тобто його звільнили з 1 січня 2025 року з посади водія, от з посади водія візьмуть оклад, звання, вислугу. При цьому, як я казала, вислуга буде тут враховуватись оця процентовка з урахуванням пільгової. Тому що у нас були такі випадки, що особа в нас була командиром батальйону у 2024-му, потім отримала поранення, його перевели водієм, чомусь, і звільнили. І виходить, що оклад звання і вислуга у нього буде на час звільнення, тобто водія, а не командира взводу, чи роти, тому подібне», – експертне інтерв'ю з юристкою-фахівчиною у сфері пенсійного забезпечення

Окрім того, усі додаткові види грошового забезпечення враховуються лише за останні 24 місяці військової служби або за фактичні місяці, якщо служба тривала менше. Виплати за участь у бойових діях не враховуються взагалі під час обчислення.

«[...] але є ще додаткові види грошового забезпечення. Це премії, це надбавки, це надбавка за таємність, за спортивні звання, там, можливо, він був заслужений, там чогось, надбавка за заслужений, донором був, це буде надбавка за донорство. Оце все, оце додаткові види: вони враховуються за останні 24 місяці служби перед звільненням, за повні календарні місяці. Тобто це все сумується і ділиться на 24. І оця сума, яка виходить, це додається до цих основних, і з нього вже береться оця процентовка, там 50, 60, 70 відсотків. Але проблема виникає саме в цих додаткових видах», — експертне інтерв'ю з юристкою-фахівчиною у сфері пенсійного забезпечення

Саме **щомісячні додаткові види грошового забезпечення** (премії, підвищення окладу, надбавки за особливі умови служби тощо), які військовослужбовець/иця отримував/ла перед звільненням зі служби, **найбільше впливають на розмір пенсії**²⁰⁰.

Тому перебування в розпорядженні перед звільненням понад два місяці, коли військовослужбовець/иця не отримує грошового забезпечення або отримує його в значно меншому розмірі, негативно впливає на розмір пенсії²⁰¹.

Право на цивільну пенсію

Якщо ветеран/ка не має підстав для виходу на військову пенсію (через недостатню вислугу або якщо продовжує службу попри інвалідність, пов'язану зі службою), він або вона може скористатися загальною системою пенсійного забезпечення²⁰². Водночас варто враховувати, що наразі **призначення цивільної пенсії (за віком чи у зв'язку з інвалідністю) залежить від тривалості страхового стажу** — як військового, так і цивільного.

²⁰⁰ Закон України № 2262-XII. (1992, 9 квітня). «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», стаття 43. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#n41

²⁰¹ Експертне інтерв'ю з юристкою-фахівчиною у сфері пенсійного забезпечення.

²⁰² Закон України № 1058-IV. (2003, 9 липня). «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text

Для пенсії за віком бойовий досвід враховується	Для загальної пенсії у зв'язку з інвалідністю бойовий досвід не враховується
<p>Дає право на більш ранній вихід на пенсію (50 років для жінок і 55 років для чоловіків) та за меншого стажу²⁰³</p>	<p>Обов'язковою залишається вимога щодо страхового стажу – однакова для всіх. Це може створювати проблеми, особливо для молодих військовослужбовців/иць, які отримали поранення на початку служби й не мають достатнього стажу. У результаті вони, маючи статус людини з інвалідністю, можуть не мати права на жоден вид пенсії, поки залишаються на службі</p>

Механізм розрахунку цивільної пенсії суттєво відрізняється від механізму обчислення військової: пільгова вислуга років не враховується, але додаткові винагороди за участь у бойових діях будуть включені до розрахунку.

Вид пенсійного забезпечення	Підстава набуття права	Розрахунок пенсії
<p>Загальне пенсійне забезпечення²⁰⁴</p>	<p>Вік – 55 років для чоловіків (зі стажем не менше ніж 25 років) та 50 років для жінок (зі стажем не менше ніж 20 років). Стаж враховує цивільне працевлаштування та військову службу</p>	<p>Загальні калькуляції всіх оподатковуваних надходжень без урахування пільгової вислуги років (один місяць до трьох у періоди участі в бойових діях)</p>
	<p>Наявність інвалідності. Стаж впливає на призначення пенсії</p>	<p>Загальні калькуляції всіх оподатковуваних надходжень без врахування пільгової вислуги років (1 місяць до трьох у періоди участі в бойових діях)</p>

²⁰³ Закон України № 1058-IV. (2003, 9 липня). «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», стаття 115. zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text

²⁰⁴ Закон України № 1058-IV. (2003, 9 липня). «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text

Вид пенсійного забезпечення	Підстава набуття права	Розрахунок пенсії
Військове пенсійне забезпечення ²⁰⁵	25 років вислуги незалежно від статусу УБД та віку. Звільнення зі служби	Калькуляція з урахуванням пільгової вислуги років (один місяць до трьох у період участі в бойових діях), однак без урахування одноразових грошових винагород за участь у бойових діях. Інші надбавки та премії враховуються лише протягом останніх двох років військової служби
	Наявність інвалідності, пов'язаної зі службою. Вислуга років чи цивільна робота не впливають на призначення. Звільнення зі служби	Калькуляція з урахуванням групи та причини інвалідності, однак без урахування одноразових грошових винагород за участь у бойових діях. Інші надбавки та премії враховуються лише протягом останніх двох років військової служби
Змішане пенсійне забезпечення ²⁰⁶	25 років страхового стажу, з яких мінімум 12 років шість місяців — це військова служба. За умови виходу на пенсію після 45 років. Звільнення зі служби	Загальні калькуляції всіх оподатковуваних надходжень без урахування пільгової вислуги років (один місяць до трьох у період участі в бойових діях). Інші надбавки та премії враховуються лише протягом останніх двох років військової служби

²⁰⁵ Закон України № 2262-ХІІ. (1992, 9 квітня). «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», стаття 12. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text

²⁰⁶ Закон України № 2262-ХІІ. (1992, 9 квітня). «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», абзац 1 пункт "б" стаття 12. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text

У будь-якому разі, **навіть маючи право на кілька видів пенсійного забезпечення, людина може вибрати лише один.** Водночас військова пенсія значно вища за цивільну. За даними звітності про чисельність пенсіонерів і суми призначених місячних пенсій станом на січень 2025 року²⁰⁷, середній розмір пенсії у зв'язку з інвалідністю за військовим законом становив 15 600 грн, а цивільної пенсії у зв'язку з інвалідністю — 3 600 грн.

²⁰⁷ Пенсійний фонд України. (2025, 16 квітня). Звіт про чисельність пенсіонерів та суми призначених місячних пенсій, станом на 01.01.2025 (6-ПФ). pfu.gov.ua/content/uploads/2025/04/6-pf-01-01-2025.pdf

Медичне забезпечення

Відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей», військовослужбовці/иці мають право на безоплатну медичну допомогу²⁰⁸. Окремі гарантії передбачені Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», зокрема безоплатне зубопротезування, забезпечення ліками та іншими пільгами для учасників бойових дій²⁰⁹.

Лікування військовослужбовців/иць відбувається стаціонарно — у військових закладах охорони здоров'я чи в цивільних медичних установах. Також лікування можливе й у приватних медичних закладах за умови домовленості про безоплатну медичну допомогу для військовослужбовців/иць у межах Програми медичних гарантій НСЗУ або ж якщо заклад самостійно покриває оплату лікування чи надає знижку. Направлення на лікування надає начальник/ця медичної служби, тож від нього / неї залежить можливість військовослужбовця/иці отримати належну медичну допомогу. Проте викликом тут постає відсутність чітких критеріїв для такого направлення, особливо у сфері психічного здоров'я²¹⁰.

²⁰⁸ Закон України № 2011-XII. (1991, 20 грудня). «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей», ст. 11. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

²⁰⁹ Закон України № 3551-XII. (1993, 22 жовтня). «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», стаття 12. zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text

²¹⁰ Експертне інтерв'ю з офіцером медичної служби однієї з військових частин сил оборони.

Фізичне здоров'я

У разі хвороби або поранення (контузії травми або каліцтва) військовослужбовцю/иці на підставі висновку ВЛК надають **відпустку для лікування зі збереженням грошового та матеріального забезпечення**. Тривалість такої відпустки визначає характер захворювання чи поранення²¹¹. Також військовослужбовців/иць, відповідно до висновку ВЛК, можуть направити на лікування або реабілітацію за кордоном²¹².

З початком повномасштабного вторгнення рф військовослужбовці/иці, які беруть участь у бойових діях, отримали право на **безоплатне медичне забезпечення репродуктивних послуг**: забір, кріоконсервацію та зберігання їхніх репродуктивних клітин на випадок втрати репродуктивної функції під час виконання обов'язків із захисту держави²¹³.

²¹¹ Закон України № 2011-ХІІ. (1991, 20 грудня). «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей», абзац 1 пункт 11 стаття 10-1. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

²¹² Там само», абзац 9 пункт 1 стаття 11.

²¹³ Там само, абзац 10 пункт 1 стаття 11.

Психічне здоров'я

У Збройних Силах України для підтримки психічного здоров'я військовослужбовців/иць, які беруть участь у бойових діях, впроваджуються **заходи з психологічної допомоги**. Зокрема, в районах виконання завдань працюють мобільні групи, які допомагають адаптуватися до бойових умов, знизити рівень стресу, надають психокорекційну допомогу після травм і підтримують під час декомпресії після повернення із зон бойових дій^{214, 215}.

Держава також забезпечує безоплатну психологічну допомогу учасникам бойових дій через підрозділи психологічних служб військових частин або, за потреби, в закладах-партнерах²¹⁶. Військовослужбовці/иці, які перебували в полоні, після звільнення обов'язково проходять відновлювальні та адаптаційні заходи за встановленими Міністерством оборони правилами²¹⁷.

²¹⁴ Міністерство оборони України. (2025, 11 листопада). Наказ № 768 «Про затвердження Порядку організації психологічної допомоги в системі Міністерства оборони України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1930-25#Text

²¹⁵ Міністерство оборони України. (2023, 27 жовтня). Наказ № 637 «Про затвердження Концепції військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року». zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23#Text

²¹⁶ Закон України № 2011-XII. (1991, 20 грудня). «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей», абзац 6 пункт 1 стаття 11. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

²¹⁷ Там само, абзац 7 пункт 1 стаття 11.

Забезпечення житлом

Нормативно-правове регулювання забезпечення військовослужбовців/иць житлом сформувалося в період мирного часу. Відповідно до **Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їхніх сімей»**, держава має забезпечувати військовослужбовців/иць житлом або виплачувати компенсацію за нього²¹⁸. Згідно із чинними нормами, військовослужбовці/иці, призвані під час мобілізації, мають проживати у казармах, а військовослужбовці/иці з сім'ями – у службовому житлі, наданому Міністерством оборони, або, за його відсутності, у спеціальних гуртожитках.

Проте зазначені вище норми абсолютно не відповідають умовам сучасної війни, за яких військовослужбовці/иці мають проживати розосереджено, щоб уникнути виявлення місць їхнього скупчення й ураження противником. Також вони фактично самостійно забезпечують себе житлом у цивільному секторі та додатково орендують житло у прифронтових районах власним коштом²¹⁹.

Тобто житлові потреби військовослужбовців/иць як частина їхнього добробуту у військовому середовищі нині залишаються недостатньо врегульованими на державному рівні.

Водночас **Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»** передбачає низку **соціальних гарантій та пільг для ветеранів/ок, зокрема:**

- знижку в 75 % на оплату житла та комунальних послуг;
- знижку на паливо для осель без центрального опалення;

²¹⁸ Закон України № 2011-XII. (1991, 20 грудня). «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей», стаття 12. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

²¹⁹ Експертне інтерв'ю з колишнім начальником групи персоналу бригади Сухопутних військ ЗС України.

- першочергове забезпечення житлом і земельними ділянками;
- сприяння у ремонті житла та забезпеченні паливом²²⁰.

Додатково Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачає:

- позачергово надавати житло для учасників бойових дій за визначених умов;
- одноразову можливість отримати кредит на будівництво або придбати житла строком до 20 років (бюджетним коштом) для тих, хто не отримав житло під час служби;
- компенсацію 50 % першого внеску за іпотекою²²¹. Закон також гарантує додаткові 100 тисяч гривень після першого року військової служби й 100 тисяч гривень – після другого року для військовослужбовців/иць, які підписали перший контракт незалежно від бойового досвіду. Однак попри закріплення такої гарантії на рівні закону, Кабінет Міністрів України досі не визначив порядок її реалізації, через що фактично скористатися цим правом неможливо);
- житло або грошову компенсацію військовослужбовцям/ицям, які проходили службу на тимчасово окупованих територіях, були забезпечені службовим чи іншим житлом, отримали статус внутрішньо переміщених осіб і продовжують службу, незалежно від їхнього бойового досвіду²²².

Тобто в зазначених вище нормах йдеться передусім про житло в цивільному середовищі або в мирний час – за умови, що військовослужбовець/иця проходить службу за місцем проживання. **У період воєнного стану, особливо під час участі в бойових діях, реалізація таких прав суттєво ускладнена.**

²²⁰ Закон України № 2011-XII. (1991, 20 грудня). «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей», стаття 14. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

²²¹ Відповідно до Умов забезпечення приватним акціонерним товариством «Українська фінансова житлова компанія» доступного іпотечного кредитування громадян України.

²²² Закон України № 2011-XII. (1991, 20 грудня). «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей», стаття 12. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

Важливим елементом сприятливого фізичного середовища в контексті добробуту у військовому середовищі є також мобільність. Військовослужбовці/иці, які мають статус УБД, або особи з інвалідністю внаслідок війни користуються **додатковими пільгами на проїзд** у міському, приміському та міжміському транспорті (автомобільному, залізничному, морському, річковому та повітряному). Водночас ці пільги не пов'язані з фактичним проходженням військової служби та доступні всім ветеранам/кам.

Стосунки з родиною та соціальний захист членів сім'ї

Соціальні зв'язки є одним із важливих елементів добробуту ветеранів і ветеранок у військовому середовищі. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України значно вплинуло на можливість військовослужбовців/иць проводити час зі своєю родиною та друзями / подругами. Це потенційно може впливати і на їхній морально-психологічний стан, про що неодноразово зазначали респонденти/ки під час експертних інтерв'ю^{223, 224}.

Тому важливими є можливість зберігати сімейні зв'язки завдяки спільному проживанню чи переміщенню разом із рідними, відпусткам як інструменту відновлення та спільному проведенню часу, а також комплексній підтримці родин через служби супроводу. Далі розглянемо кожен із цих аспектів докладніше.

Служба поряд із місцем проживання та спільне переміщення подружжя

У цьому контексті важливо зазначити право військовослужбовців/иць на переміщення у зв'язку зі станом здоров'я членів сім'ї²²⁵. Зокрема, у разі переведення військовослужбовця/иці-контрактника/ці до іншого місця служби необхідно розв'язувати питання одночасного переведення другого з подружжя, якщо він або вона також є військовослужбовцем/ицею за контрактом.

²²³ Експертне інтерв'ю з офіцером медичної служби однієї з військових частин сил оборони.

²²⁴ Експертне інтерв'ю з колишнім начальником групи персоналу бригади Сухопутних військ ЗС України.

²²⁵ Президент України. (2008, 10 грудня). Указ № 1153/2008 «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», пункт 113.
zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text

Однак таке правило не застосовується у випадках:

- переведення за результатами атестації;
- застосування дисциплінарного стягнення;
- ризику порушення антикорупційного законодавства;
- неможливості одночасного призначення на військові посади в межах одного населеного пункту (гарнізону) та в разі відмови одного з подружжя від звільнення з військової служби²²⁶.

На практиці таке переведення може бути значно ускладненим під час воєнного стану через високу інтенсивність ведення бойових дій та дефіцит кадрів у Силах оборони.

Відпустки

Відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», військовослужбовцям/ицям гарантовані різні **види відпусток**, які дають змогу провести час із сім'єю:

- щорічна основна відпустка (до 30 днів);
- додаткова відпустка, визначена Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (14 днів);
- за сімейними обставинами;
- за станом здоров'я;
- у зв'язку з вагітністю та пологами;
- по догляду за дитиною до трьох або шести років;
- за знищену техніку (до 15 днів).

²²⁶ Президент України. (2008, 10 грудня). Указ № 1153/2008 «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», пункт 114.
zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text

Крім того, військовослужбовцям/ицям віком від 18 до 25 років, які не мають вищої освіти та здобувають вищу або фахову передвищу освіту (крім навчання у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти), надається відпустка у зв'язку з навчанням.

Відпустки під час проходження військової служби надаються без урахування часу, необхідного для проїзду до місця їх проведення та повернення назад²²⁷.

Право на відпустку за сімейними обставинами надається в разі певних подій у житті військовослужбовця/иці. Термін відпустки варіюється залежно від характеру події та ступеня спорідненості людини, до якої необхідно поїхати. Однак загальна тривалість такої відпустки не може перевищувати 15 календарних днів протягом року²²⁸.

Відпустки за сімейними обставинами надаються в разі:

- укладення військовослужбовцем/ицею шлюбу — до десяти календарних днів;
- тяжкого стану здоров'я або смерті кровно рідних або по шлюбу:
 - дружини (чоловіка), батька (матері), вітчима (мачухи), сина (дочки), пасинка (падчерки), рідного брата (рідної сестри) військовослужбовця/иці, батька (матері) подружжя або людини, на вихованні якої перебував/ла військовослужбовець/иця, — до семи календарних днів;
 - інших рідних — до трьох календарних днів;
- пожежі або іншого стихійного лиха, яке спіткало сім'ю військовослужбовця/иці або його / її рідних — до 15 календарних днів;

²²⁷ Закон України № 2011-XII. (1991, 20 грудня). «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей», пункт 9 стаття 10-1.
zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

²²⁸ Там само», пункт 10 стаття 10-1.

- в інших виняткових випадках, один раз на рік, коли присутність військовослужбовця/иці в сім'ї необхідна, за рішенням командира військової частини — до трьох календарних днів²²⁹.

Під час дії особливого періоду воєнного стану тривалість відпустки за сімейними обставинами не може перевищувати десять днів²³⁰.

Діяльність служб супроводу

Навіть за наявності передбачених законодавством прав і можливостей, пов'язаних із відпустками, переміщенням чи соціальними гарантіями, їх реалізація на практиці часто потребує додаткового супроводу та координації. Особливо це стосується випадків поранення, тривалого лікування, зникнення безвісти, перебування в полоні або загибелі військовослужбовця/иці, коли до процесу залучені різні інституції, а навантаження на родину суттєво зростає.

Тут ключову роль відіграють служби супроводу, які покликані забезпечити комплексну підтримку військовослужбовців/иць і їхніх сімей, а також допомогти у навігації системою соціальних, медичних і правових послуг. Розгортання служб супроводу у всіх військових частинах ЗС України та інших Силах оборони є важливим кроком для посилення захисту прав військовослужбовців/иць і їхніх родин, а також для підвищення рівня мотивації та довіри до командування.

Так у 2024–2025 роках в Україні розробили необхідну нормативно-правову базу для функціонування таких служб. Зокрема у 2024 році ухвалили Постанову Кабінету Міністрів України

²²⁹ Закон України № 2011-XII. (1991, 20 грудня). «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей», пункт 9 стаття 10-1.
zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

²³⁰ Там само, пункт 18 стаття 10-1.

для всіх Сил оборони²³¹ та відомчі накази Міністерства оборони (ЗС України, Державна спеціальна служба транспорту)²³², Головного управління розвідки²³³ та Міністерства внутрішніх справ²³⁴; а у 2025 році начальник Генерального штабу затвердив окремий наказ щодо особливостей розгортання служб супроводу в ЗС України²³⁵. Ці документи визначають функції служб, їхню цільову аудиторію та закріплюють відповідальність за їхнє розгортання й ефективну роботу.

Служба супроводу у військових частинах надає комплексну підтримку, спрямовану на задоволення соціальних, медичних та інформаційних потреб військовослужбовців/иць, зокрема тих, хто отримав поранення, контузію, травму або каліцтво, захворів під час виконання службових обов'язків, загинув, зник безвісти чи перебував у полоні, і їхніх сімей.

Основні функції служб:

- супроводжувати військовослужбовців/иць у процесі медичного обслуговування, ВЛК та МСЕК;
- оцінювати функціональні можливості військовослужбовців/иць;

²³¹ Кабінет Міністрів України. (2024, 20 серпня). Постанова № 948 «Деякі питання впровадження діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей». zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-2024-r#n10

²³² Міністерство оборони України. (2025, 29 січня). Наказ № 59 «Про затвердження Положення про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в системі Міністерства оборони України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0213-25#Text

²³³ Міністерство оборони України. (2025, 10 квітня). Наказ № 67 «Про затвердження Положення про службу супроводу військовослужбовців Головного управління розвідки Міністерства оборони України та членів їх сімей». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0582-25#Text

²³⁴ Міністерство внутрішніх справ України. (2024, 11 листопада). Наказ № 750 «Про затвердження Положення про служби супроводу військовослужбовців Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1899-24#Text

²³⁵ Генеральний штаб Збройних Сил України. (2025, 8 вересня). Наказ № 149 «Про деякі питання служб супроводу у Збройних Силах України».

- надавати консультації щодо грошового забезпечення, пільг, відпусток і соціального захисту;
- сприяти забезпеченню речами першої потреби та допомога в оформленні документів;
- підтримувати постійний зв'язок з медичними закладами, членами сімей, органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими організаціями, волонтерами і благодійними фондами;
- забезпечувати психосоціальну підтримку та відновлення соціальних і родинних зв'язків для військовослужбовців/иць після звільнення з полону або примусової ізоляції;
- сприяти відновленню документів і надання правової допомоги;
- контролювати дотримання прав і соціальних гарантій військовослужбовців/иць.

Так, служби супроводу виконують координаційну та підтримувальну функції, забезпечуючи комплексний підхід до захисту прав військовослужбовців/иць і їхніх сімей²³⁶.

Виплати у разі зникнення безвісти, полону чи загибелі військовослужбовця/иці

Окремим виміром системи забезпечення добробуту є наявність чітких механізмів підтримки у критичних ситуаціях, пов'язаних із ризиками служби. Йдеться про випадки зникнення безвісти, перебування в полоні або загибелі, які мають безпосередній вплив не лише на самих військовослужбовців/иць, а й на їхні родини.

²³⁶ Кабінет Міністрів України. (2024, 20 серпня). Постанова № 948 «Деякі питання впровадження діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей», пункт 3. zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-2024-n#n10

Так важливим інструментом реалізації такої підтримки є **можливість скласти особисті розпорядження на випадок зникнення безвісти / перебування в полоні чи окреме на випадок загибелі**²³⁷.

Це гарантує військовослужбовцю/иці право самостійно визначати, кому виплачуватимуть його / її грошове забезпечення під час полону чи зникнення безвісти (грошове забезпечення + 100 000 додаткової грошової винагороди), а також одноразову грошову допомогу (ОГД) в розмірі 15 млн гривень у разі загибелі. Якщо військовослужбовець/иця не складе розпорядження у разі зникнення безвісти / полону, то 50 % від суми залишатиметься на його / її рахунку, а решту розподілять між рідними в порядку, визначеному законом.

Водночас законодавство визначає певні групи людей, які мають отримати частку ОГД у випадку загибелі військовослужбовця/иці незалежно від змісту особистого розпорядження. До них входять:

- малолітні та неповнолітні діти;
- повнолітні непрацездатні діти;
- непрацездатна вдова (вдівець);
- непрацездатні батьки загиблого/ї (померлого/ї) військовослужбовця/иці.

Однак вони можуть отримати лише 50 % від частки, яка належала б кожному з них у разі призначення й виплати одноразової грошової допомоги за загальним порядком²³⁸.

²³⁷ Кабінет Міністрів України. (2024, 14 травня). Постанова № 550 «Про затвердження Порядку та строків передачі військовослужбовцем оригіналу особистого розпорядження командирів військової частини, командирів/керівників підрозділу органу (служби, військового формування) для зберігання в особовій справі». zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-2024-p#n8

²³⁸ Закон України № 2011-XII. (1991, 20 грудня). «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», абзац 2 частина 2 стаття 16-1. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

Висновки

Концепція військової кадрової політики та Стратегія розвитку людського капіталу спрямовані на управління персоналом, включно з підготовкою, мотивацією, соціальним забезпеченням і підтримкою ветеранів/ок, що в підсумку має сприяти підвищенню обороноздатності держави. Водночас Стратегія визнає існування системних проблем у підготовці, психологічній підтримці, соціальних виплатах та цифровізації послуг, що потребують подальшого врегулювання.

Порядок надання статусу учасника бойових дій змінювався від періоду АТО до сьогодні з урахуванням змін характеру бойових дій. Якщо спочатку право на УБД мали виключно військовослужбовці/иці військових формувань, то згодом до цього переліку увійшли й інші категорії, зокрема ДСНС, ДКВС, ДБР, НАБУ.

Окремою проблемою залишається надання статусу УБД добровольцям. У 2020 році запрацювала процедура надання статусу тим групам людей, які виконували бойові завдання з військовими підрозділами, хоча мали статус цивільних. З початком повномасштабного вторгнення було ухвалено додаткові норми щодо надання статусу УБД тим добровольцям/ицям, які взяли до рук зброю без вступу до лав Сил оборони з перших днів повномасштабного вторгнення. Хоча добровольці/иці й надалі можуть отримати статус УБД, опитані експерти/ки ставляться до цього скептично. На їхню думку, наразі існує достатньо можливостей для офіційного вступу до Сил оборони та виконання бойових завдань у статусі військовослужбовця/иці.

Законодавство встановлює два шляхи отримання УБД: через розгляд документів комісією або автоматично через внесення даних до Реєстру. Водночас відсутність чітких критеріїв щодо характеру виконаних завдань, тривалості участі та територіального чинника зумовлює неоднорідність практики та ускладнює визначення права на цей статус.

Досвід участі у бойових діях безпосередньо впливає на присвоєння звань та призначення на посади у період воєнного стану. Так, ветеранам війни можуть присвоїти сержантські або офіцерські звання без відповідної підготовки чи вищої освіти. Також для військовослужбовців/иць офіцерського складу передбачені скорочені строки вислуги, якщо вони служать у військових частинах бойового складу, тимчасово до них прикомандировані чи отримали хворобу або поранення, внаслідок яких стали непридатними до військової служби або придатними до служби у військових частинах забезпечення.

До підготовки та освіти військовослужбовців/иць входять спеціальні курси та п'ятиступеневу систему професійного навчання за моделлю НАТО, що відкриває можливості для розвитку компетенцій, перекваліфікації та поєднання служби з навчанням у закладах професійної та вищої освіти. Для ветеранів війни держава передбачає фінансову підтримку освіти, пільгові кредити, стипендії та інші гарантії, що сприяють підвищенню професійного рівня та розвитку кар'єри.

Важливим елементом добробуту у військовому середовищі є система нагород і відзнак, яка дає змогу відзначати досягнення військовослужбовців/иць. Однак практична реалізація цього механізму потребує вдосконалення для забезпечення прозорості та справедливості.

Ветерани/ки мають право на професійну й соціальну адаптацію під час переходу до цивільного життя, а також можливість продовжувати службу після поранення чи захворювання.

В межах системи грошового забезпечення можна отримувати щомісячні основні, щомісячні додаткові та одноразові додаткові виплати. Розмір грошового забезпечення залежить від посади, звання, вислуги років, особливостей проходження служби та професійної кваліфікації. Військовослужбовці/иці, які виконують бойові чи спеціальні завдання, отримують додаткові щомісячні винагороди, розмір яких визначається залежно від умов участі у бойових діях, зокрема від відстані до лінії бойового зіткнення та ролі у виконанні завдань.

На практиці порядок Міністерства оборони обмежує реальне коло людей, які можуть отримати найвищі винагороди, що створює ризики для мотивації та морального стану особового складу. Зокрема, щомісячну додаткову винагороду в розмірі 100 000 грн виплачують виключно військовослужбовцям/ицям, які перебувають у так званому батальйонному районі оборони (БРО), що формально обмежується до 3,5 км від лінії фронту. Насправді ж більшість передових підрозділів не перебуває у цій зоні через ризики для командних пунктів та необхідність керувати боєм із більш безпечної відстані. Це призводить до ситуацій, коли військовослужбовці/иці, які реально виконують бойові завдання та ризикують життям, формально не мають права на найвищу винагороду. Через появу killzone на фронті та зміни в характері війни такий підхід стає неактуальним і не відображає реальності ведення бойових дій.

Для військовослужбовців/иць, які зазнали поранень або потрапили в полон чи зникли безвісти, передбачені окремі додаткові винагороди та збереження грошового забезпечення протягом лікування та реабілітації. Це забезпечує соціальний захист на період відновлення здоров'я. Додаткові види допомоги охоплюють виплати на оздоровлення під час відпусток та матеріальну допомогу на розв'язання соціально-побутових питань.

Система пенсійного забезпечення військовослужбовців/иць має низку структурних особливостей, які не повною мірою враховують бойовий досвід під час призначення майбутньої пенсії. Участь у бойових діях переважно враховується лише через пільгову вислугу років при обчисленні пенсії за вислугу, що помітно підвищує її розмір, але майже не змінює розмір пенсії по інвалідності.

Додаткові винагороди за бойові завдання взагалі не включаються до розрахунку військової пенсії. Водночас розмір пенсії значною мірою залежить від посади на момент звільнення та від додаткових виплат за останні 24 місяці служби, що може призводити до суттєвого зменшення пенсійних виплат, зокрема у випадках тривалого перебування військовослужбовця/иці у розпорядженні командира перед звільненням.

Розмір цивільної пенсії залежить від тривалості страхового стажу (включно з військовою та цивільною роботою) і середнього заробітку за весь стаж. На протиположність військовому пенсійному забезпеченню цивільна пенсія дає змогу враховувати додаткові винагороди за участь у бойових діях, оскільки з них утримуються соціальні внески, але пільгова вислуга не застосовується. Також чинне законодавство щодо цивільної пенсії за інвалідністю не враховує бойового досвіду військовослужбовця/иці.

Медичне забезпечення військовослужбовців/иць в Україні охоплює фізичне та психічне здоров'я і передбачає безоплатну допомогу у військових, цивільних та приватних закладах за домовленістю. Фізичне здоров'я забезпечується лікуванням і реабілітацією за висновком ВЛК. Психічне здоров'я підтримують мобільні психологічні групи, підрозділи психологічної служби та програми для людей, які звільняються з полону.

Забезпечення військовослужбовців/иць житлом регулюється законодавством, яке переважно сформоване для мирного часу та цивільного середовища. Під час бойових дій військовослужбовці/иці змушені розміщуватися розосереджено, винаймати житло власним коштом і фактично організувати своє фізичне середовище самостійно. Державні гарантії, передбачені законами про соціальний і правовий захист військовослужбовців/иць та ветеранів війни, здебільшого стосуються надання житла, компенсацій, кредитів та пільг у цивільному секторі, але не враховують специфіки сучасної війни та потреби в мобільності на фронті.

Соціальні зв'язки та сім'я є ключовими елементами добробуту військовослужбовців/иць. Під час повномасштабного вторгнення РФ обмежена можливість перебувати поруч із родиною впливає на морально-психологічний стан військовослужбовців/иць. Законодавство передбачає право на спільне переміщення подружжя, різні види відпусток (щорічну, додаткову, за сімейними обставинами, за станом здоров'я, по догляду за дитиною, для навчання), однак на практиці їхня реалізація під час особливого періоду воєнного стану ускладнена через інтенсивність бойових дій і дефіцит кадрів.

Служби супроводу у військових частинах надають комплексну підтримку, включно з медичною, соціальною та інформаційною допомогою, забезпечують відновлення після поранень, полону чи загибелі, координують взаємодію з родинами, органами влади та громадськими організаціями. Державні механізми гарантують військовослужбовцям/ицям складання особистого розпорядження на випадок зникнення безвісти, полону або загибелі, що визначає порядок виплат грошового забезпечення, додаткових винагород та одноразової грошової допомоги з урахуванням особистого побажання військовослужбовця/иці щодо того, кому мають бути виплачені ці кошти.

РОЗДІЛ 3

Мапування потреб ветеранів і ветеранок на військовій службі

Вступ

У цьому розділі ми описуємо результати дослідження потреб ветеранів і ветеранок, які продовжують військову службу. Ми підготували цю частину за підсумками трьох фокус-групових дискусій з військовослужбовцями, а також поглибили висновки за допомогою тріангуляції – перевірили та уточнили їх через додатковий збір інформації. Для цього ми використали 48 анкет, зібраних від військовослужбовців, які повторюють або доповнюють запитання фокус-групових дискусій.

Відповідно до дизайну дослідження та наших початкових гіпотез ми сфокусувалися переважно на вивченні потреб ветеранів і ветеранок у військовому середовищі. **Ми розділили потреби ветеранів/ок, які залишаються на військовій службі, на такі блоки:**

- надання статусу УБД;
- військова кар'єра;
- матеріальне забезпечення та соціальні гарантії;
- лікування та реабілітація;
- стосунки з сім'єю та близьким оточенням.

За такою структурою розглядаємо результати цього дослідження.

Надання статусу УБД

Тема справедливості надання статусу «учасник бойових дій» серед інформантів залишається дискусійною. Попри те, що в Україні після початку повномасштабного вторгнення змінилися інтенсивність та характер бойових дій, а також трансформувалося законодавство щодо груп людей, умов і критеріїв для отримання цього статусу, сам його зміст фактично не змінився. У результаті люди, які отримали УБД в різні часові проміжки російсько-української війни та на різних умовах служби і залучення до бойових дій, мають однакові гарантії та пільги. Це наші інформанти вважають не зовсім справедливим підходом.

Більшість інформантів в обговоренні надання УБД згадувала про системні недоліки. Їх можна розділити на чотири групи:

1. Різні підходи до надання статусу УБД під час АТО / ООС та після початку повномасштабного вторгнення

Учасники/ці дослідження звертають увагу на те, що у період АТО / ООС критерії надання статусу УБД часто були прив'язані до формального перебування в зоні бойових дій, а не до інтенсивності чи характеру участі. Це, на їхню думку, призводило до ситуацій, коли статус отримували військовослужбовці/иці з різним досвідом залученості.

«От ми, допустимо, у 20-му році були в Краматорську на аеродромі. Де зона бойових дій? Хтозна де, за 40 кілометрів? Але Донецька область входила в зону бойових дій. УБД получили всі? Всі. Батальйон воював? Ні», — фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

«Згадаємо часи АТО, коли хлопці просто пересікали лінію туди-сюди одним прижком», — фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

Порівнюючи бойовий досвід під час АТО / ООС та повномасштабної війни, інформанти вважають доцільним розмежувати статуси «учасник АТО / ООС» та «учасник бойових дій».

2. Визначення груп людей, які отримують статус

Тема визначення груп людей, які мають отримувати статус УБД, була однією із найбільш дискусійних серед учасників фокус-групи, оскільки сприйняття ролі та завдань військових відрізняється залежно від їхньої спеціалізації та специфіки роботи. У цьому контексті уявлення про «справедливість» серед інформантів було різним і здебільшого стосувалося доцільності надавати УБД тим, хто організовує забезпечення бойових частин.

«Він особисто не приймав участь в бойових діях. Але коли хлопці заїжджали в населений пункт, вони не жили в корівнику, вони не жили у свинарнику. Васильович рішав їм нормальні хатинки, забезпечення. Ну, як? Не дати йому посвідчення учасника бойових дій? Що, він не воював? Зате він зробив забезпечення. Без забезпечення, яким би ти джакечаном (Джек Чаном – ред.) не був, ти довго не протягнеш. Забезпечення теж має відігравати свою роль», – фокус-групова дискусія № 2 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

«Штабна робота – для того, щоб в зоні бойових дій безпосередньо все працювало. Тому, я думаю, якщо людина совісно і сумлінно виконує свою роботу, вона теж, якщо брати дослівно, бере участь в бойових діях, тому що вона теж впливає на хід війни», – фокус-групова дискусія № 2 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

*«Якщо це тилова якась посада, то це трохи інше, і, відповідно, за мій час служби, тиловикам не давали УБД. В мене був водій, який нас довозив на висадку за 5 кілометрів до пі*** (росіян – ред.), він не міг собі зробити УБД півтора року, тому що його не було в БРці, і це справедливо», – фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами*

«Але, наприклад, люди, які там просиділи в піхоті, у мене людина, яка прослужила вже чотири місяці на позиціях, і йому до сих пор там, спустя два роки, не можуть УБД дати. А артилерист, який там один раз прилетів в КАБ, в нього всього, в них там всіх УБД є. Справедливість? Ні», – фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

У підсумку, більшість інформантів наголошували, що найоптимальнішим та найсправедливішим, на їхню думку, є індивідуальний підхід до надання статусу та врахування конкретних обставин служби кожної людини.

«То я б в цьому плані розділяв би, даже в самому УБД, учаснику бойових дій, в тому, що, типу, робив би форму б, але вказував конкретно, за що людина получила УБД. Якщо він був на перших лініях, то так і написано, що в піхоті він там, провоювавши в окопах, получил "учасник бойових дій". Якщо це артилерист, то він так і написано, що артилерист під час там артилерійського обстрілу, він получил УБД», – фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

«Я не вважаю, що я є учасником бойових дій. Хоча я і був на посаді, навіть це єдине, що я був на посаді начальника штабу пів року, то, може, в якійсь степені, але все одно я вважаю, що це треба розділяти. Що є така безпосередня участь в бойових діях, а що є і в управлінні, і в заходах забезпечення? Це трохи різні речі і які ізначально треба було розділяти. Тому що, наприклад, я би зараз навіть ввів би окрему категорію, і окремий статус, і окремі пільги. От саме для тих, хто зараз перебуває на передових позиціях і які знаходяться на цих спостережних постах місяцями», – експертне інтерв'ю з начальником штабу бригади Сухопутних військ ЗС України

3. «Військовий туризм»

Окремо деякі учасники фокус-групи для цього дослідження звертали увагу на явище так званого «військового туризму», тобто коли люди, які у війську виконують інші завдання й не беруть безпосередньої участі в бойових діях, підлаштовуються до формальних критеріїв, щоб отримати УБД.

Це питання спричиняло в учасників/ць найбільше занепокоєння у питанні надання статусу УБД. На їхню думку, такі випадки знецінюють статус та розмивають відмінності між різними типами досвіду. У зв'язку з цим частина інформантів розмежовувала досвід участі у бойових діях і статус УБД, зазначаючи, що статус дедалі частіше стає формальністю та сприймається переважно як інструмент отримання пільг, а не підтвердження реального досвіду.

«І все одно я знаю, що люди роблять собі УБД одним днем. Зараз в наказі прописано не 30 днів, а написано, що ти прибув-вибув, і ти одним днем собі можеш зробити УБД. Того з цим безприділом тут нічого не зробиш, це безконтрольність», – фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

«Призвали в мене однокласника, є такий населений пункт у нас, на межі Сумської області. Вона входить в 50-кілометрову зону проведення бойових дій. Їм говорять: “ну от зараз поїдеш, отримаєш УБД”. Ну, нахіба так знецінювати УБД?» – фокус-групова дискусія № 2 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

«І саме несправедливо – це коли кадри, тобто тил, відправляють, як сказав побратим, відправили на місяць, щоб отримати УБД... Їх відправили 36, десь до 40 кілометрів від зіткнення, отримали місяць, всіх так по черзі перекидували», – фокус-групова дискусія № 2 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

«Факторів є достатньо, але основний – коли прибувають офіцери з ГШ і, отримуючи статус за тиждень, не знаючи, в якій стороні ЛБЗ. А звичайний солдат може очікувати статус місяцями», – письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад

«Людина, яка приїздить з корпусу максимум на КСП батальйону, щоб отримати УБД, а дуже часто всі передзвонюють, скажіть, що він до вас приїздив. Це одна людина, солдат, який постійно йде на смерть. От просто тим, хто отримує УБД, треба подивитися в очі людині, яка після двох місяців на нулі через три дні має туди повернутися, бо її нема ким замінити. Це зовсім різні рівні, але я ж кажу, це виключно моральний аспект», – фокус-групова дискусія № 3 від 14 лютого 2026 року з ветеранами

4. Складність отримання статусу

Ще один згаданий та менш поширений виклик інформантів – складність самої процедури отримання статусу УБД. Частина учасників зазначила, що порівняно з попередніми роками процес став значно швидшим і впорядкованішим. Водночас окремі учасники натрапляли на труднощі, зокрема необхідністю повторно подавати документи, затягуванням розгляду та надмірними формальними вимогами.

«У моєму випадку довелося чотири рази подавати документи, і це після поранення... Тим часом отримували статус виключно штабні індивіди», – письмовий опитник, ветеран, рядовий склад

«Затягнутий бюрократичний процес. Отримав у кінці 23-го, на підставі БР-ки кінця 22-го, рік перезаповнювали різні анкети, фоткалися разів шість, то потрібно у парадці ВМС, то папір матовий, ще більш матовий і т.д.», – письмовий опитник, ветеран, сержантський склад

Водночас частина учасників дослідження зазначила, що випадки необґрунтованого надання статусу УБД не є масовими і трапляються відносно рідко.

«Я знаю одну таку історію за два роки, коли я знаю, що хлопець не приймав участь в бойових діях і йому дали УБД. Одну таку історію, і, напевно, він десь за це підбашляв. Всьому остальному, я знаю, що дуже жорстко у нас працює, і, на мою думку, досить справедливо», – фокус-групово дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

Ще одна частина опитаних зазначила, що не помічала несправедливості в наданні статусу УБД і не натрапляла на труднощі під час його отримання.

Військова кар'єра

Основні тези

- Військова кар'єра часто не є початковим професійним вибором – багато військовослужбовців/иць стали до служби через необхідність захищати країну.
- Ключовими чинниками для мотивації військовослужбовців/иць продовжити контракт є якісний менеджмент і лідерський вплив командирів.
- Радянські підходи, бюрократія та «совкові» практики залишаються поширеними проблемами.
- Інструкторська діяльність розглядається як важливий шлях розвитку кар'єри, особливо для поранених військовослужбовців/иць.
- Система присвоєння звань і переходу між складом (рядовий – сержант – офіцер) залишається складною.
- У питаннях просування по званнях та посадах велику роль відіграє постать командира та його підходи до роботи з особовим складом.
- Навчання для підвищення кваліфікації викликає дискусії через якість курсів та їхню організацію.

Просування по званнях та посадах

Питання військової кар'єри може не бути актуальним для людини на початку її шляху у війську. Частина наших інформантів згадувала, що не планувала пов'язувати своє життя з військом,

втім, довелося стати на захист країни, оскільки це було необхідно. Водночас уже під час служби такі її атрибути як підвищення у званні або посаді, удосконалення навичок та нагородження, стали важливими частинами їхнього життя.

У дослідженні Фонду «Повернись живим» у 2020 році автори вивчили важливість різних чинників, які можуть впливати на мотивацію військовослужбовців/иць продовжити контракт. Одним зі значних та проблемних чинників для мотивації стала якість менеджменту та лідерства, а саме застарілі підходи до управління та низька якість підготовки у ВВНЗ²³⁹.

У межах нашого дослідження інформанти також наголошували на поширеності «совка», радянських підходів, бюрократичній тяганині серед управління. Ми не вивчали детально взаємини між командирами та підлеглими, водночас цей аспект є наскрізним у майже всіх складниках добробуту, викладених в цьому звіті. Досвід інформантів свідчить, що доступ до лікування, навчання, відпочинку, а також можливості отримання звань і нагород значною мірою залежать від рішень командира та його зацікавленості у підтримці особового складу.

Водночас попри значну роль командира у підвищенні, деколи навіть за наявності підтримки та сприяння з його боку подання можуть не погодити на вищих рівнях командування.

«Зараз я у зв'язку з обмеженням придатності перевівся до тилової частини. Але за три роки мене мій комбат чотири рази, ну, тобто, я там не планував, мене командування само подавало на офіцера, і я стояв на посаді. Я пройшов, ну, там зі звичайного солдата, потім став командиром відділення, потім командиром взводу і, в принципі, закінчив я свій бойовий шлях начальником групи бойового управління. Але суть в тому, що от на рівні вище командування воно дало відповідь: "недоцільно у зв'язку з обмеженням придатності". І коли, в принципі, вже четвертий раз завернули, скажімо так, це подання, то, в принципі, як коли була пропозиція просто перейти там в тилу частину, я на першу ліпшу пропозицію погодився і пішов. І вже, в принципі, п'ятий місяць, як не є на офіцерській посаді. Ну, я зрозумів, це якраз от самий наш найбільший біль і сум — це наше командування, коли воно навпаки не бачить перспективних військовослужбовців,

²³⁹ Фонд «Повернись живим» (2020). Чому військовослужбовці звільняються з армії? irf.ua/wp-content/uploads/2021/06/zvit-ua-digital.pdf

людей, які прагнуть, можуть і вміють робити. Вони їх, як кажуть, не помічають або не дають їм далі рости...» — фокус-групова дискусія з ветеранами в межах паралельного дослідження від 13 січня 2026 року.

Окрім важливості ролі командування, ми зафіксували, що **просування на службі інформанти розглядають** насамперед не як інструмент розбудови власної військової кар'єри, а як **спосіб ефективніше виконувати завдання**²⁴⁰.

«А просування по службі — це то, скажімо, де ти можеш більше зробити для держави, більше берегти своїх хлопців і вмотивовувати. Це важливо. Просування по службі, взагалі, копнути дуже багато факторів. Навіть ті самі нагороди для хлопців. Тобі легше їх дати, коли ти командир роти, коли ти командир батальйону. Так само і далі продовжувати їх захищати...» — фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

«Ти як солдат нічого не можеш. Бо ти солдат, все. Якщо в тебе починається сержантський склад, то в тебе є особовий склад, у тебе, звісно, з'являється відповідальність. І якісь певні можливості. Ти вже можеш заохочувати, або відпускати, або за щось відповідати...» — фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

Одним зі шляхів розвитку у військовій кар'єрі для інформантів також є **інструкторство**. Попри те, що на посаді інструктора людина може залишитися у сержантському званні, передавання досвіду й підготовка особового складу вони сприймають як покликання.

Також це є привабливою альтернативою для військовослужбовців/иць, які після поранення не можуть повернутися до виконання попередніх обов'язків.

«Ще до звільнення, після поранення, повернувся на службу і почав шукати для себе посаду. І зрозумів, що моїх навчань на той момент не було достатньо, щоб для себе знайти в тилу посаду, яка б і мене влаштувала і не була там суто паперовою. Тому, власне, вже після звільнення з війська я почав намагатися в цьому напрямку розвиватися. І відкрив для себе інструкторство з різних дисциплін. І, власне, якраз таки, ну, не могу прямо сказати, що для мене військова кар'єра є ціллю в житті,

²⁴⁰ Примітка: ми не досліджували прицільно аудиторію, яка буде або планує будувати військову кар'єру.

але, загалом, то розглядаю її для себе...» — фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

Інформанти також наголошували, що **присвоєння звань, а особливо підвищення від рядового до сержантського і далі до офіцерського складу залишається у війську складним**. Так опитані ветерани, які почали шлях у війську ще у 2014 році, під час опису досвіду просування по службі, акцентували, що станом на 2026 рік, попри окремі зміни в процедурах, система підвищень залишається незмінною: у просуванні у званнях та посадах велику роль відіграє постать командира та його підходи до роботи з особовим складом.

Інформанти також розповіли про різний досвід просування на службі. Деколи для підвищення необхідно виконати всі формальні вимоги, зокрема, пройти офіцерські курси, які часто оцінюють як малоефективні. Деколи ж призначення на посади може відбуватися без належної підготовки. Спільним підходом у досвідах різних інформантів була недостатня увага до їхніх індивідуальних побажань: це стосується як підвищення у званні, так і випадків призначення на нижчі посади без урахування позиції самої людини.

«Як кажуть, я-то прийшов з перших днів війни, з 2014 року. І я стикнувся з такими проблемами, з цим приводом, просто з колосальними. У мене дві вищі освіти повні, але досі, як кажуть, я не офіцер. Мені просто його не дають. Я подавав раніше і рапорти, я коли тільки бакалавра отримав, я вже писав рапорти, що прошу на курси поїхати. Були посади, тим більше... І зараз, коли приходять рознарядки в новій частині, вроді частина, в принципі, непогана, я тут служу тільки пів року інструктором, але приходять рознарядки, що немає офіцерів... І всі знають, що в мене дві вищі освіти, знають, хто я, що я. Мені ні слова навіть ніхто не каже: ти хочеш стати офіцером? Всі мовчать. Ну, я нічого не кажу...» — фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

*«Я зайшов як звичайний кулеметник, і вже коли після остального поранення, то я якраз пройшов оці так звані курси офіцера... Безглузді курси, які просто ти цілий місяць витратив нікуди, й вони якраз в день, коли мали присвоїти мені вже звання офіційно вручити, тоді якраз [мене] поранило. Я тоді втратив око, і так його не отримав. І мені його досі, бл*ть, не дають. І я коли звернувся в частину того,*

щоб мене замалажували, щоб повернутися далі служити, я їм кажу: "братани, дайте мені ще мого літьоху, того, якого я заслужив, якого я пройшов курси". Вони такі: "ну ти вернися, ти пів року послужи, і ми тоді тобі дамо його"..." — фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

«Ну, я теж маю вищу освіту. Другу отримав вже після поранення. Але після поранення я повернувся і мав вже дві вищі освіти. Але як був солдатом, так солдатом і залишився. І навіть сержантського не отримав. Бо є таке, що треба ходити, кланятися, щоб щось отримати...» — фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

«Мене поставили сержантом з матеріального забезпечення. Без жодного досвіду служби, без сержантського звання мене поставили на сержантську посаду, тому що теж так треба. І я десь, мабуть, місяці чотири намагався з цієї посади знятися, перейти на посаду стрільця чи кого-небудь. Тому що я не хотів цієї відповідальності, по-перше. По-друге, я хотів, в принципі, перевести в іншу бригаду...» — фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

Ще однією перепорою для інформантів були **адміністративні складнощі**, зокрема, обмеження за штатом військової частини, відсутність посад або їхня невідповідність званню.

«Ну, це в принципі історія не тільки там про звання, а і про посади, тому що ставились вони за абсолютно випадковим принципом і попри те, що був час якось налагодити штатку, то, ну, цим не займалися, тому що це переведення, це папери, і, ну принаймні в нашому батальйоні все було дуже-дуже туго...» — фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

Загалом серед інформантів простежується скептицизм щодо просування по службі, оскільки, на їхню думку, значний вплив на кар'єру мають особисті стосунки з командиром.

«Якщо ти гарний хлопець і маєш підхід до керівництва, то ти отримаєш... Якщо ні, то ніхто тебе нікуди не відправить і не буде займатися, так сказати, просуванням і нагородженням, відзнаками й так далі...» — фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

«А стосовно просувань, харить трохи оця гра, коли вони намагаються маніпулювати цим. Ти там підпиши, ти там послужи, ми тобі дамо посаду, ми тобі там дамо звання, ми тобі дамо роту. Воно так відбуватися не має. Хотілося б, щоб воно відбувалося набагато простіше...» – фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

«Вони й це робили, і вони тримісячний, пів року, рік, вони там колись курси робили. Але суть в тому, що якість цього ж не змінилася ніяка. От, якщо у людини там буде хоч десять вищих, хоч він там буде професіонал, а він буде невігідний, його ж не поставлять...» – фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

З питанням просування по службі, зокрема, переході між рядовим, сержантським та офіцерським складом, тісно пов'язані навчання та здобуття навичок, необхідних для виконання обов'язків на вищих посадах.

Це питання є дискусійним, насамперед через якість навчання та підходи до його організації. Водночас учасники, які не мали досвіду проходження відповідних курсів, часто мають щодо них високі очікування. Загалом інформанти тут сходяться на думці, що просування по званнях та посадах не має залежати від проходження курсів. Натомість ці процеси мають відбуватися паралельно, за умови підвищення якості навчання. Бойовий досвід у цьому контексті розглядається як більш ефективний чинник формування необхідних навичок для зростання у війську, ніж формальне навчання. Відтак, на думку учасників, **швидше просування для військовослужбовців/иць із бойовим досвідом є більш справедливим порівняно з тими, хто такого досвіду не має.**

«Я б швидше поставив командира роти, хлопчину, який хоча б має пів року бойового досвіду, чим я б поставив чувака, який приїхав з [назва міста, де проводяться курси], зразу лейтенантом, і його поставили командиром роти...» – фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

«Якщо маєш бойовий досвід, то маєш просуватися швидше. Також є ще побічні фактори, які мають цьому сприяти. Так само відправляти на наступні навчання. І хлопців просувати. Бо це будуть найкращі керівники, які зможуть і утримати особовий склад...» – фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

«Хоча навіть так, я б цю посаду в солдат-сержант, я б не зобов'язував своїх бійців поїхати на ці курси, я б давав їм за вислугу...» – фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

Думки щодо того, як і чи має загалом статус УБД впливати на військову кар'єру, серед учасників/иць дослідження розходяться. З одного боку, бойовий досвід вони розглядають як необхідний «фільтр» для присвоєння офіцерських звань і призначення на вищі командні посади. Деякі інформанти також зазначають, що наявність статусу може надавати пріоритет у доступі до певних можливостей, зокрема позачергового присвоєння звань, здобуття вищої військової освіти, призначення на посади, а також ширшої свободи вибору місця служби чи посади.

Водночас найбільш поширеною є позиція, що статус УБД ніяк не має впливати на військову кар'єру. **Хоча аргументи щодо такої позиції різняться, зокрема:**

- є випадки надання статусу тим, хто не брав/ла безпосередньої участі в бойових діях;
- сам по собі статус не свідчить про характер бойових дій, у яких брала участь людина;
- коли фактично вже є висока концентрація людей з УБД, це ускладнює надання преференцій на цій основі;
- статус УБД асоціюється передусім із пільгами, тоді як на кар'єру мають впливати насамперед навички, а не статус чи попередні заслуги²⁴¹.

²⁴¹ Узагальнено з письмових відповідей інформантів/ок.

Здобуття та поглиблення навичок

Навчання є важливою частиною не лише служби, а й військової кар'єри, оскільки очікується, що саме під час нього військовослужбовець/иця має здобути навички та компетенції, необхідні на вищих посадах та у вищих званнях.

20 із 48 інформантів/ок нашого дослідження визначили удосконалення фахових навичок найважливішим чинником за рівнем впливу на військову службу. Для порівняння, просування по званнях пріоритетним чинником назвали десять інформантів/ок, а просування по посадах — дев'ять інформантів/ок.

Водночас ми припускаємо, що військовослужбовці /иці розділяють поняття удосконалення фахових навичок та формального навчання в межах служби, яке не завжди відповідає реальним потребам або досвіду.

*«Офіцерський курс — така ж сама штука. Особливо нічого не навчили. Ти приїжджаєш туди, вони такі, дивіться у це радіо, зажимаємо, щоб говорити один з одним, зажимаємо тангетку, і починається такий, бл*дь, випрашок. У нас там було 20 чоловік після бойових на курсах офіцера... Типу, я, напевно, приходив на ті пари раз п'ять. Того, що просто абсурд, що вони вчать...» — фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами*

*«Я провів два тижні на оцих курсах по розвідці, нам пояснювало, що таке карта, нам пояснювало, як ходити по компасу, що нам ще пояснювало, як ходити по азимутах, як шукати балізи... Але, бл*дь, по факту ніхто, бл*дь, по компасу не ходить. Компас треба тільки, щоб знати, наприклад, показати азимут, звідки вийшов прильот, і дати координати своїй артилерії, але не більше. І цього я, наприклад, деяких своїх хлопців, я просто їм на пальцях з допомогою ручки й зошита пояснював, як давати ці правильні азимути, і, в принципі, все...» — фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами*

Окрім змістовного наповнення навчань, учасники фокус-групової дискусії також зазначали про його неефективну організацію, зокрема, невідповідність умов попередньому бойовому досвіду.

*«Ми туди приїхали, у нас було 19 чоловік. І всі бойові приїхали: хто там після поранення, хто з інвалідністю, але далі служить. Ми приїжджаємо туди, і вони нам показують на полігоні окопи. І кажуть, ти будеш там жити чотири тижні в цих окопах. І ми питаємося: "а інструктора де живуть?". Інструктора живуть в місті. Я кажу: "а чому ви нас в окопи ставите?". Ну, для того, щоб ми адаптовувалися. Ми сказали, кожен там розказав про свої бойові досвіди, сказали, що от ми зараз прям готові розвертатися і їхати назад, що ми нах*й ці курси не будемо проходити. Або ми живемо в місті, або ми розвертаємося і ідемо кожен по своїх частинах... Тому що це бл*дь якийсь сюр, ти приїжджаєш з позицій, і тобі говорять, що ти маєш жити місяць в окопі, тому що ти проходиш навчання...»* – фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

*«Іхати на курси на два тижні, краще хлопців відправити в відпустку на два тижні, щоб вони там морозилися, бо ти ж всі рівно приїжджаєш на ті курси, ти спиш там десь в підвалі, десь хаваєш х*рово. Вони теж були для мене ні про що. Тому я їх поки що засуджую, ці курси...»* – фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

Водночас учасники наголошують, що **навчання та удосконалення навичок насправді є важливими складниками служби, однак для цього не завжди необхідно проходити курси.** Ефективною альтернативою може бути звичайний обмін досвідом між фахівцями/чинями-практиками/инями.

«Ми зв'язувалися, наприклад, з артилеристами, з мінометниками. Ми брали, наприклад, начальник штаба нашого батальйону домовлявся з командиром мінометного розрахунку. І той командир робив нам курси, зразу же бойовий командир, який стріляє з наших позицій, робив нам курс, що таке міномет, як в нього правильно стріляти, як, наприклад, розуміти вистріли, який це калібр, звідки він вийшов, який має дим залишатися. Оце було чітко. І насправді ні в якій учебці я б цього не пройшов і ніхто б не пройшов. Потім ми організували таке ж саме з мінерами, з інженерами нашими. Наш начальник штабу подзвонив до мінерів. Ми ні на які курси нікуди не їхали, ми відїхали від наших позицій 20 кілометрів в іншу сторону, ми приїхали туди. Там бойовий інженер, який ходить на штурми, штурмовими групами, показав нам, які міни, які розтяжки, як ходити, як це бачити...» – фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

У окремих випадках, наприклад, під час опанування спеціальної техніки, стандартів НАТО чи роботи з документами, учасники називали навчання доцільним та корисним.

«Багато їздило на ці натовські курси. І, насправді, враховуючи, яка зараз війна, ну от їхати за бугор, проходити курси навчання, якщо ти штурмовик, стрілець, ну взагалі змісту немає. Якщо їхати вчитися на танку, так. Їхати вчитися літати на літаку, на вертольоті, так. Але для солдатів взагалі пункту немає доїхати. Тому що вони там будуть вчити, як рухатися по окопу, як вести бій у місті...» — фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

«Якщо формувати інструкторів ... по стандартах НАТО, вносити щось нове, якусь корисну інформацію, тоді так, тоді тут погоджуюсь, тоді, можливо, їх і треба проходити...» — фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

Ідею унормованої підготовки учасники дослідження загалом оцінили позитивно, передусім у контексті навчання новобранців/ок без досвіду служби. Водночас якість цього навчання вони критикували.

«От класну штуку вони придумали з БЗВП. Ти приходиш, як, типу, не служивши, або служивши 30 років назад. Ти йдеш на БЗВП. Так, ідеальна, класна. Але ж ця система офігенна. Але ж, знову, повертаємося до того, хто припадає. Знову ж, припадають рагулі. І коли тебе чувак приходить з курсів з БЗВП, а ти в нього питаєш, як правильно лягати з ПКМ, а він дупля не відстрілює...» — фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

Цей блок можна підсумувати тим, що ветерани та ветеранки загалом розглядають удосконалення професійних навичок як важливу невіддільну частину служби. Водночас формат навчання та його якість оцінюють по-різному, насамперед через сумніви у кваліфікації інструкторів/ок.

Навчання як обов'язкову передумову для присвоєння нових звань або підвищення на посаді інформанти сприймають переважно

негативно. На їхню думку, ці процеси мають відбуватися паралельно, а передумовою для просування має бути досвід, зокрема участь у бойових діях.

Окремим викликом є те, що система навчання багато в чому залишається сталою: навіть за наявності змін вони відбуваються повільно та не завжди відповідають актуальним потребам. Ці спостереження узгоджуються з результатами дослідження фонду «Повернись живим» 2020 року: зафіксовані тоді проблеми якості навчання та рівня підготовки інструкторів згадали інформанти і в межах цього дослідження. Крім того, як і раніше актуальною залишається проблема навчання на інші спеціальності, аніж ті, на які людина збиралася прийти у військо²⁴².

Нагородна система

Нагородження є важливою частиною визнання військових заслуг й одним з інструментів мотивації військовослужбовців/иць. Водночас серед інформантів ми помітили певний рівень недовіри до нагородної системи та зниження цінності нагород в очах військовослужбовців/иць і, відповідно, їхньої мотиваційної та символічної ролей — як засвідчення визнання.

«Просив на медалі не подавати, бо це просто пусті значки...» — **письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад**

«Іншу я отримав за участь в АТО від Президента, яку роздавали всім. Але роздавали всім, я не рахую якоюсь особливою...» — **фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами**

²⁴² Фонд «Повернись живим» (2020). Чому військовослужбовці звільняються з армії? irf.ua/wp-content/uploads/2021/06/zvit-ua-digital.pdf

«Третю я отримав від командувача ООС за участь в ООС. І я отримав її по той причині, що були люди хороші, були люди погані. І хорошим всім дали, поганим давати не хочуть. А тут є Сєрьожка. Каже, давайте Сірьожкі дамо. Треба ж комусь дати, щоб не втрачати...» – фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами.

У питаннях нагородження інформанти також зазначали визначальну роль командира, що робить систему чутливою до взаємин між ним / нею та підлеглими. Відтак підстави для присвоєння нагород, а також складність їх отримання можуть суттєво відрізнятися залежно від військової частини.

Серед опитаних **кожен/на п'ятий/а військовослужбовець/иця** мав/ла досвід безрезультатного подання на нагороди, тоді як кожного/а сьомого/у не подавали на їх отримання взагалі.

«Подавали, але комбат подання викинув...» – письмовий опитник, ветеран, сержантський склад

Хоча половина інформантів отримували нагороди, **більшість зазначила про труднощі в процесі**, зокрема його довгу тривалість, а також випадки, коли нагороди в результаті не дійшли до отримувачів/ок або відрізнялися від тих, на які подавали.

«Підписаний Указом Президента, але від командування доведено та отримано не було...» – письмовий опитник, ветеран, рядовий склад

«Пару отримав, а пару так і не дочекався. Також і звання двічі подавали на дострокове, але без результату...» – письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад

«Дуже багато разів подавали, як на мене, так і на моїх людей, частину люди отримали, але не все і не ті нагороди, на які були подані (в більшості отримали замість державних нагород купу “біжутерії” та грамот/подяк та “дякую”)...» — **письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад**

«...І мені дзвонить головний сержант і каже, типу: “ти як там, нормально?”
Не частина дзвонить, командир, а дзвонить головний сержант. І питає: “я тебе тут нагороду подаю, ти ж там поранення отримав?”. Каже: “все буде нормально, чітко”.
Це було в травні. А частина мені каже в липні: “Ми тебе тут на нагороду хочемо подати”. Я думаю: “Оце проснулися...”» — **фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами**

Загалом, опитані військовослужбовці доволі скептично оцінюють систему розподілу нагород, що пов'язано не лише з їхнім особистим досвідом, а й із загальними підходами.

«А яка система в нагороди йде? Вони, як кажуть, ось є, допустимо, 30 медалей. І вони дають їх на бригаду. І вони дають там десять медалей, допустимо, на штаб бригади. Десять медалей дають там командуванню батальйонів. А десять кажуть, розподіліть там між командирами рот... От, а має бути навпаки. Вони мають давати 40 медалей, 30 медалей нанизу, починаючи з солдатів. А потім вже поступово підіймати його вгору...» — **фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами**

Окремим аспектом є сприйняття та значення різних типів нагород. Військовослужбовці зазначають, що деякими своїми нагородами вони пишаються, тоді як інші не мають для них особливого значення. Водночас ставлення до нагород є індивідуальним: окрім умовного рівня престижності, його значною мірою визначають контекст і обставини отримання.

«У мене єдина медаль, яку я отримав за поранення. І це єдина медаль, яку мені було неприємно отримувати... Тому що давати медаль за, не знаю, подію. За те, що тебе підстрілили, що сталося в більшості випадків не з твоєї вини. Ти просто там йшов, чи стояв, чи лежав, і по тобі прилетіло. І давати за це медаль, типу, ну, молодець. Чи дають медаль за те, що тебе медики врятували, чи за те, що тебе побратими принесли. Ну, яка участь моя в цьому? Ні, або за пролиту кров. Так, тоді б вона мала називатись медаль за пролиту кров...» — **фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами**

Прогнозованість служби та баланс з особистим життям

Невіддільним елементом розбудови військової кар'єри є також питання прогнозованості власного майбутнього. Потенційне запровадження строкового контракту з можливістю відстрочки від мобілізації інформанти розглядають як позитивний інструмент. Зокрема, навіть за відсутності інших переваг такого контракту **можливість тимчасово відпочити та мати змогу планувати своє життя сприймається як необхідна зміна**, яка, на думку учасників, мала бути впроваджена значно раніше.

«Це, знову ж таки, велика мотивація для людей. Якщо він знає, що він зараз піде послужити, умовно, рік і буде мати пів року відстрочки, чи він послужить два і буде мати рік – це крутяк. Це треба було давно запровадити. Вже чотири роки війна...» – фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

*«Я шарю, що я звільнюся або інвалідом, або якщо я буду "200", все. І це х*рово – це відчуття. Якби я знав, що я звільнюсь через два роки, то ти там закусив – і окей, я хір*чу два роки...»* – фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

«Мотивує, бо ти знаєш термін, коли ти можеш повернутися, а якщо маєш бажання, то залишаєшся. Але ти маєш термін, який ти готовий віддати свій кусок свого життя. Бо хлопців треба міняти. Обов'язково треба міняти...» – фокус-групова дискусія № 2 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

Окремим аспектом побудови військової кар'єри є **можливість поєднувати службу з народженням та вихованням дітей**. Особливо важливим це питання є для жінок-військовослужбовиць, які розглядають продовження служби в майбутньому.

«Але якщо давати нам таку можливість, можливість проявляти себе і бути людиною в посаді. То це вже трошки про інше. Це про те, що нам відкривається додаткова можливість. Ну і якщо би говорити ще про жінку, то, мабуть, враховуючи, що ми можемо стати мамами. Тут питання з однієї сторони мають бути гідні умови в плані повернення на службу після проходження декретної відпустки. Це перша сторона медалі. А друга сторона медалі ... це такий серйозний виклик для країни і серйозна задача в балансуванні...» — **глибинне інтерв'ю з військовослужбовицею офіцерського складу**

Матеріальне забезпечення та соціальні гарантії

Питання	Основні спостереження	Виклики
Значення грошового забезпечення	Матеріальне забезпечення є одним із ключових чинників досвіду служби; важливість зростає через тривалість війни	Рівень базового забезпечення не відповідає навантаженню та ризикам
Порівняння з цивільним сектором	Військовослужбовці/иці порівнюють оплату з цивільними професіями	Відчуття несправедливості через нижчі доходи за вищих ризиків
Власні витрати військово-службовців/иць	Частина виплат витрачається на потреби служби	Самостійна закупівля обладнання, ремонти, паливо, житло
Своєчасність виплат	Затримки додаткових винагород	Виплати можуть затримуватися на кілька місяців
Прозорість преміювання	Система доплат складна та незрозуміла	Непрозорі критерії нарахування
Перебування в зоні бойових дій	Виплати часто прив'язані до ЛБЗ	Не враховується ризик поза ЛБЗ, але в зоні ураження
Ролі військово-службовців/иць	Різні спеціальності мають різні ризики	Недооцінювання ролей забезпечення, операторів/ок, водіїв/йок
Вплив командира	Командир впливає на доступ до доплат	Можливі зловживання або суб'єктивність
Виплати пораненим	Потребують окремого врегулювання	Проблеми з виплатами під час лікування
Виплати під час ротацій	Зменшення доходів після виведення із зони бойових дій	Демотивація військовослужбовців/иць

Щомісячне основне грошове забезпечення

Питання матеріального забезпечення залишається одним із найважливіших чинників, що впливають на досвід служби.

Проаналізувавши письмові відповіді інформантів/ок, ми визначили, що показник «важливості» грошового забезпечення в середньому становить 3,1 за шкалою від 1 до 10 – це найвищий показник пріоритетності із запропонованих опцій. Другим за важливістю інформанти/ки визначили чинник пільг та гарантій для родини (3,3).

Водночас обидва ці аспекти різною мірою відображають матеріальні потреби. Попри те, що фінансова мотивація рідко була причиною вступу на військову службу для учасників наших фокус-груп, тяглість війни, зміна підходів до забезпечення, зміна специфіки воєнних дій роблять грошове забезпечення одним з ключових елементів добробуту військовослужбовців/иць.

Важливим контекстом та водночас викликом є оцінювання рівня заробітної плати та його порівняння з цивільним сектором. Інформанти описували значну різницю в оплаті несправедливою, особливо з огляду на рівень ризику та умови служби.

«З 2022 року визначена зарплатня в розмірі 20 тисяч... Змінилися ціни, інфляція. Мій зять в АТБ охоронець... у нього в місяць виходить 32 тисячі гривень. Він кожен вечір біля дружини, а військовослужбовець... знаходиться дуже далеко від родини, несе службу цілодобово і зарплата 20 тисяч. Це несправедливо...» – фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

В цілому, у контексті щомісячної винагороди учасники фокус-групових дискусій обговорювали два аспекти: **низький рівень базового грошового забезпечення та недосконалість системи преміювання.**

Окрім згадок про загальні економічні чинники — як-от інфляцію та зростання курсу валют — вони також описували специфічні виклики, пов'язані безпосередньо з участю в бойових діях, що впливають на їхнє фінансове забезпечення. Йдеться насамперед про потреби підрозділів, які військовослужбовці/иці часто вимушені покривати власним коштом: від облаштування житла в зоні виконання завдань до придбання дронів, РЕБів та інших спецзасобів для підвищення ефективності операцій.

«Просидіти 30 днів в місяць на передку для оператора БПЛА — це неабияке навантаження, то там треба не просто пересидіти, а постійно працювати, дивитись в монітори. А при звичайних графіках, які розповсюджені, типу п'ять днів через п'ять, 15 через 15, або десять через десять, виходить, що при подачі на ДГЗ по факту це буде лише якихось 40 000 грн, з яких половина піде на ротні-взводні каси, продукти, паливо й інше — і сидіти під КАБами за такі гроші ніхто не хоче...» — **письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад**

«Часто затримка бойових буває по три-шість місяців. А потім вся йде на купівлі необхідного для служби — пального, інструментів тощо. Тобто ніби гроші заробив, а всі пішли назад в армію...» — **письмовий опитник, ветеран, рядовий склад**

«Безпосередні учасники (наприклад, піхота) мають отримувати більше додаткової винагороди, ніж 70 000 грн за кожні 30 днів. Загалом з/п в/с, які служать не в тилу, має бути в рази більшою — ремонти машин, заправка, покупка РЕБів, дронів, інші розходи (на винайм житла, наприклад) тощо забирає левову частку додаткової винагороди, а з/п у 20 тис. — це просто смішно...» — **письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад**

«І як би не старався командир, коли людина з 2022 року на війні, солярка, бензин, частина їжі та більша частина обладнання, зі спорядженням купується з тієї з/п та ДВ, а також з неї живе сім'я, а іноді навіть не одна — то це все демотивує...» — **письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад**

«Гроші повинні залишатися для родини, а наразі більшість витрачають на службу...» — **письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад**

Додаткові грошові винагороди

Важливо, що в питаннях грошового забезпечення основна увага учасників зосереджена переважно на розмірі виплат та необхідності їхнього перегляду в бік збільшення. Водночас у частині преміювання, зокрема щодо розміру та способу нарахування доплат, **система залишається не повністю прозорою та зрозумілою для частини військовослужбовців/иць.**

«Хлопці, які сидять в метро в Харкові, вони отримують тридцятку, надбавку десятку і свою зарплату... В нього виходить 60–70 тисяч. Хлопці, які сидять на лінії бойового зіткнення за Салтівкою... тридцятку отримують через одного. Тобто взагалі незрозуміла ситуація, як ця премія робиться...» – фокус-групова дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

«Компенсація на розв'язання соціально-побутових питань наразі виплачується тільки пораненим. Державні службовці та прирівняні до них особи отримують щорічно соціалку без проблем, маючи власне житло та комфортні умови проживання. Військові постійно переїжджають, самостійно винаймають житло, роблять ремонт та сплачують комуналку...» – письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад

Окрім своєчасності та розміру грошового забезпечення й премії, які на практиці часто виявляються набагато нижчими за задекларовані через витрати на забезпечення, актуальним залишається питання диференціації виплат. Думки щодо «справедливої» системи преміювання розходяться, зокрема з приводу критеріїв, за якими військовослужбовець/иця може отримувати доплати. Інформанти найчастіше акцентують на рівні ризику для військовослужбовця/иці під час виконання завдань. Меншою мірою учасники схильні пов'язувати збільшення винагороди з безпосереднім перебуванням на ЛБЗ, насамперед через зміну характеру ведення бойових дій та відповідне підвищення ризиків для тих, хто перебуває поза ЛБЗ, але в зоні ураження засобів противника.

«Проблем наразі існує дві, як на мене. Перша: район виконання бойових завдань, за який нараховується виплата, не завжди відповідає справді важливим критеріям: вплив твоєї службової роботи на перебіг війни та обсягу відповідальності та професіоналізму. Друга: нинішні виплати для багатьох ролей не відповідають своїм розміром рівня ризику та інтенсивності залучення людей. Справедлива система має передбачати справедливий розрахунок відносно рівня ризику та інтенсивності залучення, який значно більший нинішнього, а також бонусну складову за набуття спеціальностей або досвіду, навчання, збільшення відповідальності твоєї участі на перебіг війни...» — письмовий опитник, ветеран, сержантський склад

«Треба виходити з можливостей держави. Але поділ за ВОСами: ти водій, ти забезпечуєш, і тобі 30, а він навідник і йому 100 — це дебілізм. Тому що без оцих водіїв, кухарів тощо той навідник не матиме чим і як виконувати свою роботу. Тільки разом як підрозділ вони можуть функціонувати. Як мінімум 100 мають отримувати всі, хто перебуває в кілзоні. Тому що, навіть не будучи на нулі, вони максимально ризикують своїм життям...» — письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад

«ДГВ (сотка) виплачується (конкретно у моїй бригаді) тільки тим, хто перебуває безпосередньо на позиціях. Якщо ти несеш БЧ в сім, десять, 15 км, то сотки вже нема, хоча літає все, що можна...» — письмовий опитник, ветеран, сержантський склад

*«Ситуація: водій проводить ротації (це пизд*ць, як ризиковано), ремонтує авто... і йому рахують по днях виїзду на ЛБЗ. І де там та міфічна сотка?...» — письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад*

Частина інформантів виділяє піхотинців як категорію, яка має отримувати вищу зарплату за інших військовослужбовців/иць. Водночас мова йде про те, що ризики виконання завдань для інших фахівців/чинь наразі недооцінені. Постійне перебування в зоні ураження засобів противника, навіть у перервах між виконанням завдань, є ризикованим, а отже — також потребує гідної компенсації.

«Диференційний підхід до нарахування виплат, підвищення мінімальних виплат та x2 виплати для піхоти та штурмовиків...» — **письмовий опитник, ветеран, сержантський склад**

«Піхотні підрозділи повинні отримувати більшу премію відносно інших підрозділів, для збільшення їх мотивації, але не ціною зменшення премії для інших, як це часто практикують...» — **письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад**

«Якщо в цій зоні хоч один підрозділ отримує надбавку, то і всі інші підрозділи повинні отримувати надбавку. Незалежно від того, чи це там ССО, відділ Альфа, там ГУР, або просто ти хлопчина, який з піхоти. Але такого у нас немає...» — **фокус-групова дискусія № 2 від 13 лютого 2026 року з ветеранами**

«Проблема в тому, що немає чіткого визначення, що таке “участь в бойових діях”. Коли з піхотинцем, що знаходиться на ЛБЗ все ясно, що тоді з операторами БПЛА (особливо, що керують “крилами”)? А з постами РЕР / РЕБ? А ППО? І купою інших вузькоспеціалізованих задач. Для таких випадків доводиться “малювати” позиції в зоні БРО, щоб хоч якісь виплати проходили. Коли військові ведуть побут у зоні досяжності FPV (ну й інших видів озброєння) — це не вважається участю в бойових діях. Хоч можеш загинути, навіть йдучи в туалет...» — **письмовий опитник, ветеран, сержантський склад**

Відтак інколи підрозділи змушені самотійно шукати шляхи збереження доступних доплат для бійців / бійчинь. З цим пов'язаний й інший ризик — вплив командира на питання преміювання. Як зазначають інформанти, це може працювати в обох напрямках: як на користь особового складу, так і на шкоду через можливі зловживання.

З одного боку, командир може працювати над забезпеченням можливих доплат для свого підрозділу.

«Все залежить від командира. Якщо командир адекватний... він все зробить заради того, щоб вони отримували надбавку. Іноді всі мінжуються і не хочуть щось робити... а те, що там підлеглі, це ж таке діло...» — **фокус-групова дискусія № 2 від 13.02.2026 з ветеранами**

З іншого боку, командири можуть використовувати особисті взаємини та суб'єктивне ставлення для «урізання» премій або, навпаки, присвоєння їх тим, хто не мав/ла на це підстав.

«Нема чіткого контролю, і безпосередній командир може зрізати декілька днів на бойових...» – письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад

«Усюди існують неформальні “розпорядження” та “інструкції” для фінансистів та командирів по максимуму “економити” на виплатах...» – письмовий опитник, ветеран, сержантський склад

Окрім забезпечення військовослужбовців/иць, які продовжують виконувати завдання, інформанти окремо акцентують на **проблемах з виплатами для поранених бійців / бійчинь**, особливо тих, хто тривалий час перебуває на лікуванні.

Ще однією проблемою, за визначенням учасників/ць опитування, є рівень забезпечення військовослужбовців/иць у період ротацій.

«Занадто малий розмір базового забезпечення. Після виведення з ЗБД суттєво впливає на рішення піти в СЗЧ...» – письмовий опитник, ветеран, сержантський склад

Розмір гідного грошового забезпечення традиційно є дискусивним питанням. Думки інформантів варіюються від «вчасно та справедливо платити те, що передбачено» до \$5 000–\$10 000 на місяць. Втім можна простежити **три основні тенденції**, які вони вважають необхідними:

1. Збільшення базового грошового забезпечення (ГЗ).
2. Перегляд підходів до преміювання та збільшення розміру премій, зокрема з урахуванням аспекту перебування не лише на ЛБЗ, а в так званій killzone (зони ураження засобами противника).

3. Оптимізація забезпечення підрозділів та супутніх потреб військовослужбовців/иць, які перебувають у зоні виконання завдань, щоби скоротити особисті витрати на ці потреби.

Підсумовуючи, система фінансового забезпечення військовослужбовців/иць із досвідом бойових дій сприймається як застаріла – як у підходах, так і щодо розміру ГЗ та премій. Непоодинокими є випадки затримки «бойових» або їхні недоплати. Окремим викликом залишається забезпечення супутніх потреб військовослужбовців/иць та підрозділів, на які витрачається значна частина власних коштів. Особливо часто згадуються витрати на облаштування житла, придбання спецзасобів, ремонтування та заправлення авто.

Попри нестачу сучасних досліджень у сфері матеріального забезпечення військовослужбовців/иць, зокрема в частині моделювання можливих систем перегляду оплати, потреба в підвищенні доходів військовослужбовців/иць широко визнана. Суспільство нині – централізований комунікатор цієї потреби, зокрема, профільні аналітичні центри та медіа, які у своїй діяльності доходять майже однакових висновків. Так, наприкінці 2025 року у «Радіо Свобода» опублікували аналітичну статтю, де детально проаналізували розмір та формування виплат військовослужбовцям/ицям. Згідно з матеріалом, мінімальне грошове забезпечення військовослужбовців/иць на 34 % нижче за середню зарплату по Україні. Станом на жовтень 2025 року середній заробіток складав 26 913 грн, тоді як мінімальна зарплата військовослужбовця/иці – 20 000 грн²⁴³.

²⁴³ Русецька Є. (2025, 22 грудня). «Війна за власний рахунок: що не так із зарплатами військових?». Радіо Свобода. radiosvoboda.org/a/zarplaty-viyskovykh-shcho-ne-tak/33626428.html

Лікування та реабілітація

Основні тези

- У питаннях підтримки здоров'я військовослужбовців/иць важливу роль відіграє начальник медичної служби.
- Важливою є кваліфікація медичного персоналу частини, яка може бути ключовим чинником під час діагностики та скерування на лікування, зокрема, онкологічних захворювань, серед військовослужбовців/иць.
- Стосунки з командирами та особисті взаємини в частині в цілому впливають на те, як часто військовослужбовці/иці можуть звертатися до медиків/инь і наскільки проста ця процедура.
- Ситуація зі здоров'ям особового складу погіршується через поповнення підрозділів людьми старшого віку.
- Лікарні, особливо на прифронтових територіях, часто недоступні для військовослужбовців/иць.
- Людина після поранення стикається з низкою бар'єрів у доступі до якісної реабілітації.
- Є труднощі у взаємодії військовослужбовців/иць з системою психологічної допомоги.

Питання збереження та підтримки здоров'я військовослужбовців/иць є багатоаспектним. У відповідях інформантів можна виокремити **три основні напрями**, через які вони описують досвід отримання медичної допомоги:

- підтримка здоров'я безпосередньо у військовій частині;
- проходження військово-лікарської комісії (ВЛК);
- взаємодія з лікувальними закладами.

Водночас у своїх відповідях інформанти переважно акцентували на питаннях доступу до медичних послуг і бар'єрах на цьому шляху, значно рідше порушуючи тему їхньої якості. Це може свідчити про те, що саме проблема доступності наразі сприймається як більш нагальна.

У контексті підтримки здоров'я в межах військової частини ключову роль, за словами інформантів, відіграє начальник медичної служби. Часто саме від його / її кваліфікації та адекватності рішень залежить, наскільки швидко та безпроблемно людина отримає необхідну медичну допомогу.

«Плюс до цього, військовослужбовцю дуже важко зараз в підрозділу добитися до медроти та пройти якісне лікування. Тобто, дуже часто людина місяцями сидить, і вона не може зі своїми скаргами ні до кого звернутися. Тому що нікого не можуть замінити й все інше...» – фокус-групова дискусія № 3 від 14 лютого 2026 року з ветеранами

«Інколи це триває дуже довго. Тобто добитися для військовослужбовця, щоб його відправили на ВЛК, дуже складно, тому що без підпису начальника медичної служби це сьогодні неможливо...» – фокус-групова дискусія № 3 від 14 лютого 2026 року з ветеранами

«У нас в бригаді начмед, ну чоловік, він зробив так, що у нас є рентген, у нас є апарат для аналізу крові, у нас є УЗД, КТ, ну, коротше, у нас ми заряджені так, хоча ми, звичайно, бідна тереошна бригада. Ми заряджені, ну, супер, у нас є свої лікарі-реабілітологи, які нам роблять масаж, ти можеш потрапити, тобі можуть вправити поперек, я от зараз на черзі й так далі, тобто, ну, тут дуже залежить від бригади, дуже сильно...» – фокус-групова дискусія № 3 від 14 лютого 2026 року з ветеранами

«Він каже: "я лікар-рентгенолог". Кажу: "добре, і скільки ви працювали?". Вісім чи десять років він працював рентгенологом. Кажу, так, а що ви робили? Ну як, каже, на кнопку тиснув. Це начмед батальйону. На кнопку він п'ять-десять років тиснув, і тепер йому дали 650 чоловік, яких він має обслуговувати... Відповідно, мобілізувати, якщо вже лікарі, то вже треба профільних спеціалістів. От такі батальйони мають бути забезпечені вже на рівні медроти, хірург-ортопед,

травматолог, кардіолог. Якщо ми вже набираємо людей 55+, кардіолог обов'язково. Причому з реанімаційним пакетом. Має бути рентген...» – фокус-групова дискусія № 3 від 14 лютого 2026 року з ветеранами

«У моєму підрозділі і тут, де я зараз, і в попередніх підрозділах, якщо у мене щось болить, чи зуб, чи не зуб, я можу легко потрапити до лікаря. У нас немає такого, що він не відпускає, чи забороняє, чи ще щось. Дуже про це дбається, особливо у цьому підрозділі, дуже дбається про здоров'я людей...» – глибинне інтерв'ю з військовослужбовицею офіцерського складу

Визначальну роль цього суб'єктивного чинника підтверджують і результати попередніх досліджень, зокрема, проблематики онкозахворювань серед військовослужбовців/иць²⁴⁴. Попереднє дослідження також показало, що **доступ до медичної допомоги часто залежить від особистих стосунків у частині**: в одних частинах військовослужбовці/иці можуть отримати неформальний дозвіл на відвідування лікаря/ки, тоді як в інших не можуть отримати офіційне направлення на лікування. Додатково, інформанти/ки попередніх досліджень наголошували на важливості кваліфікації медичного персоналу частини, оскільки від рівня фаховості залежить швидкість діагностики та скерування на лікування. Так згадували випадки, коли медики/ні військових частин не завжди могли розпізнати симптоми захворювань, особливо онкологічних, та, відповідно, спрямувати людину до лікарні на діагностику.

У цьому самому дослідженні, окрім якості роботи медичної служби загалом, а також кадрового та матеріально-технічного забезпечення, інформанти/ки акцентували також на супутньому складнику – об'єктивному погіршенні ситуації зі здоров'ям особового складу через поповнення підрозділів людьми старшого віку.

²⁴⁴ Принцип. (2025). Дослідження шляху військових та ветеранів з онкологічними захворюваннями. pryncyp.org/analytics/doslidzhennya-shlyahu-vijskovosluzhbovcziv-z-onkologichnymy-zahvoryuvannyamy

«Просто люди, таких як привозять, там їм зараз 55+, після проходження ВЛК ставало серце, інсульт влупив, ще що-небудь...» – фокус-групова дискусія № 3 від 14 лютого 2026 року з ветеранами

«Набирання таких людей створює величезне навантаження на медичну систему. Просто катастрофічне. Тому що є ціла каста людей, щоб ви зрозуміли, його по третьому разу привозять, він все хоче потрапити, щоб лікуватися коштом государства. Він з собою возить такий талмуд в трьох томах. От там починає, як його там народили, вже щось було не так. Вже щось зі здоров'ям почалося. І на нинішній день в нього там вже десять плюс хронічних захворювань, присилають отакого тобі в підрозділ...» – фокус-групова дискусія № 3 від 14 лютого 2026 року з ветеранами

Не менш важливим є врахування стану здоров'я людини під час виконання бойових завдань. Інформанти зазначають, що з низки причин, насамперед через відсутність заміни, військовослужбовці/иці не мають змоги отримати направлення на лікування або проходження ВЛК. Тож частини можуть нехтувати медичними обмеженнями без оцінювання наслідків для здоров'я. У таких ситуаціях учасники фокус-груп наголошують на ролі командира.

*«Він вертається, його медрота бортує, на ВЛК не поїдеш, туди не поїдеш, там не можна і так далі, і врешті-решт його командир відправляє на позицію. Тобто, чувак повинен пройти, чувак важить 110 кілограмів, він повинен ще з бронєю всяким гівн*м зайти на ту позицію і, якщо його поперек лусне, він важкий трьохсотий. Нормальний командир такого б не зробив. Я не знаю, що там був за конфлікт, він вимушений був піти в СЗЧ, а зараз переводиться в іншу нормальну бригаду...» – фокус-групова дискусія № 3 від 14 лютого 2026 року з ветеранами*

*«Тобто в нашій бригаді, я можу зараз сказати, я поїду на ВЛК, але якщо я там трошки обличчям не вийшов, командир медроти може сказати, ніх*ра ти нікуди не поїдеш...» – фокус-групова дискусія № 3 від 14 лютого 2026 року з ветеранами*

«У мене дуже багато людей сидять, які не можуть елементарно собі зробити рентген, тому що їм не дають направлення. Єдине, що зараз більш-менш працює, – це все-таки, якщо обмежено придатний, то можна добитися, щоб цю людину

не відправили на позицію. Це вже більш-менш зараз працює, раніше це також не працювало...» – фокус-групова дискусія № 3 від 14 лютого 2026 року з ветеранами

«Обмежено придатних перестали у нас також посилати на передок, тому що вже є прецеденти, коли судилися, коли там знімали командирів, тому що це по закону не можна, але вони зробили хитрий ход так, що ти типу йдеш на другу лінію. А друга лінія зараз – це така друга лінія, як я балерина. Тобто, всі знають, як зараз просочується ворог кудись в тил...» – фокус-групова дискусія № 3 від 14 лютого 2026 року з ветеранами

Додатковим чинником врахування стану здоров'я людини під час виконання бойових завдань є й те, що, на думку інформантів, лікарі/ки (цивільні та військові) схильні свідомо «покрещувати» здоров'я військовослужбовців/иць й фіксувати в документах кращий стан, ніж він є насправді. З чого випливає інша проблемна ситуація: людина на практиці не може виконувати необхідні завдання на службі.

«Тобто до нас хапають хворих людей, приводять. Для піхоти це дуже небезпечно, тому що це не тільки його життя, а й життя побратима, з яким він вийде на позицію, від того залежить...» – фокус-групова дискусія № 3 від 14 лютого 2026 року з ветеранами

«Тобто лікарям йде прямо настановлено те, що військовослужбовці, люди призовного віку всі здорові. І це не один раз я на це натрапляв...» – фокус-групова дискусія № 3 від 14 лютого 2026 року з ветеранами

Схожу проблематику аналітики/ні «Принципу» зафіксували минулого року в дослідженні психологічної підтримки військовослужбовців/иць із первинними психіатричними діагнозами²⁴⁵. Зокрема, йшлося про те, що лікарі/ки можуть пом'якшувати діагнози або не фіксувати важкі стани,

²⁴⁵ Національний університет «Кієво-Могилянська академія», Принцип. (2024). Шлях до ефективної психологічної підтримки військовослужбовців ЗСУ: інтегрований погляд на виклики та пошук дієвих рішень. pryncyp.org/analytics/shlyah-do-efektyvnoyi-psyhologichnoyi-pidtrymky-vijskovosluzhbovcziv-zsu-integrovanyi-poglyad-na-vyklyky-ta-poshuk-diyevyh-rishen

що впливають на службу. Через це людина не отримує своєчасної допомоги, яка їй насправді потрібна.

Ця практика вписується у ширший контекст бар'єрів у доступі до медичних послуг. Зокрема, інформанти зазначають про низку проблем, перед якими вони поставали, коли користувалися медичними послугами в лікувальних закладах військового та цивільного підпорядкування: великі черги, байдуже ставлення персоналу, неорганізований прийом військовослужбовців/иць.

«А коли ти воюєш, ось як я, прийшов до травматолога на ВЛК, він каже: "ти коли воюєш?". Кажу: "з перших днів війни, з 14-го року№. Він каже: "оп-па, чувак, я тобі можу чимось допомогти?". Так, кажу: "ось в мене проблеми: спина, коліна, плече". Каже: "я зрозумів, все тобі зроблю".

А до деяких приходиш, на тебе дивляться:

– Що ти до нас прийшов?

– Так я після поранення.

– І що? Тут всі такі...» – фокус-групово дискусія № 1 від 13 лютого 2026 року з ветеранами

«...вже тиждень він не може лікаря пройти, тому що лікар приймає з 11:00, а в мене на очах він прийшов об 11:30. Приймав до 12 пів години. З 12:00 до 13:00 в неї обід. І о 16:30 вона перед військовослужбовицею закрила двері перед носом. Тому що в неї все, робочий день закінчився. Я йду на начальника шпиталю, кажу, що це за ерунда. Він мені каже: "розумієте, нема фахівців". Це цивільний лікар. Ми запрошуємо, щоб вона приходила. І вона собі йде, коли захоче...» – фокус-групово дискусія № 3 від 14 лютого 2026 року з ветеранами

У цьому самому контексті особливо гостро постає питання фізичного доступу до медичних послуг, особливо на прифронтових територіях:

«А по інших, по здоров'ю, розумієте, у нас ситуація настільки сміхотворна, що в Донецькій області усій був один уролог, здається, один на всю область, в приватній клініці, який міг приймати людей, в принципі, і військових теж, і запис у нього був на два-три місяці наперед. І відповідно, по урології, ані чоловіки, ані жінки-військовослужбовці по факту не мали ніякого доступу. Закон України "Про соціальні гарантії для військовослужбовців та членів їх родин", які задекларовані, що там на рівні з усіма туди-сюди безплатно. Але по факту тоді військовослужбовцю треба їхати в те місто, де є така лікарня, яка прийме по цьому закону, і це може бути єдиний заклад, а там черга з усіх підряд. І практична

реалізація цього доволі туманна, на жаль. То учасник ти бойових дій або не учасник ти бойових дій, ти все одно впираєшся в реальну доступність цієї медичної допомоги...» — експертне інтерв'ю з офіцером медичної служби однієї з військових частин сил оборони

Крім особистого ставлення, залишаються також **процедурні та системні складнощі**. Зокрема, у дослідженні, присвяченому онкологічним захворюванням²⁴⁶, аналітики/ні «Принципу» описали бар'єри в доступі до лікування, пов'язані з низьким ступенем координації між військовою та цивільною системами охорони здоров'я. Тоді як людина з хронічним захворюванням може потребувати допомоги обох, отримати направлення військового закладу до цивільного військовослужбовцям/ицям буває складно. У попередньому дослідженні інформанти/ки розповіли, що у військових шпиталях лікарі/ки зайняті переважно пораненнями, тож на пацієнтів/ок із соматичними захворюваннями звертають менше уваги. Водночас цивільні лікарні нерідко відмовляли військовослужбовцям/иці через територіальний принцип або ж через те, що першочергово бійці / бійчині мають звертатися до військового закладу.

У попередніх дослідженнях ми також вивчали практику отримання реабілітаційних послуг. Під час цього дослідження інформанти зауважували, що **вважають ситуацію з організацією реабілітації після поранень дещо кращою, у порівнянні з лікуванням захворювань**.

«Тобто висновок такий: реабілітація для військовослужбовця, який вже після поранення... можлива. Тут моніторять і багато волонтерських організацій, державних, і всього іншого. Але військовослужбовець в межах частини, він не володіє повним правом на надання медичних послуг, які, згідно з Конституцією України, він би мав отримувати...» — фокус-групова дискусія № 3 від 14 лютого 2026 року з ветеранами

²⁴⁶ Принцип. (2025). Дослідження шляху військових та ветеранів з онкологічними захворюваннями. pryncyp.org/analytics/doslidzhennya-shlyahu-vijskovosluzhbovcziv-z-onkologichnymy-zahvoryuvannyamy

«Мені здається, що насправді щодо реабілітації та всього іншого держава все ж таки забезпечує цей рівень людині, яка вже після поранення опиняється десь на реабілітації... Плюс до цього, навіть щодо протезів, у мене зараз побратим написав, що українське протезування ліпше, ніж західне...» – фокус-групова дискусія № 3 від 14 лютого 2026 року з ветеранами

Дослідження «Принципу» 2024 року показало, що після поранення люди постають перед низкою бар'єрів у доступі до якісної реабілітації. Наприклад, 58 % респондентів/ок повідомили, що у гострому періоді після травми або поранення не отримували реабілітаційних послуг у закладах, де проходили лікування. Кожен другий респондент зазначив, що військові частини не сприяли їхньому процесу лікування та реабілітації, а 43 % зазначили про проблему переривання лікування/реабілітації через узгодження бюрократичних питань з ВЛК²⁴⁷.

Ми не можемо стверджувати, що ситуація з реабілітацією об'єктивно покращилась, оскільки це дослідження не містить аналогічного кількісного компоненту. Втім, ми зафіксували, що питання супроводу військовослужбовців/иць їхніми частинами під час лікування досі залишається відкритим і впливає на морально-психологічний стан людини, яка лікується після поранення. Крім цього, інформанти повідомляли про проблеми з виплатами під час довготривалого лікування, складнощі у проходженні ВЛК (особливо під час лікування за кордоном), нестачу координації між структурами у питаннях лікування та реабілітації за кордоном.

За словами інформантів, дореабілітаційний етап може бути доволі проблемним, що пізніше матиме вплив не лише на лікування та реабілітацію людини, а й на її матеріальну підтримку.

«Тут має бути дуже довгий список, але почати потрібно з роботи з командуванням рот, батальйонів, бригад тощо. Бо до послуг держави ще потрібно дійти, оскільки після отримання поранення / ушкодження / травми – їх виводять з позиції / евакуують і... не всіх везуть на стабік, або медзаклад, або везуть, але не фіксують

²⁴⁷ Принцип. (2024). Реабілітація українських військових та ветеранів: досвід долання несистемності. pryncyp.org/analytics/rehabilitation

жодних ушкоджень, не оформлюють форми 100, і або по-тихому відкапують, або все-таки проходить через стабік, далі їде на лікування, але все ж так само без форми 100 та відповідно без належної фіксації та/або відображення реальної ситуації. І наслідки страшні...» – письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад

Інформанти вважають, що держава має:

- забезпечити регулярний моніторинг стану здоров'я військовослужбовців/иць;
- спростити доступ до профільних лікарів та діагностики;
- надавати санаторні путівки;
- реалізовувати всі задекларовані послуги в цій сфері.

На нашу думку, до цього переліку варто додати налагодження взаємодії між цивільною та військовою системами охорони здоров'я та створення зрозумілої навігації для військовослужбовців/иць із соматичними захворюваннями.

«Має бути систематичне проведення лікування та реабілітації. Наразі направленням на реабілітації займається частина. Частині треба, щоб військові були на місцях і виконували свої завдання. А на реабілітацію їздять або ті, хто займаються реабілітацією, або ті, хто нічого не робить...» – письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад

У сфері психічного здоров'я інформанти насамперед відзначають:

- потребу в ефективних та якісних програмах психологічної реабілітації;
- важливість системи психологічної підтримки під час служби.

Наше попереднє дослідження на тему психологічної підтримки у війську показало, що доступ до якісної допомоги значною мірою залежить від кваліфікації фахівців/чинь у частинах та ставлення командирів до питання психологічної підтримки. Однією із ключових системних проблем автори/ки звіту визначили нестачу професійних компетенцій та освіти у заступників командирів з психологічної підтримки персоналу (ППП): на цих посадах часто

можуть опинитися люди, які не є психологами/инями. Про таку саму проблему інформанти повідомили й під час цього дослідження.

«Психологічну підтримку персоналу мають надавати сертифіковані професійні фахівці, які мають відповідну освіту і практику, особливо щодо станів гострого бойового стресу. Фізичне здоров'я – регулярне обстеження комплексне і повноцінне...» – **письмовий опитник, ветеран, рядовий склад**

Іще одна проблема криється у взаємодії військовослужбовців/иць із цивільною системою психологічної допомоги:

«Пробувала державну програму для підтримки після того, як загинула ще на початку 2023 року моя кохана людина. То, чесно кажучи, таке. Психолог, який зі мною працював, був досвідченим і професіоналом, але він зовсім не розумів специфіки, він не пройшов і долю нашого шляху, тому всі його поради й рекомендації тільки підкреслювали прірву між військовими та цивільними, а не допомагали соціалізації й реабілітації. Через те є недовіра до всіх державних програм. Тим більш, що всі їх треба випрошувати – типу відчуваєш, ніби ти випрошуєш, як жебрак, якусь допомогу. Принизливо, легше заплатити...» – **письмовий опитник, ветеранка, офіцерський склад**

Окрім психологічної підтримки безпосередньо в підрозділі, яку військовослужбовці/иці часто отримують через спілкування з побратимами і посестрами, медиками/инями або капеланами, **система передбачає й інші інструменти підтримки психічного здоров'я:**

- психологічне відновлення у спеціалізованих центрах;
- психіатричну допомогу в лікувальних закладах;
- психологічну реабілітацію.

Водночас наше попереднє дослідження показує, що ця система працює недостатньо злагоджено: виникають складнощі в отриманні направлень, пов'язані не лише з адміністративними аспектами, а й із тим, що фахівці/чині на рівні бригади не завжди можуть правильно визначити, яка саме допомога потрібна людині – амбулаторна чи стаціонарна.

Доступ до психологічного відновлення залишається обмеженим через невелику кількість спеціалізованих центрів, що надають такі послуги. Велику роль тут відіграє офіцер-психолог частини, який / яка може взаємодіяти з цими центрами та шукати можливості для відновлення військовослужбовців/иць.

Запит на відновлення та отримання психологічної підтримки поза військовою частиною є високим. У контексті визначення потреб у сфері психічного здоров'я інформанти часто згадували про путівки в санаторії. Також вони наголошували на потребі в терапії, яка має бути доступною на постійній основі.

«Оплата психолога / психотерапевта із розрахунку одного сеансу раз на тиждень або максимум один раз на два тижні...» – письмовий опитник, ветеран, сержантський склад

Окремим питанням, яке інформанти майже не обговорювали, є доступність психіатричного лікування. Ми зафіксували запит на спрощення доступу до психіатра/ині без звернення до сімейного/ї лікаря/ки, проте попередні дослідження показують, що на практиці є набагато більше бар'єрів на шляху до отримання лікування. Зокрема немає чіткої процедури направлення людей на амбулаторне психіатричне лікування в цивільні заклади, критеріїв шпиталізації в стаціонар, бракує кваліфікованих спеціалістів/ок для оцінювання показань на місцях.

Серед інших потреб інформанти також часто зазначали **організацію спортивних занять для військовослужбовців/иць та можливості медичного страхування за спеціальними програмами.**

«Медичне страхування для учасників та учасниць бойових дій та членів їхніх сімей на визначену суму, що дозволило б або розв'язувати набуті проблеми, або підтримувати здоров'я. Дуже важливо також говорити й за сім'ї...» – письмовий опитник, ветеран, сержантський склад

«Грошові сертифікати на отримання фахової психологічної допомоги, при цьому участь у програмі мають брати акредитовані психологи, психотерапевти, психіатри...» — письмовий опитник, ветеран, сержантський склад

Відпустку та відпочинок інформанти також розглядають як частину підтримки здоров'я. Ідеться передусім про збільшення тривалості відпустки, вихідні між виходами на позиції, розділення відпусток для відпочинку і для лікування.

«Тривалі відпустки. Значно триваліші за нинішні...» — письмовий опитник, ветеран, сержантський склад

«Надати можливість лікуватися не коштом щорічної відпустки, а користуючись додатковою оплачуваною відпусткою не менше 15 днів...» — письмовий опитник, ветеран, сержантський склад

«...окрема відпустка для підтримання здоров'я (15–30 днів) хоча б разово на рік. Незалежно від щорічної та сімейної...» — письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад

Фактично існують положення, які гарантують лікування та реабілітацію у разі отримання поранень, після звільнення з полону, а також передбачають певні додаткові заходи з підтримки психічного здоров'я та батьківства / материнства. Водночас вони не розв'язують системну проблему загального погіршення фізичного та психічного здоров'я тих військовослужбовців/иць, які беруть участь у бойових діях, живуть за умов постійного стресу, браку належного відпочинку та відновлення.

«У воюючих бригад на першому місці стоїть виконання бойових завдань, а все інше — це побічні ефекти. Допоки з тебе не вижмуть максимально, що ти можеш видати, ну, реальність така — з тебе будуть по здоров'ю вижимати все, що можуть вижати. Це стосується і фізичного... і психічного стану. Відповідно, можна було б допомогти військовослужбовцям, наблизивши максимально медичні послуги та підтримки, реабілітації до того місця, де вони знаходяться постійно. Ну, бо якщо розміщувати людей в селах Запорізької області й казати, що ви можете в Запоріжжі отримати

реабілітацію, це не має жодного сенсу. Але з іншого боку, розміщувати реабілітацію в селах, там де військовослужбовці, теж не має жодного сенсу.

Ми знаходимося трошки в патовій ситуації, в якій є нестача особового складу. Ми намагаємося якось розтягнути здоров'я тих людей, які є. А потім колись, коли війна закінчиться або десь щось з ними станеться, ми отримуємо сотні тисяч людей з проблемами з опорно-руховим апаратом, порушенням психічного стану і психічного здоров'я, погіршеним зором, посипавшимися зубами, ушами після АБТ з приглухуватістю і з усіма прочими прекрасними історіями. І саме для таких людей жодних рішень і пропозицій від держави зараз немає. Що робити зі сто тисячами чоловіків, які будуть в полурозсипавшимся стані після сорока років? Я уявлення не маю. І ніхто поки що не береться за цю історію розв'язати, тому що це воєнний стан... Я вже не кажу про всяку залежність від психоактивних речовин...» — експертне інтерв'ю з офіцером медичної служби однієї з військових частин сил оборони

Отже, потреби у сфері здоров'я військовослужбовців/иць із досвідом участі в бойових діях можна поділити на два основні блоки:

1. Підтримка здоров'я на службі за соматичних захворюваннях

Ідеться насамперед про взаємодію військовослужбовця/иці зі своєю частиною. Ми зафіксували тут низку бар'єрів у доступі до лікування. Найбільш вираженими потребами є спрощення отримання направлень на лікування та ВЛК, врахування стану здоров'я командирами під час планування завдань, а також об'єктивність висновків ВЛК.

2. Послуги та реабілітація після отримання поранення або травми

Щодо реабілітації після поранень, на думку інформантів, ситуація дещо краща, насамперед через більшу суспільну увагу. Водночас залишається низка складнощів, пов'язаних з виплатами та довготривалим лікуванням. Серед основних потреб для покращення фізичного та психічного здоров'я інформанти зазначили систематичний моніторинг стану здоров'я, необхідність дієвих програм психологічної підтримки та масштабування програми ветеранського спорту.

Сім'я та близьке оточення

Соціальні зв'язки є важливим компонентом добробуту. Впродовж служби людина будує нові контакти, які можуть залишатися міцними й після звільнення, тоді як зв'язки з друзями / подругами з цивільного кола можуть поступово слабшати. Важливою в цьому контексті є сім'я, яка часто є основною опорою військовослужбовця/иці як під час, так і після завершення служби.

Утримувати баланс між службою та особистим життям завжди було складно, а з початком воєнних дій у 2014 році проблема стала ще гострішою. Частина людей прийшла до війська не за професійним вибором, тож їхні сім'ї були цілком цивільними. Фонд «Повернись живим» у 2020 році у дослідженні про причини залишення армії виділив дев'ять чинників впливу на проходження служби. Серед них баланс особистого та робочого часу був одним із ключових: респонденти/ки часто оцінювали це як «вибір між сім'єю та службою». Ненормований робочий графік під час служби на ППД, довгі відрядження до місць виконання завдань, перебування в гарнізонах і відсутність можливості перевезти з собою родину могли призводити до погіршення стосунків і нерідко ставали причиною розлучень. Уже тоді поставало питання про можливі компенсаторні механізми, такі як надання житла або субсидовані програми для того, щоб родина могла переїхати разом з військовослужбовцем/ицею до гарнізону²⁴⁸.

З початком повномасштабного вторгнення ситуація знову ускладнилася. У питаннях балансу між робочим та особистим часом переважно йдеться про можливість провести з родиною відпустку один або два рази на рік. Зона виконання завдань більшості військовослужбовців/иць робить неможливим переїзд разом з родиною, а невідомий термін служби створює напруженість у взаєминах.

²⁴⁸ Фонд «Повернись живим». (2020). Чому військовослужбовці звільняються з армії? irf.ua/wp-content/uploads/2021/06/zvit-ua-digital.pdf

Стосунки з родиною та змога підтримувати близьких під час служби можуть мати великий вплив на мотивацію військовослужбовця/иці. Під час фокус-групових обговорень більшість інформантів зазначили, що радилися з родиною щодо вступу на військову службу, хоча рішення ухвалювали насамперед на основі власних переконань. Водночас участь у житті власної родини є важливим питанням у контексті військової кар'єри. Розглядаючи такі чинники як матеріальне забезпечення, пільги, житло, право на відпустки, частина інформантів згадує насамперед про потреби сім'ї, яку їм складніше підтримувати на відстані.

Так, наприклад, серед чинників, які найбільше впливають на службу, соціальні гарантії та пільги для родини найчастіше оцінювали як найважливіші. Цей показник – другий після грошового забезпечення.

Також, говорячи про грошове забезпечення, багато інформантів насамперед наголошують на необхідності підтримки родин.

«Держава має забезпечити гідні умови для військовослужбовців та їх сімей. Через відсутність можливості бути вдома, оплата за оренду квартири (родини – ред.) сягає 80 % грошового забезпечення», – письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад

«Зараз найбільша проблема в армії – це недовіра до командирів, низький психологічний стан через відсутність змоги бачити рідних та постійні роздуми, звідки взяти гроші для забезпечення родини», – письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад

«Бути з дітьми, дивитись, як вони ростуть. Бути біля родини. Компенсувати це неможливо. Єдина б компенсація для мене тут і зараз – це можливість взяти іпотеку. По теперішнім умовам ЄОселі і різкому підвищенню цін на квартири (два-три, а то чотири рази) і малій кількості квартир, які підлягають під неї, це неможливо», – письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад

Хоча питання стосунків з родиною рідко обговорювалося окремо під час фокус-груп, підтримка сім'ї залишається важливою частиною добробуту військовослужбовців/иць. Пільги та грошове забезпечення інколи розглядають як компенсатор часу, який вони не можуть провести з родиною. Низка інформантів відмітила, що держава може частково відшкодувати ці втрати, однак тривала розлука з родиною все одно часто негативно відображається на взаєминах.

«Час проведений з сім'єю. Як мінімум, якщо є можливість, то чоловік і дружина мають служити поблизу, якщо не в одному підрозділі. Час з дітьми. Повернути відпустку чоловікам чи жінкам по дітях. Вони ростуть, а ми їх не бачимо роками», — письмовий опитник, ветеран, офіцерський склад

«В першу чергу здоров'я, в другу чергу сім'я. Здоров'я держава компенсувати не може апіорі. Сім'ю утримати можуть лише строки служби», — письмовий опитник, ветеран, сержантський склад

«Проектна роль на визначений термін, в якій я зможу справді бути ефективним і корисним, а також умови служби, які дозволять мені поєднувати з моїми професійними цивільними ролями, бути присутнім в житті сім'ї та близьких і мати певну ступінь свободи», — письмовий опитник, ветеран, сержантський склад

Інформанти розглядають короткострокові рішення, як-от відпустки — довші або додаткові до тих, що є зараз, — щонайменше для відпочинку та налагодження справ у цивільному житті. Довгостроковим рішенням можуть стати визначені терміни служби, які дадуть змогу планувати побут та службу. У перспективі підтримання взаємин з родиною та участь в її житті можуть стати визначальним чинником для частини військовослужбовців/иць у рішенні залишитись у війську.

Висновки

Досвід служби чинних військових формується на перетині таких складників як **професійна реалізація, справедливе визнання, матеріальна стабільність та прогнозованість майбутнього**. Баланс між ними може визначати рівень мотивації та готовність залишатися на службі.

У контексті **військової кар'єри** простежується чіткий запит на справедливу, прозору й передбачувану систему просування. Для більшості інформантів кар'єра не є самоціллю чи формальним підвищенням статусу — вона розглядається як інструмент ефективнішого виконання завдань, можливість впливати на рішення, захищати підлеглих і передавати досвід.

На практиці процеси **присвоєння звань і призначення на посади** сприймаються як залежні від суб'єктивних чинників — позиції та ставлення командира, неформальних взаємин і рішень вищого командування. Наявність освіти, бойового досвіду чи проходження курсів не гарантує просування, тоді як в окремих випадках призначення відбуваються без належної підготовки. Це формує скепсис і відчуття несправедливості, особливо серед тих, хто тривалий час виконує бойові завдання, відповідає формальним критеріям (посада, освіта) та хоче просування.

Навчання та здобуття відповідних навичок визнаються важливими компонентами служби, однак є суттєвий розрив між очікуваннями та реальним змістом курсів. Інформанти розмежовують формальне проходження навчання і реальне професійне зростання. Найбільшу цінність вони надають бойовому досвіду та обміну практичними знаннями між підрозділами, тоді як частина курсів сприймається

як відірвана від актуальних потреб війни. Відтак навчання розглядається як необхідний, але не визначальний чинник кар'єрного зростання. Ключовим маркером професійної спроможності залишається реальний досвід виконання бойових завдань.

Позитивніше оцінюються вузькоспеціалізовані або стандартизовані програми підготовки, особливо новобранців/ок. Однак в усіх випадках постає питання якості інструкторського складу.

Система нагородження, яка потенційно має виконувати функцію визнання та мотивації, також сприймається неоднозначно. Частина військовослужбовців/иць має досвід безрезультатного подання або тривалих затримок у отриманні нагород та відзнак. Вирішальну роль у процесі відіграє командир, а сам розподіл нагород інколи сприймається як формальний або непропорційний внеску.

Це може призводити до девальвації деяких відзнак і формування скептичного ставлення до нагородної системи загалом.

Водночас індивідуальне сприйняття нагород значною мірою залежить від контексту їх отримання та особистого досвіду.

Важливим компонентом **професійної мотивації** виступає прогнозованість майбутнього. Ідея строкового контракту з гарантованим періодом відпочинку або відстрочки від мобілізації розглядається як інструмент відновлення відчуття контролю над власним життям. Для інформантів визначені строки служби означають можливість планувати майбутнє та підсилюють готовність продовжувати службу на визначений період.

Питання **впливу статусу учасника бойових дій на кар'єру** залишається дискусійним. Хоча бойовий досвід визнається важливим і навіть необхідним для обіймання командних посад, сам формальний статус УБД не розглядається як достатня підстава для кар'єрних преференцій. Переважає позиція, що визначальними мають бути компетентність, навички та реальний бойовий досвід, а не формалізований статус.

Матеріальне забезпечення постає як один із ключових чинників, що безпосередньо впливають на рішення залишатися на службі. Попри те, що фінансовий мотив не був первинним для багатьох у момент вступу до війська, тривалість війни, зміна характеру бойових дій і систематичні витрати на забезпечення підрозділів актуалізували питання грошового забезпечення. Базовий рівень виплат сприймається як недостатній, особливо з огляду на порівняння з цивільним сектором та постійний ризик для життя. Значну частину додаткових виплат військовослужбовці/иці вимушені витратити на потреби підрозділів – від пального й ремонту техніки до закупівлі обладнання, що фактично нівелює фінансовий ефект премій і зменшує ресурс для підтримки родини.

Система преміювання додатково ускладнюється незрозумілістю механізмів нарахування та неоднозначністю критеріїв. Відсутність чіткого визначення участі в бойових діях, різний підхід до підрозділів, що перебувають у зоні ураження, але не безпосередньо на лінії бойового зіткнення, а також можливість суб'єктивного впливу командирів формують відчуття нерівності.

Водночас більшість інформантів погоджуються, що рівень ризику та інтенсивність залучення мають бути основними критеріями диференціації виплат. Окремо вони роблять акцент на підтримці піхотних підрозділів без зменшення винагороди для інших.

Питання **лікування, реабілітації та підтримки здоров'я** – окремий важливий блок. Під час служби ключовими бар'єрами для збереження здоров'я є складний доступ до направлень, залежність від рішень начальника медичної служби та командира, відсутність заміни, що часто унеможлиблює лікування. Велика роль у підтримці здоров'я військовослужбовців/иць відводиться начальнику медичної служби, який /яка може як суттєво покращити, так і погіршити ситуацію залежно від його / її кваліфікації та управлінських здібностей.

Підтримка психічного здоров'я визначається як важливий складник. Запити стосуються насамперед професійності фахівців/чинь, розуміння ними специфіки бойового досвіду та доступності регулярної психологічної допомоги. Серед додаткових потреб – медичне страхування для військовослужбовців/иць і їхніх родин, розвиток ветеранського спорту та розширення можливостей для відпочинку. Відпустка розглядається не як право в контексті кар'єри, а як інструмент підтримки фізичного і психічного здоров'я, з окремим запитом на розмежування відпусток для лікування та для відпочинку.

Сім'я та близьке оточення часто визначають мотивацію та суб'єктивне відчуття благополуччя військовослужбовців/иць. Підтримка родини виступає базовою опорою, тоді як її відсутність або тривала розлука посилює психологічне навантаження та впливає на рішення щодо продовження служби.

Матеріальне забезпечення, соціальні гарантії й житлові програми розглядаються передусім як інструменти підтримки сім'ї, проте вони не можуть повністю компенсувати дефіцит часу та фізичної присутності. Відтак системні рішення, зокрема передбачувані строки служби, гнучкі механізми відпусток, а в майбутньому – можливості проходження служби поблизу місця проживання родини можуть розглядатися як елемент політики утримання особового складу.

Результати дослідження демонструють системний запит на оновлення підходів до управління людським потенціалом у війську. Йдеться не лише про підвищення виплат чи розширення пільг, а про формування цілісної, справедливої та передбачуваної моделі служби, у якій кар'єрне зростання, матеріальне забезпечення, медична підтримка та соціальні гарантії узгоджені між собою й відповідають реаліям тривалої війни. Без комплексних змін у цих сферах збереження досвідчених кадрів після завершення воєнного стану може бути сильно ускладнене, що, відповідно, матиме ризики для безпеки країни.

Загальні висновки та рекомендації

Висновки

Міжнародний досвід

Кадрова політика щодо тих військовослужбовців/иць, які мають бойовий досвід, значно різниться залежно від загальної безпекової ситуації в регіоні, частоти участі контингенту держави у збройних конфліктах, а також загального рівня соціальної підтримки та забезпечення людини, яка проходить службу у збройних силах тієї чи іншої держави.

Під час аналізу добробуту у військовому середовищі тих ветеранів/ок, які мають бойовий досвід, ми зосередились на таких компонентах добробуту як **військова кар'єра (покликання), фінансове забезпечення, медичне забезпечення та соціальні зв'язки**. Окремо також була проаналізована практика країн щодо відзначення факту участі військовослужбовця/иці у бойових діях, тобто **надання статусу**, аналогічного українському УБД.

Дослідження практики п'яти країн — **Франції, США, Ізраїлю, Фінляндії та Великої Британії** — показало, що ці держави мають доволі різні підходи щодо того, як забезпечувати потреби ветеранів/ок, які мають бойовий досвід, під час **проходження військової служби**.

- Найбільш розвинена практика відзначення тих, хто брав безпосередню участь у бойових діях, в **Ізраїлі**. Там є 22 типи різних статусів, які залежать від умов проходження військової служби, бойових завдань та наближення до лінії бойового зіткнення. Умовою для отримання картки-підтвердження про участь у бойових діях є період виконання таких завдань, який варіюється від 14 до 21 місяця.
- Підхід інших країн щодо відзначення участі в бойових діях значно різниться. Є практика нагородження спеціальними

стрічками чи медалями за участь у місії чи операції, але така нагорода не залежить від посади або терміну перебування у зоні бойових дій. За такої процедури фактично кухар/ка та стрілець/чиня матимуть право на однакові соціальні пільги та гарантії, а їхній статус не відрізнятиметься на рівні законодавства.

- Аналогічно працює й система присвоєння звань та призначення на посади для тих, хто мав досвід участі у бойових діях. Так, наприклад, у **США** бойовий досвід, хоча й береться до уваги під час періодичного оцінювання військовослужбовців/иць, не є визначальним для ухвалення рішення про підвищення у званні чи на посаді.

В усіх проаналізованих країнах важливим критерієм для **просування по службі** може стати ефективне виконання завдань військовослужбовців/иць у кризовій ситуації, однак сам факт участі в місіях не є найважливішим чинником.

Водночас фактичне перебування на території ведення бойових дій може значно впливати на **матеріальне забезпечення** військовослужбовців/иць.

- Так, у **Франції, Великій Британії та США** під час участі у місії є надбавки до грошового забезпечення військовослужбовців/иць та звільнення від оподаткування, що може впливати на їхній загальний матеріальний добробут.
- В **Ізраїлі** натомість підвищене грошове забезпечення залежить від перебування в бойовому підрозділі незалежно від безпосереднього перебування на лінії зіткнення. Тобто підходи до оплати служби можуть різнитися від країни до країни.

Інколи держава може вкладати більше ресурсів в інші види матеріального забезпечення, навіть якщо доплата за участь у місії видається незначною.

- Наприклад, у **Великій Британії** існує додаткова надбавка за тривалу розлуку, яка збільшується з кожним днем перебування військовослужбовця/иці у місії. Так держава визнає, що людина, яка тривалий період перебуває у тривалій розлуці з сім'єю, потребує додаткової компенсації за вплив військової служби на соціальні зв'язки як елемент добробуту.
 - **США** дбають про родину військовослужбовця/иці через надання виплат на оренду або іпотеку житла. Ці умови створюються для того, аби військовослужбовець/иця, який/а перебуває на місії, не переймався/лася про дім для своєї родини.
-

Ще одним важливим елементом добробуту ветеранів/ок з бойовим досвідом на військовій службі є їхнє **фізичне та психічне здоров'я**. Варто зазначити, що в проаналізованих країнах питання психічного здоров'я досі залишається стигматизованим, тож військовослужбовці/иці часто не повідомляють про наявні скарги через страх осуду чи впливу психічних розладів на їхню військову кар'єру.

- Як відповідь на цей виклик у **Британії** та **США** велика увага приділяється інституту капеланства: військовослужбовці/иці можуть анонімно звернутися до капелана та проговорити свої переживання без остраху щодо негативних наслідків такого звернення. Також в усіх проаналізованих нами країнах запроваджений обов'язковий період декомпресії від кількох днів до кількох тижнів після повернення з місії.
- Щодо фізичного здоров'я, то військо всіх досліджених країн бере на себе зобов'язання покривати будь-які витрати, пов'язані з медичним забезпеченням військовослужбовців/иці, які отримали хвороби, травми чи поранення під час проходження військової служби. Така система підтримки не залежить від участі в бойових діях. Додатково **Франція** та **Ізраїль** пропонують

підвищені виплати для військовослужбовців/иць, які втратили кінцівки, забезпечуючи доступ до більш прогресивних протезів.

Соціальний захист родин військовослужбовців/иць у проаналізованих країнах залежить насамперед від загального рівня соціального забезпечення у державі та підходів до піклування і підтримки населення.

- Наприклад, у **Великій Британії**, з огляду на дороговартісність навчання для дітей військовослужбовців/иць є можливість навчатися в школах-інтернатах для забезпечення невідривності дитини від навчання. Додатково функціонує система відшкодування витрат на догляд за малолітніми дітьми.
- У разі зникнення безвісти, полону чи загибелі кожна з держав забезпечує виплати для членів родини. Найширша сітка пільг та соціальних гарантій для родини зниклого/ї безвісти, полоненого/ї чи загиблого/ї військовослужбовця/иці – в **Ізраїлі**, де передбачені різні варіанти грошової допомоги залежно від віку та працездатності вдови / вдівця, а також кількості та віку дітей.

Присвоєння статусу УБД

Аналіз нормативно-правового регулювання забезпечення добробуту ветеранів/ок у військовому середовищі в Україні та дослідження їхніх потреб показали, що тривалий досвід участі у війні з росією змінював підстави для надання статусу УБД та пов'язаних з ним соціальних пільг і гарантій.

Водночас результати аналізу свідчать, що значна частина проблем, які проявляються у сферах кар'єрного розвитку, матеріального забезпечення, медичної підтримки та соціальних гарантій для військовослужбовців/иць з бойовим досвідом, пов'язана не лише з недоліками конкретних механізмів надання статусу УБД чи окремих пільг. Багато з них є наслідком ширшої нереформованості системи військової служби та управління людським потенціалом у секторі безпеки і оборони.

- З 2014 року держава постійно змінювала підстави для надання статусу УБД та групи людей, які можуть претендувати на нього. Якщо на початку АТО статус могли отримати виключно військовослужбовці/иці військових формувань, які брали участь в АТО незалежно від терміну такої участі, то згодом цей підхід змінився.

Отримання статусу УБД стало можливим для ширшої когорти категорій: туди додалися добровольці/иці, представники/ці правоохоронних органів, інші сили безпеки. Водночас з'явився додатковий критерій — тривалість безпосередньої участі (30 днів сукупно, окрім випадків безпосереднього зіткнення та вогневого контакту з противником або отримання поранення, контузії чи каліцтва під час виконання завдань).

- З початком повномасштабного вторгнення самого факту виконання бойових завдань на території, де ведуться бойові дії, стало достатньо для отримання статусу УБД. Перелік груп,

які мають підстави для отримання цього статусу, також значно розширений через брак спеціального нормативно-правового регулювання та соціальних гарантій.

- Українське законодавство зазначає про додатковий досвід, навички та вміння тих військовослужбовців/иць, які брали участь у бойових діях. Так за період повномасштабного вторгнення для військових рядового та сержантського складу стало можливим отримання первинних звань сержантського та офіцерського складу у разі наявності бойового досвіду. Це дало змогу просування по званнях та посадах навіть для тих військовослужбовців/иць, які не мають відповідної підготовки чи освіти.
- Ще одним нововведенням стали скорочені строки вислуги у військовому званні, що дають можливість людям, які проходять службу у бойових бригадах, отримати вище військове звання у прискорені строки. Водночас така практика потребує уваги до потенційних зловживань і формування справедливих правил, щоб уникнути так званого «військового туризму», коли військовослужбовці/иці прикомандировуються на місяць або кілька місяців до бойових військових частин, аби отримати додаткові можливості, пов'язані зі статусом УБД. Така практика може негативно вплинути на загальну роботу у військових підрозділах та поглибити відчуття соціальної несправедливості.

Військова кар'єра

Військовослужбовці/иці розглядають кар'єру не як формальне підвищення статусу, а як інструмент ефективного виконання завдань та захисту підлеглих, проте на практиці призначення часто сприймаються як суб'єктивні та залежні від позиції командира чи неформальних взаємин.

- Навіть наявність профільної освіти чи проходження спеціалізованих курсів не гарантує прогнозованого зростання, що, в поєднанні з низькою якістю окремих програм підготовки, відірваних від реалій війни, посилює скепсис серед особового складу.
 - Система нагородження та матеріального стимулювання наразі не повною мірою виконує функцію визнання та мотивації. Брак чітких критеріїв і прозорості у розподілі нагород, а також тривалі затримки у представленні до них призводять до девальвації відзнак і формування відчуття несправедливості.
-

Грошове забезпечення

Ця ситуація ускладнюється питаннями грошового забезпечення, де базовий рівень виплат сприймається як недостатній з огляду на ризики для життя та необхідність постійних витрат на потреби підрозділів.

- Військовослужбовці/иці змушені витратити значну частину грошових винагород за участь у бойових діях на ремонт техніки, пальне та обладнання, що нівелює фінансовий ефект виплат.
 - Крім того, незрозумілість механізмів нарахування додаткових винагород та неоднозначність визначення участі у бойових діях для різних категорій підрозділів лише підсилюють відчуття нерівності всередині системи.
-

Медична підтримка

Медична підтримка залишається сферою, де законодавчі гарантії часто не знаходять практичного втілення через складність доступу до послуг у районах ведення бойових дій.

- Наразі для УБД діють загальні норми щодо медичного забезпечення військовослужбовців/иць, лікування

та реабілітації у зв'язку з пораненням чи полоном та додаткові гарантії щодо репродуктивного здоров'я.

- Система переважно реагує на вже встановлені діагнози, ігноруючи превентивну роботу.
- Є гострий запит на професійну психологічну підтримку, розширення можливостей для відпочинку та чітке розмежування відпусток для лікування і відновлення.

Підтримка родин і прогнозованість майбутнього

Важливим чинником утримання військовослужбовців/иць є підтримка їхніх родин і прогнозованість майбутнього, зокрема через можливість укладення строкових контрактів.

Можливість планувати життя та відчувати контроль над власним часом розглядається як ключовий елемент мотивації залишатися на службі після закінчення воєнного стану, а соціальні гарантії та житлові програми сприймаються передусім як інструменти захисту інтересів родини.

Отже, нормативно-правовий аналіз та дослідження потреб вказують на необхідність переходу від фрагментарних, точкових змін до формування цілісної державної політики. Добробут ветеранів/ок у військовому середовищі не може бути забезпечений лише підвищенням виплат чи розширенням переліку пільг без створення справедливої, прозорої та передбачуваної моделі служби. Тільки подолання несистемності в управлінні людським потенціалом, де кар'єрне зростання, медична підтримка та матеріальна стабільність узгоджені з реальним бойовим досвідом, дасть змогу зберегти професійне ядро армії та забезпечити сталу безпеку країни в довгостроковій перспективі.

Рекомендації

Щодо надання статусу учасника бойових дій

- Продовжити розроблення системного оцінювання підстав для надання статусу УБД. Розглянути можливість диференціації підстав для отримання статусу УБД через запровадження додаткових критеріїв залежно від характеру виконання бойових (спеціальних) завдань.
- Провести детальний аналіз і розробити нормативно-правове регулювання щодо отримання статусу учасника бойових дій людьми, які виконують службові завдання в зоні бойових дій, але не залучені до відсічі збройної агресії російської федерації. Окремо передбачити врегулювання статусу для людей, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації та наразі отримують статус ОІВВ.
- Провести аналіз причин та умов виникнення практик так званого «військового туризму» під час проходження військової служби або виконання завдань у районах ведення бойових дій. За результатами такого аналізу розробити та впровадити механізми запобігання зловживанням, пов'язаним із формальним перебуванням у районах ведення бойових дій, з метою отримання передбачених законодавством статусів, пільг чи соціальних гарантій.

Щодо військової кар'єри

- Передбачити внесення змін до Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України (Указ Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008), які дадуть змогу застосовувати скорочені строки вислуги у військовому званні до військовослужбовців/иць із підтвердженням бойовим досвідом тривалістю не менше трьох місяців незалежно від їхнього подальшого місця служби, зокрема у разі переміщення до небойових військових частин або органів військового управління, з метою запобігання втрати мотивації до професійного розвитку.
- Продовжити виконання стратегічної цілі 2 Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в Силах оборони України (Наказ МОУ від 29.12.2024 № 862/нм) з метою врахування набутого бойового досвіду у змісті військової освіти шляхом інтеграції унікального досвіду ветеранів війни у навчальний процес та забезпечення максимальної релевантності отриманих знань вимогам сучасного бойового управління.
- Передбачити проведення перегляду тривалості програм підготовки офіцерського складу в умовах правового режиму воєнного стану, зокрема для військовослужбовців/иць зі статусом УБД, з метою усунення бар'єрів при доступі до таких курсів, що пов'язані з управлінською готовністю командирів та здатністю військовослужбовців/иць тривалий час залишати свої підрозділи.

- Покращити побутові умови у місцях проведення допідготовки або перепідготовки фахівців/чинь, зокрема на базі навчальних центрів та вищих військових навчальних закладів, для військовослужбовців/иць, які прибувають із зони ведення бойових дій, з метою підвищення рівня їхнього комфорту та реалізації можливості використання цього періоду як інструменту відновлення.
- Провести комплексний аудит системи нагородження з метою підвищення рівня мотивації та належного визнання особистого внеску військовослужбовців/иць, які безпосередньо виконують бойові завдання, та розроблення чітких і об'єктивних критеріїв представлення до державних та відомчих відзнак, забезпечивши при цьому максимальну прозорість і зрозумілість процесу для особового складу та військових частин. Розглянути можливість створення процедури перевірки та оскарження ухвалених рішень.
- Розробити та довести до відома військовим частинам роз'яснення щодо правових підстав та процедур підписання офіцерських і сержантських контрактів з військовослужбовцями/ицями, які визнані придатними до служби у військових частинах забезпечення, забезпечивши за необхідності внесення відповідних змін та доповнень до Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, з метою усунення неоднозначностей у правозастосовній практиці. Забезпечити поширення цих норм не лише на ЗС України, а й на інші військові формування.

- Напрацювати системне рішення щодо створення та впровадження методичних рекомендацій для військових частин і ВЛК стосовно визначення переліку посад, на яких можуть ефективно проходити службу люди, визнані придатними до служби у військових частинах забезпечення або непридатними до військової служби за станом здоров'я. Такі рекомендації мають засновуватись на комплексному аналізі функціональних можливостей військовослужбовців/иць та відповідності їхнього стану здоров'я специфіці завдань за конкретними посадами, забезпечуючи максимальну реалізацію професійного потенціалу при збереженні належного рівня добробуту.
- Передбачити впровадження додаткових стимулів для людей із бойовим досвідом при формуванні державної політики щодо підвищення привабливості військової кар'єри, зокрема через надання пріоритетного права вибору місця проходження служби та вакантної посади, з метою визнання бойових заслуг та утримання досвідчених кадрів у системі шляхом створення умов для їх максимальної професійної та особистої самореалізації.

Щодо грошового та пенсійного забезпечення

- Переглянути постанову КМУ № 168 щодо різниці у виплатах додаткової винагороди для військовослужбовців/иць різних сил оборони задля уникнення різниці у практиках виплати додаткових грошових винагород за ті самі завдання.
- Переглянути Порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям/ицям Збройних Сил України та деяким іншим особам (Наказ МОУ № 260 від 07.06.2018) та відповідно перелік завдань, затверджений МОУ, для ДГВ 30 000 грн з метою уникнення різниці у виплаті цієї грошової винагороди для військовослужбовців/иць різних сил оборони та службовців інших державних органів.
- Переглянути критерії надання додаткової грошової винагороди в розмірі 100 000 гривень з метою врахування сучасних умов ведення бойових дій. Зокрема оновити основний критерій оцінки, який наразі базується на виконанні завдань на рівні батальйонного району оборони (3–3,5 км), з урахуванням розширення killzone (зони ураження засобами противника) до 20 км, що суттєво збільшує обсяг завдань, виконуваних бойовими підрозділами та командуванням батальйонів. Забезпечити відповідне внесення змін до Порядку грошового забезпечення, затвердженого Наказом МОУ № 260 від 07.06.2018, Наказу МВС № 478 від 17.07.2025 та інших нормативно-правових актів, які визначають виплату додаткових винагород в Силах оборони України, з метою справедливого і пропорційного нарахування додаткових виплат.
- Запровадити системні механізми недопущення затримок у виплаті грошового забезпечення та додаткових винагород, забезпечивши безумовну пріоритетність та стабільність фінансових розрахунків для військовослужбовців/иць, які беруть безпосередню участь у бойових діях.

- Впровадити методику реалістичної оцінки привабливості грошового забезпечення військовослужбовців/иць з урахуванням фактичних додаткових витрат, які несе особовий склад на оренду житла, технічне обслуговування транспорту та інші операційні потреби підрозділів. Забезпечити розробку системних рішень для централізованого покриття цих потреб державою без створення бюрократичних перешкод, з метою усунення практики фінансування службових завдань особистим коштом персоналу та збереження реального рівня доходів військовослужбовців/иць.
- Забезпечити підвищення якості та системності стратегічних комунікацій з боку Сил оборони щодо процедур та термінів виплати грошового забезпечення.
- Запровадити можливість зарахування пільгової вислуги (один місяць за три) при призначенні та обчисленні цивільних пенсій, що дасть змогу враховувати тривалість участі в бойових діях.
- Врегулювати порядок обчислення пенсій для військовослужбовців/иць, які були виведені поза штат або перебували у розпорядженні командира після поранення чи повернення з полону, щоб зниження грошового забезпечення у цей період не призводило до зменшення розміру пенсії.
- Передбачити можливість призначення цивільної пенсії за інвалідністю без вимоги щодо наявності страхового стажу для військовослужбовців/иць, які отримали інвалідність внаслідок участі в бойових діях.
- Переглянути порядок нарахування грошового забезпечення військовослужбовцям/ицям, які перебувають у розпорядженні командира військової частини (виведені поза штат), з метою забезпечити мінімальний рівень їхнього соціального захисту. Встановити гарантію виплати таким військовослужбовцям/ицям грошового забезпечення на рівні не нижчому за мінімальний рівень грошового забезпечення військовослужбовців/иць (20 100 грн), крім випадків,

передбачених пп. 12-1 та 13 п. 116, а також п. 122 Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затвердженого Указом Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008.

Щодо медичного забезпечення

- Забезпечити розширення доступу для людей, які мають бойовий досвід, до медичної підтримки безпосередньо під час проходження військової служби. Розвивати спроможність медичних служб військових частин щодо самостійної діагностики стану здоров'я та об'єктивної оцінки критичності функціональних станів особового складу. Це має на меті впровадження ефективного механізму верифікації медичних потреб для оперативного направлення на лікування людей, які потребують медичної допомоги, та раціонального управління людським ресурсом підрозділів.
- Приділити особливу увагу забезпеченню доступу військовослужбовців/иць до послуг у сфері психічного здоров'я безпосередньо під час проходження служби, зокрема через впровадження системних програм психологічного відновлення.
- Запровадити спеціалізований механізм проходження медичного скринінгу, комплексних чекапів або інших видів діагностики для військовослужбовців/иць із бойовим досвідом під час військової служби, передбачивши пріоритетний порядок надання цих послуг. Ключовою умовою реалізації такої ініціативи має стати оперативність проведення досліджень, адаптована до обмежених часових меж відпустки, що дозволить військовослужбовцям/ицям отримати повну інформацію про стан здоров'я без надмірного бюрократичного навантаження та втрати часу на очікування.

Щодо сім'ї та близького оточення

- Передбачити у стратегічних документах у сфері кадрової політики та соціального забезпечення військовослужбовців/иць Сил оборони врахування можливості підтримувати зв'язки з сім'єю та елементи цивільного добробуту. Розглядати ці фактори як одні з ключових для мотивації військовослужбовців/иць до продовження служби або ухвалення рішення про її завершення. На цій основі розробити та впровадити відповідні механізми реалізації таких підходів.

Список джерел

1. Веремєєва, Т., & Гончарова, К. (2025, 2 грудня). Ветеранів в Україні стає більше: як зміниться їх кількість після завершення війни. *РБК-Україна*. rbc.ua/rus/news/veteraniv-ukrayini-stae-bilshe-k-zminitsya-1764664391.html
2. Верховний Суд. (2021, 14 квітня). *Постанова у справі № 480/4241/18 (адміністративне провадження № К/9901/15011/19)*. Єдиний державний реєстр судових рішень. reyestr.court.gov.ua/Review/96250219
3. Верховний Суд. (2025). *Рішення у справі № 134/149529/22*. Єдиний державний реєстр судових рішень. reyestr.court.gov.ua/Review/134149529
4. Ветеран Хаб. (б.д.). *Шлях ветеранів та ветеранок*. veteranhub.com.ua/dobrobut
5. Генеральний штаб Збройних Сил України. (2025, 8 вересня). *Наказ № 149 «Про деякі питання служб супроводу у Збройних Силах України»*.
6. Головнокомандувач Збройних Сил України. (2023, 5 липня). *Наказ № 187 «Про почесні нагрудні знаки Головнокомандувача Збройних Сил України»*. dostup.org.ua/request/115533/response/383171/attach/3/05.07.2023%20187.pdf?cookie_passthrough=1
7. Закон України № 1058-IV. (2003, 9 липня). «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text
8. Закон України № 1233-VII. (2014, 6 травня). «Про внесення зміни до статті 6 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-18#n5
9. Закон України № 1547-VII. (2014, 1 липня). «Про внесення зміни до статті 6 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1547-18#n5
10. Закон України № 1549-III. (2000, 16 березня). «Про державні нагороди України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14#Text
11. Закон України № 1702-IX. (2021, 16 липня). «Про основи національного спротиву». *Прикінцеві і перехідні положення*. zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text
12. Закон України № 2011-XII. (1991, 20 грудня). «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

13. Закон України № 2121-IX. (2022, 15 березня). «Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій». zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-20#n13
14. Закон України № 2262-XII. (1992, 9 квітня). «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#n41
15. Закон України № 2671-VIII. (2019, 17 січня). «Про соціальні послуги». zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text
16. Закон України № 291-VIII. (2015, 7 квітня). «Про внесення змін до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” щодо статусу осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/291-19#n7
17. Закон України № 3549-IX. (2024, 16 січня). «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення порядку обробки та використання даних у державних реєстрах для військового обліку та набуття статусу ветерана війни під час дії воєнного стану». zakon.rada.gov.ua/laws/show/3549-20#n12
18. Закон України № 3551-XII. (1993, 22 жовтня). «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#n73
19. Закон України № 430-IX. (2019, 20 грудня). «Про внесення зміни до статті 6 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” щодо забезпечення прав військовослужбовців Військово-Морських Сил та Повітряних Сил Збройних Сил України на отримання статусу учасника бойових дій». zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-20#n4
20. Закон України № 901-VIII. (2015, 23 грудня). «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про Національну поліцію”». zakon.rada.gov.ua/laws/show/901-19/ed20151223#Text
21. Закон України № 912-IX. (2020, 17 вересня). «Про розвідку». Прикінцеві і перехідні положення. zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#n487
22. Закон України № 965-VIII. (2016, 2 лютого). «Про внесення змін до деяких законів України щодо гарантій соціального захисту деяких категорій осіб з-поміж учасників антитерористичної операції». zakon.rada.gov.ua/laws/show/965-19#n7

23. Кабінет Міністрів України. (1997, 15 грудня). Постанова № 1410 «Про трансформацію системи військової освіти».
zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-п#Text
24. Кабінет Міністрів України. (2014, 20 серпня). Постанова № 413 «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення» (станом на 20.08.2014).
zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-п/ed20140820#Text
25. Кабінет Міністрів України. (2015, 25 червня). Постанова № 413 «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення» (станом на 25.06.2015).
zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-п/ed20150625#Text
26. Кабінет Міністрів України. (2016, 23 листопада). Постанова № 975 «Про надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійної, фахової передвищої та вищої освіти».
zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2016-п#Text
27. Кабінет Міністрів України. (2016, 28 грудня). Постанова № 1045 «Деякі питання виплати соціальних стипендій студентам (курсантам) закладів фахової передвищої та вищої освіти».
zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-2016-п#n16
28. Кабінет Міністрів України. (2016, 5 травня). Постанова № 413 «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення» (станом на 05.05.2016).
zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-п/ed20160505#Text
29. Кабінет Міністрів України. (2017, 21 червня). Постанова № 432 «Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України».
zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-п#Text

30. Кабінет Міністрів України. (2018, 10 травня). Постанова № 350 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 413». zakon.rada.gov.ua/laws/show/350-2018-п/ed20220225#n10
31. Кабінет Міністрів України. (2018, 18 травня). Постанова № 413 «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення» (станом на 18.05.2018).
zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-п/ed20180518#Text
32. Кабінет Міністрів України. (2018, 29 серпня). Постанова № 673 «Про затвердження Порядку пільгового кредитування для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти».
zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2018-п#n12
33. Кабінет Міністрів України. (2018, 6 листопада). Постанова № 413 «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення» (станом на 06.11.2018).
zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-п/ed20181106#Text
34. Кабінет Міністрів України. (2020, 12 лютого). Постанова № 79 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 413». zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2020-п/ed20200515#n13
35. Кабінет Міністрів України. (2022, 25 жовтня). Постанова № 413 «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення» (станом на 25.10.2022).
zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-п/ed20221025#Text

36. Кабінет Міністрів України. (2022, 28 лютого). Постанова № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану». zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-п#Text
37. Кабінет Міністрів України. (2023, 11 липня). Постанова № 701 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 413». zakon.rada.gov.ua/laws/show/701-2023-п/ed20230713#n11
38. Кабінет Міністрів України. (2023, 13 липня). Постанова № 413 «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення» (станом на 13.07.2023). zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-п/ed20230713#Text
39. Кабінет Міністрів України. (2024, 10 вересня). Постанова № 1041 «Деякі питання надання в автоматичному режимі статусу учасника бойових дій у період воєнного стану». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1041-2024-п#n13
40. Кабінет Міністрів України. (2024, 14 травня). Постанова № 550 «Про затвердження Порядку та строків передачі військовослужбовцем оригіналу особистого розпорядження командира військової частини, командира/керівнику підрозділу органу (служби, військового формування) для зберігання в особовій справі». zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-2024-п#n8
41. Кабінет Міністрів України. (2024, 20 серпня). Постанова № 948 «Деякі питання впровадження діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей». zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-2024-п#n10
42. Коаліція громадських організацій. (2025). Концепція державної політики щодо ветеранів та ветеранок: експертний огляд та рекомендації. pryncyp.org/wp-content/uploads/2025/12/derzhavna-veteranska-polityka-1.pdf
43. Командування Десантно-штурмових військ Збройних Сил України. (2024, 6 грудня). Допис у Facebook. facebook.com/uaairborne/posts/973195781521077

44. Міністерство внутрішніх справ України. (2024, 11 листопада). Наказ № 750 «Про затвердження Положення про служби супроводу військовослужбовців Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1899-24#Text
45. Міністерство оборони України. (2018, 7 червня). Наказ № 260 «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text
46. Міністерство оборони України. (2022, 21 листопада). Наказ № 392 «Про встановлення відомчих заохочувальних відзнак Міністерства оборони України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1469-22#Text
47. Міністерство оборони України. (2023, 27 жовтня). Наказ № 637 «Про затвердження Концепції військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року». zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23#Text
48. Міністерство оборони України. (2024, 2 вересня). Наказ № 594 «Про затвердження Переліку посад, що можуть бути заміщені військовослужбовцями, резервістами, які визнані військово-лікарськими комісіями непридатними до військової служби». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1345-24#Text
49. Міністерство оборони України. (2024, 29 грудня). Наказ № 862/нм «Про затвердження Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року». mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-ministerstva-oboroni-ukrayini-vid-vid-29-12-2024-862-nm-pro-zatverdzhennya-strategiyi-zaluchennya-rozvitku-ta-utrimannya-lyudskogo-kapitalu-v-silah-oboroni-ukrayini-na-period-do-2027-roku
50. Міністерство оборони України. (2025, 10 квітня). Наказ № 67 «Про затвердження Положення про службу супроводу військовослужбовців Головного управління розвідки Міністерства оборони України та членів їх сімей». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0582-25#Text
51. Міністерство оборони України. (2025, 11 листопада). Наказ № 768 «Про затвердження Порядку організації психологічної допомоги в системі Міністерства оборони України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1930-25#Text

52. Міністерство оборони України. (2025, 29 січня). Наказ № 59 «Про затвердження Положення про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в системі Міністерства оборони України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0213-25#Text
53. Міністерство розвитку громад та територій України. (2025, 28 лютого). Наказ № 376 «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#n16
54. Міністерство у справах ветеранів України. (2025, 11 серпня). Наказ № 644 «Про затвердження Положення про міжвідомчу комісію з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1303-25#n19
55. Міністр оборони України. (2025, 15 серпня). Окреме доручення № 4575/уд.
56. Національний університет «Києво-Могилянська академія», Принцип. (2024). Шлях до ефективної психологічної підтримки військовослужбовців ЗСУ: інтегрований погляд на виклики та пошук дієвих рішень. pryncyp.org/analytics/shlyah-do-efektyvnoyi-psychologichnoyi-pidtrymky-vijskov-osluzhbovcziv-zsu-integrovanij-poglyad-na-vyklyky-ta-poshuk-diyevyh-rishen
57. Пенсійний фонд України. (2025, 16 квітня). Звіт про чисельність пенсіонерів та суми призначених місячних пенсій, станом на 01.01.2025 (6-ПФ). pfu.gov.ua/content/uploads/2025/04/6-pf-01-01-2025.pdf
58. Президент України. (2003, 19 лютого). Указ № 138/2003 «Про Порядок представлення до нагородження та вручення державних нагород України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/138/2003#Text
59. Президент України. (2008, 10 грудня). Указ № 1153/2008 «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text
60. Принцип. (2024). Реабілітація українських військових та ветеранів: досвід долавання несистемності. pryncyp.org/analytics/rehabilitation
61. Принцип. (2025). Дослідження шляху військових та ветеранів з онкологічними захворюваннями. pryncyp.org/analytics/doslidzhennya-shlyahu-vijskovosluzhbovcziv-z-onkologichnymy-zahvoryuvannyamy
62. Русецька Є. (2025, 22 грудня). «Війна за власний рахунок: що не так із зарплатами військових?». Радіо Свобода. radiosvoboda.org/a/zarplaty-viyskovykh-shcho-ne-tak/33626428.html

63. Укрінформ. (2024, 22 січня). «Стандарти НАТО: безперервна освіта від лейтенантів до генералів». ukrinform.ua/rubric-ato/3816702-standarti-nato-bezperervna-osvita-vid-lejtenantiv-do-generaliv.html
64. Фонд «Повернись живим». (2020). Чому військовослужбовці звільняються з армії? irf.ua/wp-content/uploads/2021/06/zvit-ua-digital.pdf
65. Air Reserve Personnel Center (Центр кадрового резерву Повітряних сил США). (2017, 21 вересня). *Award devices: Valor "V", Combat "C" and Remote "R"* (Нагородні відзнаки: «V» за доблесть, «C» за бойові дії та «R» за дистанційний вплив). arpc.afrc.af.mil/News/Article-Display/Article/1316685/award-devices-valor-v-combat-c-and-remote-r
66. Army Families Federation (Федерація сімей військовослужбовців армії Великої Британії). (n.d.). *Continuity of Education Allowance (CEA)* (Допомога на безперервність освіти (CEA)). aff.org.uk/advice/money-and-allowances/continuity-of-education-allowance
67. Army Families Federation (Федерація сімей військовослужбовців армії Великої Британії). (n.d.). *MOD wraparound childcare scheme* (Програма додаткового догляду за дітьми Міністерства оборони). aff.org.uk/advice/education-childcare/mod-wraparound-childcare-scheme
68. British Army. (n.d.). *Global Operations* (Глобальні операції). army.mod.uk/learn-and-explore/global-operations
69. Cabana. (n.d.). *Military, Veterans, Public Services Mental Health Solutions* (Рішення для підтримки ментального здоров'я військових, ветеранів і працівників публічного сектору). yourcabana.com/military
70. Congressional Research Service (Дослідницька служба Конгресу США). (n.d.). *Military Funeral Honors: Post-Service Benefit and Promotional Detail* (Почесні військові поховання: пільга після служби та організаційні аспекти). congress.gov/crs-product/RS21405
71. Cornell Law School. (n.d.). *37 U.S. Code § 559 - Benefits for members held as captives and their dependents* (Розділ 37 Кодексу законів США § 559 – Пільги для військовослужбовців, утримуваних у полоні, та їхніх утриманців). law.cornell.edu/uscode/text/37/559
72. Defense Finance and Accounting Service (DFAS) (Служба фінансів і бухгалтерського обліку Міністерства оборони США). (n.d.). *Basic Pay – Commissioned Officers* (Базове грошове забезпечення – офіцерський склад). dfas.mil/MilitaryMembers/payentitlements/Pay-Tables/Basic-Pay/CO

73. Defense Finance and Accounting Service (DFAS). (n.d.). *Survivor Benefit Plan (SBP) Cost* (Вартість програми забезпечення утриманців (SBP)). dfas.mil/RetiredMilitary/provide/sbp/cost
74. Executive Services Directorate (Директорат виконавчих служб Міністерства оборони США). (2022, 10 листопада). *DoD Instruction 1332.18: Disability Evaluation System (DES)* (Інструкція Міністерства оборони США 1332.18: Система оцінювання інвалідності). esd.whs.mil/Portals/54/Documents/DD/issuances/dodi/133218e.PDF
75. Finlex. (2006). *Act on Military Crisis Management (211/2006)* (Закон про військове кризове управління (211/2006)). finlex.fi/fi/lainsaadanto/saadaskaannokset/2006/eng/211
76. Finlex. (2016). *Laki sotilastapaturman ja palvelussairauden korvaamisesta (1521/2016)* (Закон про відшкодування за військові нещасні випадки та службові захворювання). finlex.fi/fi/lainsaadanto/2016/1521#OT5
77. Finlex. (n.d.). *Act on the Compensation for Military Injuries and Diseases sustained in Crisis Management Duties* (Закон про компенсацію за військові травми та захворювання, отримані під час виконання завдань у кризовому управлінні). finlex.fi/en/laki/kaannokset/2006/en20060226.pdf
78. Finnish Defence Forces (Збройні сили Фінляндії). (n.d.). *International crisis management* (Міжнародне кризове управління). puolustusvoimat.fi/en/international-activities/international-crisis-management
79. GOV.UK. (2025). *Armed Forces' Pay Review Body Fifty-Fourth Report 2025* (П'ятдесят четвертий звіт Органу з перегляду оплати праці збройних сил за 2025 рік). assets.publishing.service.gov.uk/AFPRB_Report_2025.pdf
80. Hatch, S. L., Harvey, S. B., Dandeker, C., Burdett, H., Greenberg, N., Fear, N. T., & Wessely, S. (2013). Life in and after the Armed Forces: Social networks and mental health in the UK military. *Sociology of Health & Illness*, 35(7), 1045–1064. pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23356827
81. How many people are in the US military? A demographic overview (Скільки людей служить у збройних силах США? Демографічний огляд). (2026, 5 березня). USAFacts. usafacts.org/articles/how-many-people-are-in-the-us-military-a-demographic-overview
82. *Israel Defense Forces* (Сили оборони Ізраїлю) (n.d.). Wikipedia (Вікіпедія). en.wikipedia.org/wiki/Israel_Defense_Forces

83. Israel Defense Forces (Сили оборони Ізраїлю). (n.d.). הארנק הדיגיטלי (*The Digital Wallet*) (Цифровий гаманець). idf.il/השירות-שלי/סוגי-השירות-בצה-ל/סדיר/הארנק-הדיגיטלי/
84. Israel Defense Forces (Сили оборони Ізраїлю). (n.d.). המדריך המלא ללוחמי החוד (*The Full Guide for Combat Soldiers*) (Повний посібник для бойових військовослужбовців). idf.il/השירות-שלי/סוגי-השירות-בצה-ל/סדיר/לוחמה/המדריך-המלא-ללוחמי-החוד/
85. Israel Defense Forces (Сили оборони Ізраїлю). (n.d.). לוחמה (*Combat Roles*) (Бойові ролі). idf.il/השירות-שלי/סוגי-השירות-בצה-ל/סדיר/לוחמה/
86. Israel Defense Forces (Сили оборони Ізраїлю). (n.d.). שירות סדיר (*Regular Service*) (Строкова служба). idf.il/השירות-שלי/סוגי-השירות-בצה-ל/סדיר/
87. Kela. (n.d.). *Sotilasavustus* (Допомога військовослужбовцям строкової служби). kela.fi/sotilasavustus
88. Kol Zchut. (n.d.). זכויות פדויי שבי וחסופים ששוחררו (*Rights of released POWs and hostages*) (Права звільнених військовополонених та заручників). kolzchut.org.il/he/זכויות_פדויי_שבי_וחסופים_ששוחררו/
89. Kulshreshtha, A., Alonso, A., McClure, L. A., Hajjar, I., Manly, J. J., & Judd, S. (2023). Association of stress with cognitive function among older Black and White US adults. *JAMA Network Open*, 6(3), e231XXX. pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36881411
90. Military OneSource. (n.d.). *Support for Survivors* (Підтримка для родин загиблих). militaryonesource.mil/resources/millife-guides/support-for-survivors
91. Ministère des Armées (Міністерство збройних сил Франції). (n.d.). *Dossier de presse : Plan Blessés 2023–2027* (Пресдосьє: План підтримки поранених 2023–2027). defense.gouv.fr/sites/default/files/ministere-armees/Dossier%20de%20presse%20Plan%20Bless%C3%A9s%202023-2027.pdf
92. Ministère des Armées (Міністерство збройних сил Франції). (n.d.). *Mes démarches : je suis militaire blessé ou malade en service* (Мої дії: я військовослужбовець, поранений або хворий під час служби). defense.gouv.fr/sga/au-service-agents/soutien-aux-blesses/guide-du-blesse/je-suis-militaire-blesse-malade-service/mes-demarches
93. Ministère des Armées. (n.d.). *Opérations extérieures (OPEX) et missions opérationnelles (MISOPS)* (Зовнішні операції та операційні місії). defense.gouv.fr/terre/missions-larmee-terre/operations-exterieures-opex-missions-operationnelles-misops

94. Ministry of Defense (Israel) (Міністерство оборони Ізраїлю). (n.d.). *Widows (Rights and Benefits) (Вдови (права та пільги))*. mishpahot-hantzaha.mod.gov.il/benefits/widows
95. Ministry of Defense (Israel) (Міністерство оборони Ізраїлю). (n.d.). *Bereaved Parents (Батьки загиблих)*. mishpahot-hantzaha.mod.gov.il/benefits/parents
96. Ministry of Defense (Israel) (Міністерство оборони Ізраїлю). (n.d.). *Orphans (Rights and Benefits) (Сироти (права та пільги))*. mishpahot-hantzaha.mod.gov.il/benefits/orphans
97. Ministry of Defense (Israel) (Міністерство оборони Ізраїлю). (n.d.). *Fiancées (Наречені)*. mishpahot-hantzaha.mod.gov.il/benefits/fiancees
98. Prime de soldat : montant, conditions et versement (Надбавка військовослужбовця: розмір, умови та виплати). (n.d.). *Journal du Net*. journaldunet.com/management/salaire-cadres/1544321-cd1-prime-soldat
99. Quels sont les avantages des militaires en OPEX ? (Які переваги мають військові в зовнішніх операціях?). (n.d.). *Mutuelle Epargne Retraite (Взаємне пенсійно-ощадне товариство)*. mutuelleepargneretraite.fr/actualites/avantages-militaires-opex
100. U.S. Census Bureau (Бюро перепису населення США). (2024). *Veteran Status (American Community Survey) (Статус ветерана (Американське опитування спільнот))*. data.census.gov/table/ACSST1Y2024.S2101
101. UNISON. (n.d.). *Death in service (Виплати у разі смерті під час служби)*. unison.org.uk/get-help/knowledge/pay/death-in-service
102. United States Code (Кодекс законів США). (n.d.). 37 U.S.C. §§ 551–559 (Розділ 37 Кодексу законів США, §§ 551–559). uscode.house.gov
103. United States Marine Corps (Корпус морської піхоти США). (2006). *Marine Corps Promotion Manual, Volume 2, Enlisted Promotions (MCO P1400.32D) (Посібник з просування по службі в Корпусі морської піхоти США, том 2: просування рядового складу)*. marines.mil/Portals/1/Publications/MCO%20P1400.32D%20W%20CH%201-2.pdf
104. Valtiokonttori (Державне казначейство Фінляндії). (n.d.). *Kriisinhallintatehtävissä sattuneiden sotilastapaturmien korvaaminen (Компенсація за військові нещасні випадки, що сталися під час виконання завдань у кризовому управлінні)*. valtiokonttori.fi/palvelut/kriisinhallintatehtavissa-sattuneiden-sotilastapaturmien-korvaaminen